

cialibus praesentiam sui exhibeant, quo uolentibus sit accusandi eos facultas. Si enim idonea causa exegerit, ad detegenda iudicis flagitia et quaestioni eos subdi oportet. ET CETERA. DAT. FRID. KAL. IVN. CONSTANTINOPOLI ASCLEPIODOTO ET MARINIANO CONSS. a. 423

INTERPRETATIO. Omnes iudices euidenter agnoscant nullum in prouincia sibi commissam de eadem, de qua uenit, prouincia uel de alia regione sibi cancellarium uel domesticum fortasse coniungere, nisi qui ei publice ciuium electione fuerit deputatus, ita ut, si postea fuerit iudex ille remotus, is, qui consiliarii uel domestici gessit officium, triennium sub alio iudice de prouincia non discedat, ut, si quis accusator fortasse extiterit, reddat accusantibus rationem. Et si forte facta iudicis usquequaque celare uoluerit, subdatur publicae quaestioni.

4 ¹⁾ IDEM AA. AD TAVRVN PPO. *Si post depositam administrationem iudicum praesentiam 10 uel exhibitionem domesticorum querimonia prouincialium aut curialium uel aliqua publica necessitas postulauerit, per eosdem administratores, quorum domestici fuerint, iudicio legibusque tradantur.* DAT. V NON. IUL. CONSTANTINOPOLI THEODOSIO A. XIII ET MAXIMO CONSS. a. 433

ad 35, 3 Br. (NMG): c. 4 supplet Iust. 1, 51, 9

¹⁾ iunge 8, 1, 17

1 quod G facultas G cum Iust., facili- asclipiodoro G mariano N 4 prouinciam
tas NM 2 exigeret G dirigenda G sibi commissam NG 6 si] G, om. NM
iudices Na 3 iun.] NMG, iul. Iust. (Hal.) 7 is] uel is G triennio N

LIBER SECVNDVS

I DE IURISDICTIONE ET VBI QVIS CONVENIRI DEBEAT¹⁾

1^a IMP. CONSTANTINVS A. AD VRSVM. *Ad fiscum pertinentes causas rationalis decimat, omnibus concussionibus prohibendis.* D. NON. FEBR. CONSTANTINO A III ET LICINIO III CONSS. a. 315

1^b ²⁾ IDEM A. AD VNIVERSOS PROVINCIALES. *Nemo post litem contestatam ordinariae sedis declinet examen, nec prius praefecti praetorio aut comitis Orientis uel alterius spectabilis iudicis imploret auxilium, sed appellatione legibus facta ad sacrum auditorium ueniat.* PP. K. OCT.³⁾ BASSO ET ABLAVIO CONSS. a. 331

1 ⁴⁾ IMP. CONSTANTINVS A. AD EYSTATHIVM PPO.⁵⁾ *Iudices prouinciarum uolumus uim debitae auctoritatis adsumere, ut una actores ceterosque rei priuatae nostrae quae prouinciales teneat disciplina. Sceleratos conuictosque carcer teneat, tormenta dilacerent, gladius ultor interimat. Eo enim modo licentia inueteratae desperationis inhibetur, si intellegant uno sibi ac pari studio uiuendum esse cum ceteris.* ET CETERA. DAT. VIII ID. MART.⁶⁾ LIMENIO ET CATVLLINO CONSS. a. 349

INTERPRETATIO. Quicumque in prouinciis iudices ordinati sunt, hoc sibi sciant esse permissum, ut, si aliquos rei dominicae seruos uel colonos reatus inuoluerit, sicuti et priuatos comprehendendi eos et puniendi, ut culpa exegerit nullo contradicente patrimoniorum nostrorum ordinatore habeant liberam potestatem.

1^c IDEM A.⁷⁾ AD ITALICVM.⁸⁾ *Si quis aduersus conductorem nostrum aliquid agendum crediderit, uiro illustri rerum priuatarum referri oportet, ne et iudici existimationis et officio eius salutis discrimen immineat.* D. K. FEBR. . . CONSS.

1^d IDEM A. AD BVLEPHORVM RATIONALEM SVMMAE REL. *Dominicis colonis et patrimonialibus grauitatem tuam censuimus disceptatricem esse debere. Duces enim et praepositos limitum et castrorum et rectores prouinciarum euocandis et arcessendis colonis abstinere oportet.* D. XVI K. MART. LIMENIO ET CATVLLINO CONSS. a. 349

ad 1 r. 1. 2 Br. (NMG): 1, 1^a supplet Iust. 3, 25, 5; 1^b Iust. 3, 13, 4; 1^c 1^d Iust. 3, 26, 6. 7

¹⁾ cf. Iust. 3, 13 ²⁾ de iungendis cf. ad 1, 16, 6 ³⁾ d. k. Aug. pp. k. Sept. Constantinopoli iungendae ⁴⁾ iunge 11, 7, 6 ⁵⁾ sic et 11, 7, 6: re uera fuit c(omes) r(ei) p(riuate), cf. 10, 10, 7 ⁶⁾ pp. Romae ins. 11, 7, 6 ⁷⁾ in Iust. praecedat imp. Constantinus A. ⁸⁾ cons. Numidia, cf. 1, 15, 3 C. I. L. VIII 7012. 7013

2 iurisdictionum G et om G conuenire NMG debeat] prouinciarum uolumen G 9 constant. M, constantinus NG ad eustasium N, ad ostasium M, ad austasium G, eustathio O 10 auctoritate N actores AM*, auctores NM, auctoritas G praeuatae G quae] G, et quae M*, qua et NM prouincialis N^b 11 teneant M disciplina] tormenta disciplinae G sceleratos] adceleratos M conuictosque G carcere teneant G dilacerent N, delacerent G^a gladios N 12 intrarimat G^a si] sicque G 13 par M uidendum M cum] quam G

- 2 IDEM A. AD TAVRVM PPO. Definitum est prouinciarum rectores in ciuilibus causis litigia
1 terminare, etsi militantes exceperint iurgia uel mouerint. Ne igitur usurpatio iudicia legesque
confundat aut iudicibus ordinariis adimat propriam notionem, ad prouinciarum rectores trans-
2 ferantur iurgia ciuiliu quaestionum. In criminalibus etiam causis, si miles poposcerit, reum
prouinciae rector inquireat: si militaris aliquid admisisse firmetur, is cognoscat, cui militaris rei 5
cura mandata est. DAT. VIII KAL. AVG. MEDIO(LANO) ¹⁾ ARBITIONE ET LOLLIANO CONSS. a. 355
- INTERPRETATIO. Etsi ciuilia negotia ad prouinciarum rectores iussimus pertinere, tamen,
quotiens criminalis actio intercesserit inter illos qui armis nostris militant atque priuatos, si
militans priuatum in iudicio uocauerit, rector prouinciae audiendi et iudicandi habeat potes-
tatem. Si uero priuatus seruientem nobis in armis uel militantem forte pulsauerit, ille cau-
sam audiat, ad cuius ordinationem is respicit, qui militat uel arma tenuerit.
- 3 IDEM A. ET IULIANVS C. AD TAVRVM PPO. Non solum in agentes in rebus, sed in alios
etiam cuiuslibet homines condicionis competentes uigoris aculei exerantur, si modo fuerit de-
claratum delicto eos obnoxios detineri. Quicumque igitur aliquid inprobe turpiterque com-
miserit aut libidinis macula forte polluerit pudicitiam, debet ad eum ultio seueritatis congruae 15
propagari, cum tamen direptionem uideantur esse conquesti, qui grauius testantur admissa; quae
obnoxios claruerit inuasisse, in duplum restituere compellantur. DAT. ET ACCEPTA VIII KAL.
OCTOB. CONSTANTIO A. VIII ET IULIANO C. II CONSS. a. 357
- INTERPRETATIO. In omnibus personis, quas etiam praesentiae nostrae dignitas comitatur,
hanc uolumus obseruari sententiam, ut, si quis cuiuscumque pudicitiam uiolauerit, poenam 20
statutam iure suscipiat, et quicumque direptionem admisit, in duplum uiolenter praesumpta
restituatur.
- 3^a IDEM A.²⁾ AD TAVRVM PPO. Cum aliquid colonus aut seruus rei priuatae nostrae contra
disciplinam publicam adseratur perpetrare, ad iudicium rectoris prouinciae uenire cogendus
est, sic uidelicet, ut praesente rationali uel procuratore domus nostrae inter eum et accusato- 25
rem causa tractetur et, si facinus fuerit adprobatum, iuris seueritas exseratur. D. V NON.
MART. SIRMI DATIANO ET CEREALE CONSS. a. 358
- 4 IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD TARENTIVM CORRECTOREM TYSCIAE. Actor rei
forum sequatur, ita ut, si senatores aliquid a prouincialibus poseunt, eo qui prouinciam reget
cognitore configant. Si uero prouincialis non suscipiat, sed inferat actiones, praefecto urbi 30
disceptante decertet. DAT. KAL. DEC. MEDIOL(ANO) DIVO IOVIANO ET VARRONIANO CONSS. a. 364
- INTERPRETATIO. Si quis alium crediderit lite pulsandum, apud prouinciae illius iudicem,
ubi is habitat quem pulsatur, negotium suum nouerit proponendum.
- 4^a IDEM AA. AD FESTVM PROCONSVLEM AFRICAE. Vbi aut uis facta dicitur aut momentaria
possessio postulanda est, ibi loci iudicem aduersus eum qui possessionem turbauit conuenit 35
iudicare. DAT. VIII K. IAN. GRATIANO NP. ET DAGALAIPO CONSS. a. 366
- 5 IDEM AA. AD FELICEM VIC(ARIVM)³⁾ MACEDONIAE. Si quis rem nostram coeperit lite
pulsare, rationali praesente configat: quo defensante et controuersia omnis agitur et iudex

Br. (NMG): 3^a supplet. Iust. 3, 26, 8, c. 4^a Iust. 3, 16, 1

¹⁾ Messadensi hoc die Constantius fuit secundum 11, 30, 25 ²⁾ cf. p. 53 n. 6
³⁾ u. c. consularem Seeck collatis 5, 15, 1^o et Consult. 9, 7

1 a) aa. N ppu. G est] est ut N adm. M 17 obnoxius N 18 constan-
rectoribus M 2 milantes N mouerent N tino NG a. om. G VIII M iulio G c. II]
legisque N 3 notionem] ordinationem G uerox secundo G, II N, uc. M 28 tus-
4 miles] M*, milis NM, militaris G reum] ciae auctor] tustio auctor G 29 a) ad N
rem G 5 militares N firmatur M eo] eum G reget] M, regit NG 30 co-
militares N 6 curam M VIII N lol- gnitorem G si uero] siue N prouinciales N
liano] N, iuliano M, tulliano G 12 c.] 31 decertent N, decertit G kal.] id. G
consul G, clarum N in om. G aliis e. dec.] M, ian. N, iun. G mediol. om. G
c. hominibus G 13 conditiones N com- iuliano N ualeriano M 37 filicem N
pens M uigores N 14 delecto N^a 38 rationale MG quod G et om. M
obnoxius N 15 aut] tam N congruae] controuertia M, controuersiam N omnes
contra N 16 qui] quia M admissa] esse N, om. G agitur N

- eam sententiam decernat, quam iuris aequitas postulauerit. DAT. KAL. DECEMB. VALENTINIANO
ET VALENTE AA. CONSS. a. 365
- INTERPRETATIO. Quotiens a fisco nostro aliqua repetuntur, res apud prouinciae iudicem
sub praesentia nostri ordinatoris agatur: ut illo praesente, quidquid iustitiae ordo suaserit,
iudicetur. 5
- 5^a ¹⁾ IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD POLEMIVM PPO. Nullum ex
officio rationalis, qui exactioni uel chartis inseruiat, in alio iudicio adduci oportet, nisi forte
cuiuspiam caput accusatio legibus instituta pulsauerit. DAT. III K. MAL. ARCADIO ET BAVTONE
CONSS. ²⁾ a. 385 (390?)
- 5^b ³⁾ IMPPP. VALENS GRATIANVS ET VALENTINIANVS AAA. AD SENATVM. Senatores in pecu- 10
niariis causis, siue in hac urbe siue in suburbanis degunt, in iudicio tam praetorianae quam
urbicariae praefecturae nec non magistri officiorum (quotiens tamen ad eum nostrae pietatis
emanauerit iussio), in prouinciis uero ubi larem fouent aut ubi maiorem bonorum partem
possident et adsidue uersantur respondebunt. D. K. MART. ⁴⁾
- 6 IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTERIO PPO. Exceptis his, 15
quibus extra ordinem subuenitur, omnes iacturam litis incurrant, qui non ante in proprio foro
iurgauerint, si quidem possint uenire ad altioris iudicis notionem, eum iudicatum quod displicet
appellatione excluderint: ita ut, si quis litigator se uel fastidio uel gratia cognitoris aut non
auditum aut dilatum docuerit, et eius litis, quae protracta est, aestimationem fisco nostro
iudex praestet et in primores officii poena deportationis ilico deprometur. DAT. PRID(IE) KAL. 20
MAL. MEDIOL(ANO) ARCADIO A. I ET BAVTONE CONSS. a. 385
- INTERPRETATIO. Quicumque apud alium et non apud suum iudicem negotium quod
habuerit in initio litis crediderit proponendum, exceptis aetate minoribus, quibus lege consultum
est, litis ipsius de qua agitur actione damnetur: nisi forsitan contra sententiam, quae aduersus
eum dicta fuerit, crediderit appellandum, ut apud maioris dignitatis iudices audiatur. Sane 25
si quis causam habens a iudice suo se uel per superbiam uel propter amicitiam aduersarii sui
probauerit non auditum, iudicem tantum, quantum res de qua agitur ualuerit, fisco nostro
iubemus exsoluere: et qui consiliis suis adhaerent, exilii poenam pro districtione sustineant.
- 6^a IDEM AAA. Actor rei forum, siue in rem siue in personam sit actio, sequitur. Sed et
in locis, in quibus res propter quas contenditur constitutae sunt, iubemus in rem actionem 30
aduersus possidentem moueri. D. X K. IUL. CONSTANTINOPOLI ARCADIO ET BAVTONE CONSS. a. 385
- 6^b IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. . . . PRAEFECTO AVGVSTALI.⁴⁾ Se-
natores in sacratissima urbe domicilium dignitatis habere uidentur. DAT. K. MART. VALEN-
TINIANO A. II ET NEOTERIO CONSS. a. 390
- 7 ⁵⁾ IDEM AAA. MARTINIANO COM(ITI) ORIENTIS. Mulieres honore maritorum erigimus, 35

ad. c. 5. 6. 7 Br. (NMG): c. 5^a supplet Iust. 3, 26, 10, c. 6^a Iust. 3, 19, 3, c. 6^b Iust.
10, 40, 8

¹⁾ iunge 9, 1, 13 ²⁾ a. 385 Principius ppo. fuit: Polemii praefectura incidit in a. 390
³⁾ Valentiniano A. et Neoterio cons. addit Continus in Iust.: lecta in senatu id. Febr. Valente
V et Valentiniano AA. cons. (a. 376) 9, 1, 13 ⁴⁾ ad Alexandrum pf. Aug. XII k. Mart.
data est 13, 5, 18 ⁵⁾ Iust. 10, 40, 9 = 12, 1, 13: iunge Th. 3, 15, 1

1 eam] etiam N postularit M 2 aa. N mart. G^a 21 mediol. M, mediolano G
om. G ualentiniano] ualeni N 15 ua- arc. a. I] arc. aug. II N, arc. aug. ipso I
lentin. grat. M neuterio NM*G, neotheurio aug. G 23 in om. MG 25 maiores
M 16 subuentus N iactura lites N dignitate M x] Iust. (Hal.), XVII Iust. (PL)
17 possint] post G^a ultiores (alt. N^b) iudices 32 aaa. eiusque (eius Lond.) praes. Iust. (O
notionem N 18 excluderit M litigator se] Lond.), aa. cicepio pp. Iust. (Paris. 4521)
litigasse N cognitores N 19 lites N pro- 35 idem] imppp. ualentinianus theodosius
tractata N aestimatione G 20 praestet (theod. om. N) et arcadius aaa. Br. mar-
et] praest***tet M^a (non M*), praestit G, tiano NG oriente N honorem G ere-
praestitit N primoris NMM*¹G poenam G gemus N
deportationes N, deputationis G deportetur

genere nobilitamus. Isdem forum ex eorum persona statuimus et domicilia mutamus. DAT. IIII ID. NOVEMBR. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. II ET RVFINO CONSS. a. 392

INTERPRETATIO. Feminas secundum honorem, quem uiri earum meruerint, uolumus appellari, ut, ad cuius domum nubta transierit, eius proficiat dignitate et pro negotiis suis in eodem foro, ubi est maritum secuta, respondeat.

8 1) IMPPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. PASIFILO SVO SALVTEM. Causas plurimi instituentes de fugaci seruo aut manifesto furto aut non manifesto, direpti etiam animalis, serui 2) uel rei mobilis ac mouentis uel ui bonorum raptorum, paruulae etiam terrae finium et paruulae casae, sub specie criminis tuum pulsant iudicium. Momentariae etiam possessionis interdictum, quod non semper ad uim publicam pertinet uel priuatam, quod 3) mox audiri interdum etiam sine inscriptione mereatur 4), abacti etiam animalis causa proponitur. Cum igitur de his rebus paruis ac minimis tuae sit iniuria potestatis iudicare, decretum est eas tantum causas criminales a sinceritate tua audiri, quas dignus et meritis horror inscriptionis impleuerit 5), quae magnitudinem uidelicet criminis tempusque designant, ut alterutram partem digna legum tenere possit auctoritas. § 3. Quod statutum si fuerit forte contemptum, hi, qui 15 ex officio ingrediuntur secretarium, quinque librarum auri condemnatione feriuntur. DAT. VIII KAL. IANUAR. MEDIOL(ANO) OLYBRIO ET PROBINO CONSS. a. 395

INTERPRETATIO. Quotiens de paruis criminibus, id est unius serui fuga aut sublatis iumentis aut modicae terrae seu domus inuasae uel certi furti, id est detenti aut peruenti, sub criminis nomine actio fortasse processerit, ad mediores iudices, qui publicam disciplinam obseruant, id est aut defensores aut adsertores pacis, uindictam eius rei decernimus pertinere. Ad rectorem uero prouinciae illud negotium criminale perueniat, ubi de personarum inscriptione agitur uel maior causa est, quae non nisi ab ordinario iudice recitata legis sententia debeat terminari. Quod praeeceptum si fuerit praetermissum, officiales qui negotia intromittunt quinque libras auri se nouerint esse damnandos.

8a 6) IDEM AA. FLORENTINO PV. Si quis uel curiae uel officii iudicum aut aliis quibuscumque corporibus obnoxius intra prouinciam ab his erit quos aufugerat comprehensus, non exspectato eius iudicis notione, sub quo per ambitum coeperat militare, penitusque emendicati honoris praescriptione submota ab iudice, qui in locis aditus fuerit, audiatur manifestarumque rerum probstione conuictus eorum societati quos dectinauerat adgregetur. DAT. XII K. AVG. 7) 30 MEDIOLANI CAESARIO ET ATTICO CONSS. a. 397

8b IDEM AA. FLORENTINO PV. Quicumque ex corporibus suariorum siue excipiendae necessitate litis adstrictae seu inferendae uoluntate, spontanea prouocatus iudicium uoluerit experiri, fori urbani auditorium praestoletur. a. 397

Br. (NMG) ad. c. 8. 9. 10 Br. (NMG): c. 8a supplet Iust. 3, 23, 1, c. 8b Iust. 11, 17, 2, c. 8c Iust. 3, 13, 5

1) § 1 = Iust. 8, 4, 8. 9, 37, 1 : § 2 = Iust. 9, 2, 16 2) seruinae Mommsen 3) meretur Iust. 4) § 1 in Iust. sic contrahitur Abacti animalis accusatio non solum cum inscriptionibus, sed etiam sine ea obseruatione proponitur Iust. 5) in Iust. 9, 2, 16 § 2 sic incipit: In causis criminalibus dignum est, ut inscriptiones proponantur 6) iunge 12, 1, 153—155. 6, 14, 2. 6, 2, 20 7) Ian. iungendae

1 genere] et gen. Iust. 10, 40, 9 isdem] et Iust. personas N 2 III] III 3, 15, 1 id. M. kl. NG nou.] seb. G 8 uiri] mariti G 6 passifilio N, passifilio M, passifilio filio G: secundum C. I. L. X 1672 egit uices ppo. et pu. plurimis M suo om. M 7 fugat G¹ 8 res mobiles G mouentes NG ui] ut N, cu G¹, cui G² raptorum bonorum G paruulae] paruo G^a, paruo an G^b 9 casae] M, casae NG tum N pulsant G momentaria N possessiones G 10 pertinet] dett. cum Iust., pertinent NM, pertineant G quod] N, ut M, om. G 11 sine] si G

scriptione NM, inscriptionem G mereantur G, merentur M abiecti G, si abacta N proponetur M 12 de om. G iniurie G potestates N 13 dignitas G horror] honor N, earum horror (horor G^a) G inscriptiones G 14 designat G alterutrum G 15 dignam G austeritas M statutum] statuimus N hii NG 16 libras M ferientur] N Iust., feriantur M, feriantur G VIII] VI Iust. 8, 4, 8. 9, 37, 1 (Hal.) 17 kal.] id. G iun. Iust. 8, 4, 8 (Hal.) 26 florentio (uel floro) Iust. 32 florentio Iust. (Cui.)

8c IDEM AA. VINCENTIO PPO. GALLIARVM. In criminali negotio rei forum accusator sequatur. Is uero, qui suam causam siue criminalem siue civilem sine caelesti oraculo in uetito uocabit examine aut executionem poposcerit militarem, actor quidem propositi negotii actione multetur, reus uero pro condemnato habeatur: et tribuni siue uicarii capitalem sibi animaduersionem subeundam esse cognoscant, si uel suam uel militum executionem interdictam praebuerint. DAT. XV K. IAN. MEDIOLANI CAESARIO ET ATTICO CONSS. a. 397

9 IDEM AA. ARCHELAO PRAEFECTO AVG(VSTALI). Si quis neglectis iudicibus ordinariis sine caelesti oraculo causam civilem ad militare iudicium crediderit deferendam, praeter poenas ante promulgatas intellegat se deportationis sortem excepturum, nihilominus et aduocatum eius decem librarum auri condemnatione feriendum. DAT. VIII KAL. DECEMB. CONSTANTINOPOLI CAESARIO ET ATTICO CONSS. a. 397

INTERPRETATIO. Quisquis contempto prouinciae iudice ad illos, qui armatis praeesse noscuntur, causam suam crediderit transferendam, exilio se deputandum esse cognoscat et eum, qui causam illius susceperit proponendam, decem libras auri esse damnandum.

10 1) IDEM AA. AD EPTYCHIANVM PPO. Iudaei Romano et communi iure uiuentes in his causis, quae non 2) tam ad superstitionem eorum quam ad forum et leges ac iura pertinent, adeant sollempni more iudicia omnesque Romanis legibus inferant et excipiant actiones, postremo sub legibus nostris sint 3). Sane si qui per compromissum ad similitudinem arbitrorum apud Iudaeos uel patriarchas ex consensu partium 4) in ciuili dumtaxat negotio putauerint litigandum, sortiri eorum iudicium iure publico non uententur: eorum etiam sententias prouinciarum iudices exequantur, tamquam ex sententia cognitoris arbitri fuerint adtributi. DAT. III NON. FEB. CONSTANTINOPOLI HONORIO AVG. IIII ET EPTYCHIANO VC. CONSS. a. 398

INTERPRETATIO. Iudaei omnes, qui Romani esse noscuntur, hoc solum apud religionis suae maiores agant, quod ad religionis eorum pertinet disciplinam, ita ut inter se, quae sunt Hebraeis legibus statuta, custodiant. Alia uero negotia, quae nostris legibus continentur et 25 ad forum respiciunt, apud iudicem prouinciae eo quo omnes iure configant. Sane si apud maiores legis suae consentientes ambae partes, de solo tamen ciuili negotio audiri uoluerint, quod interueniente compromisso arbitrari iudicio terminatur, tale sit, quasi ex praeecepto iudicis fuerit definitum.

11 5) IDEM AA. THEODORO PPO. Post alia: Minime prouinciae rector expectet in reos criminosos actorem dominicum, sed habeat exhibendis obnoxiiis potestatem: utatur legibus nullo interposito rationali. Latebris reus potestate ordinarii iudicis protrahatur, ne per concludium actorum iudiciorum fiat dilatio. DAT. VIII KAL. IYN. MEDIOL(ANO) HONORIO A. IIII ET EPTYCHIANO VC. CONSS. a. 398

INTERPRETATIO. Si quis in domibus dominicis criminosus potuerit inueniri, prouinciae iudex praesentiam non expectet actoris, sed mox reum comprehensum, ne aliquo concludio effugiat, subdi iubeat publicae disciplinae.

c. 8c supplet Iust. 3, 12, 5: ad 9—11 Br. (NMG)

1) Iust. 1, 9, 8 2) non om. Iust. 3) postremo... sint om. Iust. 4) si qui uero ex his communi pactione ad simil. arb. apud Iudaeos Iust. 5) prouinciarum om. Iust. 6) iunge Iust. 10, 19, 6: cf. etiam 1, 16, 13a (Iust. 11, 20, 4) 1, 11, 2

3 uocauit Iust. 6 xv] Iust. (F), v Iust. (Hal.) 7 arcelao NG praefecto] ppo. NG, po. M 9 exceptorum N 10 libras M constantinopoli] O, om. NMG 11 caesario] caesareo datiano G autico G^a 15 ad eutyichianum libri, eutyichiano Iust. ppu. G^a iudaeos G et] libri cum Iust. (N), om. Iust. (rel.) in] de M 16 superstitionem NG legis G ac om. G iure N 17 audeant N, habeant G more AO Iust., iure NMG omnisque N conferant Iust. actionis N 18 quis MG commissum G 19 patriar-

chas] patr. suos N 20 sorti G 21 arbitris N, arbitrii G fuerit N III] III G, vi Iust. (Hal.) 22 a.] x aug. G 30 theodoro M ppo.] pu. M minimo] neminem G expectit N 31 exhibendi G, in exhibendis M noxios G ututatur N 32 rationali G latebras G, e latebris M reos N ordinandi N concludium] consilium dium N 33 auctorum N iudicis G 33 delatio N, dilata G VIII] M, VIII N, cum Iust. 10, 19, 6, om. G iun.] M, iul. N, om. G a.] augg. N 34 uc.] N, om. MG

11^a IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PPO. *Magisteriae potestati inter militares viros uel priuato actore in reum militarem etiam civilium quaestionum audiendi concedimus facultatem, praesertim cum id ipsum e re esse litigantium uideatur constetque militarem reum nisi a suo iudice nec exuberari posse nec, si in culpa fuerit, coerceri.* DAT. V KAL. MAI. CON- 4
STANTINOPOLI LVICIO VC. CONSS. a. 413

12 ¹⁾ IDEM AA. CONSVLIBVS PRAETORIBVS TRIBVNIS PLEBIS SENATVI SVO SALVTVM DICVNT. POST ALIA: In criminalibus causis senatus statuta iamdudum quinqueuiralis iudicii forma seruabitur. In quo cum perfacile esse credamus optimos legere de summis, sortito tamen ad iudicium uocabuntur, ne de capite atque innocentia alterius iudicio electi iudicent. ET CETERA. 9
DAT. VIII ID. AVG. RAV(ENNAE) ASCLEPIODOTO ET MARINIANO CONSS. a. 423

INTERPRETATIO. Cum pro obiecto crimine aliquis audiendus est, quinque nobilissimi uiri iudices de reliquis sibi similibus missis sortibus eligantur, ne studio uideantur electi et de capitali re aut innocentia alterius uideatur facile iudicari.

II NE IN SVA CAUSA QVIS IVDICET²⁾

1 ³⁾ IMPPP. VALENS GRATIANVS ET VALENTINIANVS AAA. AD GRACCHVM PV. Promiscua 15
generalitate decernimus neminem sibi esse iudicem debere. Cum enim omnibus in re propria dicendi testimonia facultatem iura submouerint, iniquum admodum est licentiam tribuere sententiae. LECTA KAL. DECEMB. VALENTE V ET VALENTINIANO AA. CONSS. a. 376

INTERPRETATIO. Omnes praeceptio nostra constringat, ut nullus in sua causa iudex sit, quia, sicut testimonium unusquisque pro se dicere non potest, ita nec pro se poterit iudicare. 20

III DE OMISSA ACTIONIS IMPETRATIONE⁴⁾

1 IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. MARCELLINO PRAESIDI PHOENICE. *Iuris formulae aucupatione syllabarum insidiantes cunctorum actibus radicibus amputentur.* DAT. K. FEBR. 3
CONSTANTIO III ET CONSTANTE II AA. CONSS. a. 342

2 (1) ⁵⁾ IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. HIERIO PPO. POST ALIA: Nulli prorsus non 25
impetratae actionis in maiore uel minore iudicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei et proposito negotio competentem eam esse constiterit. ET CETERA. DAT. X KAL. MART. CON-
STANTINOPOLI FELICE ET TAVRO CONSS. a. 428

INTERPRETATIO. Nullus per hoc praeiudicium negotii uideatur incurrere, quod in cuiuscumque audientia causae suae actio non peruenerit ad effectum. Solum est, ut uox sua 30
rationabilis, cum proposuerit, adprobetur.

2, 11^a supplet Iust. 3, 13, 6: ad 2 et 3 r. 1 Br. (NMG): 3, 1^a supplet Iust. 2, 57, 1

¹⁾ iunge 9, 1, 19. 9, 6, 4. 4, 10, 2. 1, 6, 11 ²⁾ Iust. 3, 5 Burg. 42 ³⁾ Iust. 3, 5, 1. 4, 20, 10 ⁴⁾ Cf. Iust. 2, 57 (de formulis et impetratione actionum sublati)
⁵⁾ Iust. 2, 57, 2: iunge 3, 5, 13. 3, 7, 3. 3, 13, 4. 4, 6, 8. 5, 1, 9. 6, 35, 15, fortasse et 5, 1, 9 (Iust. 6, 61, 2)

3 e re] aere Iust. (F), more Iust. (C^bRM),
****s Iust. (C^a) 6 idem] imp. honorius
et theodosius (honorio et theodosio G) Br.
consulibus praetoribus] constantino praet. N
uerba tribunis ... 9 criminalibus hoc loco om. et
uerba tribunis alia ... subscriptioni subiun-
git N praemissa nota h, tribunis om. G se-
nectui G¹ suo om. N 7 quinqueuirales G,
quinqueuirales N 8 in om. N forma]
forte N seruabuntur G qua G per-
fecile N optimos legere G, optimis elegere N
sortiti G 9 nec G uocabantur M de om. M
iudicio] iudicium NG 10 asclipiodoto G
mariano N conss.] u. NM 13 iudicare N
14 ne quis in s. c. iudicet uel sibi ius dicat

Iust. 3, 5 15 uel. gr. et ualerianus G, ual.
ualent. et gu. M, ualent. et ualens N gre-
cum NG pu.] M, pfu. G^b, ppo. N, pto. G^a?
16 re] Iust., se NMG propriam G 17 testi-
monia] NM Iust., testimonii G facul-
tate iura N, iura facultatem G sententiae
lecta] M, sententiam electae (sententiae lecta
N^b) dat. N, sententiam (-tia G^b) electae
dat. G: dat. pro lecta libri in Iust. 18 v
om. M 21 obmissa G 25 non] nostris G
26 impetrata ea act. N maiorem M mi-
nore] N Iust., minorem M, in minore G
agendi G si] uel si G^a apta (abta G¹)
re G 27 praeposito N x om. N

III DE DENVTIATIONE VEL EDITIONE RESCRIPTI

1 ¹⁾ IMP. CONSTANTINVS A. ²⁾ AD SYMMACHVM. Si quando minoribus uel adultis inferenda
lis erit uel ab ipsis minoribus uel adultis euidam quaestio mouenda sit³⁾, non alias cursus
temporis incoetur, nisi ab⁴⁾ uniuersis, quos officii sollicitudo constringit, hoc est tutoribus,
siue testamento siue decreto dati sunt, uel curatoribus, per quos minores defenduntur, uel 5
isdem omnibus⁵⁾ sollempni more lis fuerit intimata. Quod si diuisum administrationis periculum
per prouincias sit, his tantum omnibus insinuari conuenit et ab ipsis inferri litem⁶⁾, qui in
ea prouincia tutelae uel curae officium sustinent, ne de aliis prouinciis defensores minorum
ad iudicia perducantur. DAT. PRID. NON. FEBR. SIRMIO. ACCEPTA VIII ID. MART. CORINTHO 9
CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS.⁷⁾ a. 319

INTERPRETATIO. Si quis contra eos, qui in annis minoribus constituti sunt, litem forte
commouerit, aut si a parte ipsorum reus aliquis arguatur, ex eo tempora computanda sunt,
ex quo tutor siue curator minoris aut per iudicem aut per curiam intulerit seu exceperit
actionem: ita tamen, ut si in diuersis prouinciis istius officii homines sunt, id est curatores
uel tutores, qui minorum causas tuentur, qui in eadem prouincia fuerint, ubi intentio nata 15
probatur, ipsi aut ingerant aut excipiant actiones, quia nolimus, ut ad aliam prouinciam de-
fensores minorum pro audientiae necessitate ducantur. Hoc de iure adiectum est.

2 ⁵⁾ IDEM A. AD MAXIMVM PV. Denuntiarum uel apud prouinciarum rectores uel apud eos,
quibus actorum conficiendorum ius est, decernimus, ne priuata testatio mortuorum aut in
diuersis terris absentium aut eorum, qui nusquam gentium sint, scripta nominibus falsam 20
fidem rebus non gestis adfigat. DAT. X KAL. IVN. SIRMIO PROBIANO ET IULIANO CONSS. a. 322

INTERPRETATIO. Contestari apud rectores prouinciae uel defensores aut omnes, apud
quos gesta conficiuntur, litem iubemus, ne ullus nomen absentis aut mortui uel qui non po-
tuerit inueniri in litis contestatione recipiat, ne falsitatis inueniatur occasio.

3 IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA. AD AMPELIVM PV. Exigendae de- 25
nuntiationis locus non est, cum quis ad luendum debitum euidenti chirografo conuenitur.
DAT. IIII KAL. AVG. CONTIONACI GRATIANO A. II ET PROBO CONSS. a. 371

INTERPRETATIO. Contestatio locum habere non potest, quando aliquis ad soluendum
debitum certa cautione conuincitur.

4 IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. AD ROMVLVM CONSVLAREM 30
AEMILIAE ET LIGVRIAE. Post celebratam denuntiationem seu edicto seu editione rescripti,
quod tamen iure sit impetratum, lis exordium auspicatur inter iustas uidelicet legitimasque
1 personas. Et si qui perennitatis nostrae pendentibus temporibus responsa protulerit, non
modo tempora, quorum erunt⁶⁾ curricula, non dilatentur, sed et quidquid elicium erit, fri- 34
uolum iudicetur. DAT. XIII KAL. IUL. MEDIOL(ANO) ARCADIO A. I ET BAVTONE VC. CONSS. a. 385

Br. (NMG) et ad c. 4 Paris. 12161 fere euanidus

¹⁾ § 1 = Iust. 5, 40, 2 ²⁾ et Licinius C. ins. Iust. ³⁾ uerba 3 uel ab ... sit
et 4 ab et 5 uel isdem omnibus et 7 et ab ipsis inferri litem non sunt Constantini (Graden-
witz ZSSSt. 38, 63 sqq.) ⁴⁾ ad a. 318 refert Seeck Regesten 57 ⁵⁾ iunge 2, 18, 2
⁶⁾ eunt Gothofredus

1 nuntiatione N^a, dtaunt G (sic) edic-
tione NM, relicione G 2 imp. c. augg. N
symmacum M, symmachum barroniacum G
3 euidum N alius N 4 tempore N in-
choatur G¹ est] est ut N 5 siue ... siue]
sibi ... sibi N sint N 6 lis om. M
7 insinuare N inferri] NM*, inferre M^a G²
infere G¹ 8 eam prouinciam G de ali-
enis M, aliis de G 9 sirmio] firmo G
VIII] VII NG corindo G 10 a. om. N
c. om. MG 17 hoc (hoc om. M) ... est] MA,
om. NG 18 idem] imp. constant. M
a.] augg. N pu.] ppo. N, po. G¹ rectori-
bus M 21 gentis G^a adfigat N, affi-
gant G^b, affugant G^a iun.] iul. G sir-

mia G 25 empelium G pu.] ppo. G^a,
pom. N denuntiationes N^a 26 ad solu-
dum M et uidenti N conuentor N con-
cionaci NM, concionali G 30 consulum M,
constpl. N, constantinus G 31 seu ... seu]
siue ... siue G¹ editione] edictione NMG
32 quod] quo G lis] M, liti N, his G¹,
bis G² autspicatur G^a istas M legi-
timasque] M^a G, legitimamque M, legitio abs-
que N, deficit Paris. 33 quis G perenni-
tates NM, def. Paris. protulerit N
34 modum temporum G quorum erunt] q.
uerum N, querant G, def. Paris. elictum N
fuerit G fridulum N^a 35 iudicatum M
XIII MG mediol. om. N

INTERPRETATIO. Posteaquam per scripturam lis fuerit contestata et per publicam conventionem, quisquis ille est qui pulsatur agnouerit, tunc lis incoata dicatur, si tamen litigantium perfectae probantur aetates. Nam si quis principis beneficio contra rationem legis causae suae tempora superauerit prolongari, quidquid pro hac re meruerit, non ualebit.

5 IDEM AAA. AD CLAUDIUM CONS(VLAREM) TVSCIAE. [Uniuersa] quidem negotia, quae ex 5
rescriptorum auctoritate sortiuntur exordium, ad cursum temporum pertinere decretum est:
ante omnia uero procurandum est, ne peruationibus improborum protelandae cognitionis prae-
1 beatur occasio. Idecirco si quis possessione deiectus auxilium nostri poscat oraculi, nullis eum
temporum, quae ex rescriptorum editione defuunt, moris esse ludendum hac lege decernimus,
ne iuris suffragium, quod in celeri reformatione consistit, beneficiorum imperialium decreta
10 suspendant. D(AT). [VI NON. MAI. MEDIOL(ANO) TIMASIO ET] PROM(OTO) CONSS. a. 389

INTERPRETATIO. Licet in negotiis, quae per actionem elicitam incoari uidentur, legimus ad respondendum temporum semper cursus obseruandus sit, specialiter eos, qui aliqua peruaserint, non patimur per quamcumque occasionem differre negotium. Ideoque cum ille, qui fuerit de possessione deiectus, audientiam impetrauerit iuxta iuris ordinem intra annum, ad recipienda quae perdidit nullatenus differatur. Nec aliqua peruasori dilatio concedatur, etiamsi pro hac re differenda beneficium principis potuerit obtinere.

6 ¹IMPPP. ARCADIVS HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. AEMILIANO [PV. Si quis] deb[itu]m, quod ex fenore uel mutuo data pecunia sumpsit exordium uel ex alio quolibet titulo in [litte]rarum obligationem facta cautione translatum est seu fideicommissi dirigat actionem au[t] 20
momentariam possessionem peruatione uiolatam uel quodlibet interdictum efflag[itu]m seu inofficiosum arguat testamentum uel tutelae seu negotiorum actionem intendat²), ruptis denuntiationum³) ambagibus inter ipsa cognitionum auspicia ratione[m] exprimere ac suas allegationes iubeatur proponere, denuntiatione et temporum obseruatione remota, quam in ceteris ciuilibus causis, quarum tamen aestimatio cent[um] sol[idorum] summam excedat, uolumus custodiri. 25
DAT. XIII [KAL. AVG. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. VI ET PROBO CONSS.] a. 406

INTERPRETATIO. Pro repetendo debito, unde certa scriptura profertur, seu de eo, quod alicui fideicommissum est ut daretur, aliquis agat, aut aliquid sibi adleget fuisse peruasam, aut quodlibet intra annum beneficium momenti requirat, aut testamentum dicat non esse legitimum, uel de tutela aliquid proponat, non expectetur, ut prius quod repetit apud acta proponat aut ordo ipsius causae petatur scriptus, sed mox apud iudicem sine ulla temporum mora, quae per hoc uidetur afferri, causam suam proponat et omnes partes suae probationis exhibeat. Quam rem etiam in ciuilibus negotiis praecipimus obseruari, quae tamen minus quam centum solidorum summa est, ualere constiterit. Hic de iure adiectum est.

7 ⁴IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOVIO PPO. POST ALIA: Quaecumque forte ec- 35
clesiae uenerabilis negotia sunt uel esse poterint actiones, celeri legum ordine seruato iudi-

Paris. 12161 (perierunt ea, quae in contextu c. 5 et 6 uncinis quadratis inclusa sunt)
Br. (NMG)

¹) usque ad 34 proponere = Iust. 8, 1, 4 ²) Si quis quodlibet interdictum efflagitet (omissis reliquis) Iust. ³) ueterum Iust. ⁴) iunge 16, 5, 47

5 aaa.] aug. Paris.?, a. M claudium
tusciae cons. G, claudinsonsul Paris.?
6 exordio G 7 uero om. Paris. procura-
randa Paris. ne] in G persuasionibus G
cognitionis M 8 occasio] esse anno N
possessionem N nostrum N oraculis N
9 edictione N moris] modis N, mortibus G
ludendum Paris. N^aM, luendum N^b, claud-
dendum G hac] ac NM 11 suspendat
NMG^a vi] v G timasio] cynatio G
17 hac om. M 18 hon.] et hon. G eme-
lian. Paris., emeliano G pu.] M, ppo. N,
po. urbis G 19 quod] uel quod M ex] ad M
exordio N quodlibet N 20 obligationem] G,
obligatione Paris. ? NM seu] siue M

21 peruationem N, persuasionem G uiolatam]
peruasam siue uiolatam G quolibet NG
efflagitet] efflagitent Paris. in officio suum G
22 argua N actione Paris. 23 ac (hac
Paris.) suas om. N 24 iubeantur G denun-
tiationi M et om. Paris. ? quam] qua
Paris., quam rem etiam G 25 causis] c.
praecipimus obseruari G cento N summa N
custodire NG 26 XIII] Paris. N, XIII M,
XVII G^a, XVI G^b constant. om. Iust. a. VI
om. MG probino N 27 eo] Paris. G,
id NM 29 beneficium] Paris., beneficium
NMG 34 hic ... est] M, om. NG
36 uenerabiles M poterint] MG, potuerint N

cantum disceptatione finiantur. Nec enim decet defensione loci nominisque uenerabilis suscepta publica diu secretaria praestolari. DAT. VI KAL. IUL. RAV(ENNA) HONORIO VIII ET THEODOSIO III AA. CONSS. a. 409

INTERPRETATIO. Ecclesiarum negotia pro reuerentia sanctitatis ac fidei oportet, cum ad publicum prolata fuerint, sine aliqua dilatione finiri, nec debent defensores loci uenerabilis 5
ulla tarditate suspendi.

V DE DOMINIO¹) REI QVAE POSCITVR VEL CONSORTIBVS AB EO CUI DENVTIATVM FVERIT NOMINANDIS²)

1^a ³)IMP. CONSTANTINVS A. AD VNIVERSOS PROVINCIALES. Si quis alterius nomine quolibet modo possidens immobilem rem litem ab aliquo per in rem actionem sustineat, debet statim in iudicio dominum nominare, ut, siue in eadem ciuitate degat siue in agro siue in alia pro- 10
uincia sit, certo dierum spatio ab iudice finiendo eoque ad notionem eius perducendo, uel ipse in locis in quibus praedium situm est perueniens uel procuratorem mittens actoris intentiones excipiat⁴). D. X K. AVG.⁵) BASSO ET ABLABIO CONSS. a. 331

1^b IDEM A. . . . Petitor quem uoluerit de consortibus pulset et quem uult per suam uoluntatem praeterat, ea tamen condicione, ut qui pulsati non fuerint, nullum de his quae 15
iudicata fuerint praeeiudicium patiantur, sed cum uoluerint suas instituant actiones.

1 (2) ⁶)IMP. IULIANVS AVG. SECUNDO PPO. POST ALIA: Explosis atque reiectis praescriptionibus, quas litigatores sub obtentu consortium studio protrahendae disceptationis excogitare consue- runt, siue unius fori omnes sint siue in diuersis prouincijs uersentur, nec adiuncta praesentia 1
consortis uel consortium agendi uel respondendi iurgantibus licentia pro parte pandatur. Et 20
amputata constitutione Contantini patrum mei, quae super consortibus promulgata est⁷), anti-
quum ius, quantum pertinet ad huiusmodi disceptationes, cum omni firmitate seruetur, ut interruptis artificiosis obstaculis possidentum astutia comprimat. DAT. III NON. SEPTEMB.
ANTIOCH(IAE) MAMERTINO ET NEVITTA CONSS. a. 362

INTERPRETATIO. Remotis obiectionibus, quibus se consortes ad respondendum inuicem 25
excusabant, ut, si non in una prouincia uel sub uno iudice omnes essent, dum praesentiam suam non simul esse causantur, repetentes uidebantur includere: unde dilationem hanc remouentes, quam patrum noster Constantinus consortibus in hac parte praestiterat, iubemus secundum antiqui iuris ordinem, quicumque pulsatus fuerit, pro sua parte uel persona respondeat nec diutius sub hac occasione repetentem differat ille qui possidet. 30

ad 4. 5 r. 1 Paris. 12161 (fere euanidus) et Br. (NMG): 5, 1^a supplet Iust. 3, 19, 2
5: 1^b ex Burg. 47 restituta est Br. (NMG)

¹) domino Rudorff ²) cf. Iust. 3, 40 ³) de iungendis cf. ad 1, 16, 6 ⁴) quae sequuntur in Iust.: Si uero post huiusmodi indultum tempus minime hoc quod dispositum est facere maluerit, namquam lite quae ei ingeritur ex die, quo possessor ad iudicium uocatus est, ad interrumpendam longi temporis praescriptionem contestata iudex, utpote domino possessionis nec post huiusmodi humanitatem sui praesentiam faciente, edictis legitimis proponendis eum citare curabit et tunc in eadem uoluntate eo permanente negotium summam discutens in possessionem rerum actorem mitti non differet, omni adlegatione absentis de principali quaestione seruata, ea uidentur Iustinianorum esse ⁵) d. k. Aug. pp. k. Sept. Constantinopoli iungendae ⁶) pr. = Iust. 3, 40, 1 ⁷) non extat

2 VIII] N, VII M, VIII G 3 III om. NG 18 ligatores N^a obtentu] o. (uel ins. G^b)
6 poscetur N, potitur G uel] uel ad G^a, obtutu G disceptationes N, descriptionis G,
uel a G^b 7 cons. . . . 8 nominandis om. M deficit Paris. consueuerunt G Iust. (P)
14 in Burg. leguntur haec: [de] consortibus 19 omnis N seruentur N 20 consortes N
etiam hoc scripta lege (scripturam legem uel 21 amputatam N, postposita G constitu-
sequentibus libri) per rationem subiunctum tionem N super om. N^a 22 iusmodi
est, ut petitor . . . actiones secundum legem (eiusm. man. recens) N 23 possidentum]
de consortibus 16 imp. const.] cf. not. 7 Paris. N, possidentium M, possidentum G
17 post alia om. G expulsis N^bG, ex- adstutia M 24 neuita M, neuitiano G
pulsus N^a reiectus N perscriptionibus G

VI DE TEMPORVM CVRSV ET REPARATIONIBVS DENVTIATIONVM

1 IMP. CONSTANTINVS AVG. IVLIO VERO¹⁾ PRAESIDI TARRACONENSIS. Cum semel negotium necessitate uel casu temporibus fuerit exemptum ac postea per indulgentiam clementiae nostrae redintegratio praestetur, intra quattuor menses iudicantis arbitrium, non ulterius litigatoribus 5 praebere oportet, etiamsi per obreptionem aliquid a nobis iterata supplicatione meruerint. DAT. PRIDIE NON. MAL. VIENNAE SABINO ET RVFINO CONSS. a. 316

INTERPRETATIO. Quando aliqua causa necessitate intercedente uel casu promissum tempus excesserit et principali beneficio eam litigator meruerit reparare, non amplius ad definiendum negotium iudices quam quattuor menses litigatoribus praestent. Quibus exactis, 10 etiamsi aliud dominorum beneficio obtinuerit, nullatenus audiatur.

2²⁾ IDEM A. AD FELICEM PRAESIDEM CORSICAE. POST ALIA: Si petitores probauerint interpellantes se saepius esse dilatos atque ita labsum temporis incurrisse per neglegentiam atque desidiam grauitate tua audientiam diferente, indemnitas petitorum pro modo litis, quae in alterationem fuerit adducta, de tuis facultatibus sarciatur. DAT. VIII KAL. NOVEMB. SIRM(10) 15 CONSTANTINO AVG. V ET LICINIO C. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Si repetentem iudex per neglegentiam usque eo distulerit, ut causam suam transactis legitimis temporibus perdat, omnia, quaecumque in illius iudicio iuste sibi potuit vindicare, ei de iudicis ipsius facultatibus habita aestimatione reddantur.

3³⁾ IDEM A. AD BASSVM PV. Altero ex litigatoribus in lite defuncto cursum temporis esse 20 reparandum latis iam dudum legibus continetur. DAT. XIII KAL. IVN.⁴⁾ SIRMIO CRISPO II ET CONSTANTINO II CC. CONSS.⁵⁾ a. 321?

INTERPRETATIO. Si unus ex litigatoribus, siue pulsatus siue petitor, intra constitutum per scripturam tempus fortasse defecerit, tempora quae fuerant statuta successoribus renouentur.

4 IMP. CONSTANTINVS ET CONSTANS AA. AD ACINDYNVM PPO. Si quis iurgantium ante litis 25 terminum ultimum diem obierit, non, ut ante statuimus⁶⁾, a decedentium primo die cursum temporis obseruari oportet, si successor legitimae aetatis sit, sed ex die petitae bonorum possessionis uel aditae hereditatis ei tempora renouari: ita tamen, ut ea res non lateat possidentem, nec clam aut fraudem aut tempori faciat, pertemptetur⁷⁾. Quod si successor minoris aetatis sit, postquam datus tutor siue curator sollemnia susceptae defensionis impleuerit, 30 tempus dinumerari conueniet. DAT. ET PP. VI KAL. IAN. ANTIOCH(AE) VRSO ET POLEMIO CONSS. a. 338

Paris. 12161 (fere euanidus, desinit in 6, 2) Br. (NMG)

¹⁾ Seuero Seeck ²⁾ iunge 1, 16, 3 ³⁾ iunge 5, 1, 1, 11, 35, 1 ⁴⁾ Ian. (a. 318) Seeck ⁵⁾ Bassi praefectura ad annos 317—319 ducit ⁶⁾ haec constitutio non extat ⁷⁾ nec damnum aut fraudem faciat retentator temptat Gothofredus: ut tempori Mommsen ad Paris. 4405

1 reparacionibus G 3 iulio uero] NM, iulio uc. il Paris.?, iuliano uc. G tarraconensi libri negotio N^a 4 necessitate] uel nec. G exceptum G per] pro N 5 redente gratia N iudicantes N 6 praebat G iterata] et irato N eruerit G^a 7 uianae M, auianae N, bienes G, deficit Paris. ambrosio et rufo G 12 corsicae N 13 dilatus N^a 14 desidia N^a grauitatis tuae G audientia Paris. differentem G, def[... Paris. lites NG 15 alteracione MG, alteration*** Paris. fuerint addictae G de tuis] detur N sarciatur] Paris.?, sarciatur NG VIII] VIII N, III G sirmio] M*, sirm. NMG, deficit Paris. 16 c.] Wallerstein., uc. alii, om.

NMG, deficit Paris. 20 a.] augg. N pu.] M, p[er]u. G, p[ro]p. N 21 reparandum esse G XII N ian. N syrmia G crispino N, crispio G 22 a const. II] G, const. NM cc.] Wallerstein., om. NMG 25 imp. constantius (constinus G^a, constantinus G^b) et constans aa.] MG, imp. constantinus aug. N aquindinum G, acentinum N lites N^a 26 ultimo die G a] ad G cursu M, cursus G 27 sed] M, om. NG 28 renouauerit NG latuit N 29 clam] NM, dampnum G aut fr.] ut fr. M^aM^a2 aut tempori] tempori G 30 definitionis MG 31 denumerari M, dinumerare N conuenit N et pp. om. G.

INTERPRETATIO. Si quis de litigatoribus ab hac luce discesserit, heredi eius non ex die, qua ille defunctus est, sed ex quo hereditatem acceperit, actionis tempora, quae auctori ad litem constituta fuerant, renouentur: ita tamen, ut fraus tempori, ex quo res est possessa, non fiat, sed sciat se rem tenere, qui petitur. Quod si heres sit in annis minoribus constitutus, tutori uel curatori ex eo tempora subputentur, ex quo pro minore firmam personam defensionis accepit et rem tenuit.

5¹⁾ IDEM AA. AD PETRONIVM VIC(ARIVM) AFRICAE. Inter priuatos et fiscum, si priuatus actionem intendat, quattuor mensuum tempora custodienda sunt: cum uero fiscus priuato inferat aliquam quaestionem, sex mensuum curricula seruentur²⁾, utrique parti petendae dilationis per defensores suos copia non neganda, si hoc commoditatis ratio postulauerit. DAT. V ID. 10 APRIL. AQVIL(EIAE) ACINDYNO ET PROCVLO CONSS. a. 340

INTERPRETATIO. Quando inter fiscum et priuatum possessorem de repetitione aliqua fuerit orta contentio, si priuatus fiscum repetat, quattuor menses ad respondendum actor fiscalis habeat indutias: si uero fiscus aliquid a possessore crediderit repetendum, sex mensuum ad respondendum dilatio non negetur, dummodo ad praestandas indutias iusta ratio 15 cognoscatur.

VII DE DILATIONIBVS³⁾

1⁴⁾ IMP. CONSTANTINVS A. AD VRSVM VICARIVM. Si quando quis rescriptum ad extraordinarium iudicem reportauerit, dilatio ei penitus neganda est: illi autem, qui in iudicium uocatur, danda est ad probanda precum mendacia uel proferenda aliqua instrumenta uel testes, 20 quoniam instructus esse non potuit, qui praeter spem ad alienum iudicem trahebatur. DAT. PRID. NON. MART. VOLVSIANO ET ANNIANO CONSS. a. 314

INTERPRETATIO. Quando ab aliquo principe praeceptio fuerit surrepta, ut ad alium iudicem, quam cui commissus est, aduersarium suum pertrahat audiendum, sicut ille, qui petitor est, indutias si petierit, accipere non debuit, ita illi, qui ad iudicium adducitur, dilatio debita non negetur, ut facilius aut per scripturam aut per testes probare ualeat illum a quo pulsatus est falsa supplicatione meruisse, quod petiit.

1^a IDEM A. PROFVTURO PRAEFECTO ANNONAE. Siue pars siue integra dilatio fuerit data, eo usque iudicis officium conquescat, donec petiti temporis defluerint curricula. Ferae autem, siue repentinae siue sollemnes sint, dilationum temporibus non excipiantur, sed his conuenienter 30 merentur. D. VII ID. FEBR. SIRMIO LICINIO V ET CRISPO CONSS. a. 318

1^b IDEM A. AD CATVLLINVM PROCONSVLEM AFRICAE. A procedente iudice dilationem non conuenit postulari, etiamsi utraque parte praesente tribuatur, cum non alias nisi causa cognita indulgeri queat et cognitio causae non interpellatione planaria, sed considente magis iudice legitime colligatur, et, si forte dilationis petitio fuerit improbata, suscepta quaestio per sententiam iudicis dirimatur. D. V ID. FEBR. SIRMIO LICINIO V ET CRISPO CONSS. a. 318

Br. (NMG): 7, 1, 2, omissae in Br., suppletae sunt integrae in O, mutilae in Paris. 4408 (28 imp. . . extraordinarium et Interpretatio, p. 64, 5 imp. . . integrum et subscriptio cum Interpretatione): in Paris. 4409 et Bernensi solae Interpretationes: et in O quidem ante 2, 6, 5, in Paris. 4408, 4409 Bernensi ante 2, 7 r. praeterea 2, 7, 2 extat in Vaticano reginae 520 (in folio singulari 100): 2, 7, 1^a, 1^b supplet Iust. 3, 11, 2, 3

¹⁾ Iust. 3, 11, 6: iunge 10, 15, 3 ²⁾ si . . . seruentur] si aliqua lis mota fuerit Iust. 3, 11 ³⁾ Iust. 3, 11, 2

7 idem aa.] data id. aug. G petronianum G uic. (uc. G) afr.] M*, africae uicar. M, afrucar. (om. uic.) N priuatus N^a, priuatum N^b 8 mensium NG uiro N^a, uero si G inferet] M*, inferret M, inferre N, inferat G 9 sex] quinque M mensium NG curricula N^a seruetur M utriusque parati G 10 negandam N, est deneganda Iust. commoditates N ratio] actio M postulauerat N v] VI G 11 acindino libri

poculo G 18 ad ursum uicarium] 4408 Iust., urso uicario O 19 deneganda Iust. 20 mdatio O 21 iudicium trahitur Iust. 22 pridie] II O 23 subrepta] O, sperata 4408, 4409 Bern. 25 debuit] O, debet 4409 Bern., debebit] 4408 26 debita] O 4408, petita 4409 Bern. 32 iudice] Iust. (L^bM), uero iudice Iust. (PL^a? CR) 35 et] Iust. (PL^bM^a cum Graecis?), ut Iust. (CR^aM)

1^c IDEM A. AD IVLIANVM. *Cum a nobis fuerit ad appellationem consultationemue rescriptum, siue sit primo iudicio petita dilatio siue ea tributa non sit siue nec petita quidem, eam dare cuiquam non licebit eadem ratione, qua nec in iudiciis quidem cognitionum nostrarum dilatio tribui solet.* PP. ROMAE VIII K. APRIL. PROBIANO ET IVLIANO CONSS. a. 322

2 1) IDEM A. AD IVLIANVM PV. *Petendae in integrum restitutionis temporibus, ut iam 5 constitutum est 2), obseruatis si dilatio ab actore petatur, quae intra metas lege comprehensas 3) ualet artari, eandem quocumque flagitante causis cognitis tribui oportebit: sin uero eiusmodi postulentur curricula, quae intra spatium lege 4) receptum angustiari non queunt (quippe si in confinio praedicti 5) temporis petantur et eius terminos prorogabunt), dilationem petitori denegari conueniet; in eius enim arbitrio fuerat tunc inferre litigium, cum petitae 10 1 dilationis mora spatio superstita posset includi. Quod si defensio possidentium 6) dilationis suffragia postulauerit, eandem adserta causa citra obstaculum temporis deferri sancimus, quia nequaquam in ipsius steterat potestate, quando litigio pulsaretur. Dari igitur debet, etsi impetrata dimensio sese ultra constitutionis regulam 7) proferat. Qua dilatione, si a possessore 8) impetretur, etiam petitor 9) in requirendis probationibus uti minime prohibetur.* DAT. 15 XIII KAL. AVG. PP. ROMAE CONSTANTINO ET MAXIMO CONSS. a. 327

INTERPRETATIO. Liqueat quattuor mensibus constitutum, ut petentibus pro requirenda omni restitutione indutiae concedantur. Unde si illud spatium requiratur, quod indultum est, id est quod quattuor menses non possit excedere, praestari conuenit. Si uero tales petantur indutiae, quae tempus lege constitutum excedant, petitori debet dilatio denegari, qui scire debuit actionem suam constituto tempore finiendam. Quod si ille spatium, qui rem possidet, fortasse petierit, dari sine impedimento temporis, quod petentibus datum est, omnino debet; quia scire non potuit, quando ab aduersario prouocaretur ad causam, et quando possessor spatium, ut respondere possit, acceperit, etiam petitor suis partibus necessaria poterit prouidere.

3 (4) 10) IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALAE PPO. *POST ALIA: De statu ac patrimonio 25 litigantibus in transmarina etiam dilatio mensuum nouem spatia creditur posse sufficere 11).* ET CETERA. DAT. XII KAL. DECEMB. THEODORO VC. CONS. a. 399

INTERPRETATIO. Quotiens de statu ingenuitatis uel de patrimoniis causa uertitur, si necessaria negotii in transmarinis partibus litigatores habere se dixerint, nouem mensuum spatium indubitanter accipiant.

ad c. 2. 3 Br. (NMG): c. 2 integra extat etiam in O, mutila in Paris. 4408 (cf. ad p. 63): c. 1^c supplet Iust. 3, 11, 5

1) Iust. 2, 52, 6 2) ut i. c. est om. Iust. 3) intra metas restitutionis Iust. 4) lege om. Iust. 5) legitimi Iust. 6) possidentium rei Iust. 7) ultra temporis definitionem Iust. 8) a reo Iust. 9) actor Iust. 10) Iust. 3, 11, 7 11) Nec de statu . . . spatia egredi concedatur Iust.

5 ad iuliano 4408 *Vat.* pu.] *Iust.*, ppo. *Vat.*, pfo. po. 4408, praeposito *O* ut iam] etiam *Vat.* 7 ualet] *Iust.*, uale *Vat.*, ualet *O* artare *Vat.* eandem] ea *Vat.*, eandem dari conueniet *O* quocumque] quoque *Vat.* flagitante] *Vat.* *Iust.*, enim litigante *O* tribus om. *O* sin uero] *Iust.*, om. *O* *Vat.* 8 postulantur *Iust.* angustare *Vat.* 9 si] se *Vat.* confinia** predictae *Vat.* petantur *Iust.*, inc. *Vat.* terminis prerogabunt *Vat.* dilationem petitor] *Vat.* *Iust.*, petitor ergo dilationem *O* 10 conueniat *Vat.* arbitrium *Vat.* litigia *O* cum] con *Vat.* 11 spatium possit *Vat.* 12 suffragium *Iust.* deferre *Vat.*, deri *O* 13 litigia *O* *Vat.* dare *Vat.* etiamsi *O*

14 inpetrare *Vat.* sise *Vat.* qua dilatio si (et si *O*)] *O* *Iust.*, cui dilationis *Vat.* 15 uti] ut *Vat.* dat.] proposita id. ags. dat. *Vat.* 16 pp. om. *Iust.* (*Hal.*) romae] *Iust.* (*Hal.*), romae ad senatum *O* *Vat.* constantino c. v et *Iust.* 17 liquet] *O*, licet 4408. 4409 *Bern.* *Vat.* 21 qui] quia 4409 *Bern.* 22 impedimento] *O* 4408, mora 4409 *Bern.*: de *Vat.* non constat 23 quando] *O*, ideo *Vat.*, ideo quando 4408 (*deficiunt* 4409 *Bern.*) 24 accipiat] 4409 *Bern.*, acceperit *Vat.*, spatium acceperit *O* 25 hon. et arc. *M* de] ingenuitatis de *G* atque *G* 26 litigantibus] a lit. *G* dilationis *M* noue *N* creditae *M* subferre *N* 27 XI] VI *Iust.* (*Hal.*) theud. *M* uc.] uu. cc. *N*

VIII DE FERIIS 1)

1^a IMP. CONSTANTINVS A. HELPIDIO. *Omnes iudices urbanaeque plebes et artium officia cunctarum uenerabili die solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturae libere licenturque inseruiant, quoniam frequenter euenit, ut non alio aptius die frumenta sulcis aut uinea scrobibus commendentur, ne occasione momenti pereat commoditas caelestis prouisione concessa.* 5 PP. V NON. MART. CRISPO II ET CONSTANTINO II CONSS. a. 321

1 2) IDEM AVG. HELPIDIO. *Sicut indignissimum uidebatur diem solis ueneratione sui celebrem altercantibus iurgiis et noxiis partium contentionibus occupari, ita gratum ac iucundum 1 est eo die quae sunt maxime uotiuu compleri. Atque ideo emancipandi et manumittendi die festo cuncti licentiam habeant et super his rebus acta non prohibeantur.* PP. V NON. IUL. 10 CARALIS CRISPO II ET CONSTANTINO II CC. CONSS. a. 321

INTERPRETATIO. Quamuis sancto die dominico omnes lites ac repetitiones quiescere iusserimus, emancipare tamen ac manumittere minime prohibemus et de his rebus gesta confici pari ordinatione permittimus.

2 IDEM A. AD SEVERVM. *A nullo iudice praesumi decet, ut auctoritate sua ferias aliquas 15 condat: nec enim imperiales ferias uocari oportet, quas administrator edixerit, ac per hoc, si nomine excimuntur, etiam fructu carebunt.* DAT. ID. APRIL. SIRMI SEVERO ET RVFINO CONSS. a. 323

3 IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA. AD OLYBRIVM PV. *Publicas ac fiscales causas tua sinceritas etiam feriatis geminis mensibus, hoc est sine aliqua intermissione discingat. Pistoriis quoque causis isdem diebus ratum in futurum examen adhibebit.* IIII NON. 20 MART. TYBERIADE 2) VALENTINIANO NP. ET VICTORE CONSS. a. 369

[c. 4—17 desiderantur: de numeris c. 18—25 constat ex T ad c. 26]

18 4) IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD PRINCIPIVM PPO. *Solis die, quem dominicum rite dixere maiores, omnium omnino litium negotiorum conuentionum 4) quiescat intentio: debitum publicam priuatumque nullus efflagitet nec apud ipsos quidem 1 arbitros uel iudiciis flagitatos uel sponte delectos ulla sit agnitio iurgiorum. [Et] non modo 25 notabilis, uerum etiam sacrilegus iudicetur, qui a sanctae religionis instinctu rituu deflexerit.* PP. 5) III NON. NOV. AQVIL(EIA). ACC. VIII K. DEC. ROM(AE) HONORIO NP. ET EVODIO CONSS. a. 386

19 6) [I]MPPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. ALBINO PV. *Omnes dies iubemus esse iuridicos. Illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accepit aestiuus feruoribus mitigandis et autumnis fetibus decerpendis. 30 1.2 Kalendarum quoque Ianuariarum consuetos dies otio mancipamus. His adicimus natalicios dies urbium maximarum Romae atque Constantinopolis, quibus debent iura deferre, quia et 5 ab ipsis nata sunt. Sacros quoque paschae dies, qui septeno uel praecedunt numero uel se-*

ad 8 r. 1. 19 Br. (NMG) [E incipit 9 et manumittendi] T (incipit u. 25 uel iudiciis), reliqua suppleunt geminae [not. 3]

1) *Iust.* 3, 12 2) § 1 = *Iust.* 3, 12, 7 3) *geminae* 8, 8, 1, 11, 7, 13 4) negotiorum conuentionum] sic 8, 8, 3, et conuentionum 11, 7, 13 5) Treueris *Gothofredus* 6) dat.?

7 idem] imp. constantinus *Br.* helidio *N*, elpidio *M* sicuti *N*^b, secuti *N*^a uidebantur *N* ueneratione sui] *M*², uenerationem *MM*², uenerationi (-nis *G*) suae *NG* 8 et] in *G* gratium *G*^a 9 emancipiundi *G*^a et om. *G* 10 rebus om. *Iust.* actus *G* prohibeatur *GE* pp.] ppo. *NG* iuu. *G* 11 crispio *G* et om. *G* constantinus *G* cc.] consul' *G*, om. *N* 25 iudiciis] *T*, in iudiciis 8, 8, 3, e iudiciis 11, 7, 13, a iudicibus *Iust.* et] *leges geminae*, om. *T* 26 instituto 11, 7, 13 28 theod.] et theod. *NG* pu.] ppo. *NGE*

29 iudicos *G*^a fas] uel fas iusserit *G* erili *N* geminus *G*^a labores *N* 30 indulgentium *G*^a, indulgentius *G*^b annus] animus (uel *ins.* *G*^b) annus *E* aestiuus *E* uitigandis *N* autumni *G*, ut omnis *T*, autumnus *E*, autumnus *Iust.* foedibus *N* 31 consuetudos *T*_a, consuetus *N* otium *N*, otio *G* mancipius *G*, manciparunt *E* adiecimus *N* natalicius *N*_a *G* 32 constantinopoli *N*, constantinopolim *GE* differre *NE*, deferri *G*, differri *Iust.* 33 ipsis] his quoque *G* sacros] sanctis *G*^a septimo *NM*

quantur, in eadem observatione numeramus, nec non¹⁾ et dies solis, qui repetito in se calculo reuoluuntur. Parem necesse est habere reuerentiam nostris etiam diebus, qui uel lucis auspicia uel ortus imperii [protulerunt. DAT. VII ID. AVG. ROM(AE) TIMASIO ET PROMOTO CONSS. a. 389

INTERPRETATIO. Causas per anni spatium omnibus diebus secundum leges audiri praecipimus. Et licet lex quattuor menses ad fructus colligendos indulserit, sed ita pro prouinciarum qualitate et pro praesentia dominorum credidimus faciendum, ut a die VIII kal. Iul. usque in kal. Aug. messiuae feriae concedantur, et de kal. Aug. usque in X kal. Septemb. agendarum causarum licentia tribuatur. A X autem kal. Septemb. usque in idus Octobr. uindemiales feriae concedantur. Dies etiam dominicarum, qui feriatum sunt, ab audiendis negotiis uel exigendis debitis sequestramus: sanctos etiam paschae dies, id est septem qui antecedunt et septem qui sequuntur. Nec non et dies natalis domini nostri uel epiphaniae sine forensi strepitu uolumus celebrari. Natalem etiam principis uel initium regni pari reuerentia conuenit obseruari.

20 [IDEM] AA. PROCYLO PV. Festis solis diebus circensium sunt inhibenda certamina, [q]uo Christianae legis ueneranda mysteria nullus spectaculorum con[sc]ursus auertat, praeter cle-15 mentiae nostrae natalicio dies. DAT. XV K. [M]AI. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. II ET RVFINO CONSS. a. 392

21 ⁸⁾[IDEM] AAA. T[ATI]ANO PPO. Actus omnes seu publici seu p[ri]uati diebus quindecim pas[c]halibus sequestrantur⁴⁾. DAT. VI K. IUN. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. II ET RVFINO CONSS. a. 392

22 [IM]PP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. HERACLIANO CORR[ECTORI] PAFLAGONIAE. Sollemnes pagano[r]um superstitionis dies inter feriatos non haberi olim lege⁵⁾ reminiscimur impetrasse. DAT. V NON. IUL. CONSTANTINOPOLI OLYBRIO ET PROBINO CONSS. a. 395

23 [IDEM] AA. AD AVRELIANVM PPO. Die dominico, cui nomen ex ipsa reuerentia inditum est, nec ludi theatrales nec equorum certamina nec quicquam, quod ad molliendos animos 25 repertum est, spectaculorum in ciuitate aliqua celebretur. Natalis uero imperatorum, etiamsi die dominico incidit, celebretur. DAT. VI K. SEPT. CONSTANTINOPOLI THEOD[ORO] VC. CONS. a. 399

24 [IDEM] AA. HADRIANO PPO. Religionis intuitu cauemus atque decernimus, ut [s]eptem diebus quadragesimae, septem paschalibus, quorum obser[ua]tionibus et ieiuniis peccata purgantur, natalis etiam die et epifa[n]iae spectacula non edantur. DAT. PRID. NON. FEB. RA-30 V[ENNA] STILICHONE [E]T AVRELIANO CONSS.⁶⁾ a. 400

25 ⁷⁾[IM]PP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOVIO PPO. POST ALIA: Dominica die, quam uulgo [s]olis appellant, nullas edi penitus patimur uoluptates, etsi fortuito [e]n ea aut imperii nostri ortus redeuntibus in semet anni metis obful[s]erit aut natali debita sollemnia deferantur. 34 DAT. KAL. APRIL. RAV[ENNA] H[ONORIO] VIII ET THEODOSIO III AA. CONSS. a. 409

26 ⁸⁾IDEM AA. IOHANNI PPO. POST ALIA: Die sabbata ac reliquis sub tempore, quo Iudaei cultus sui reuerentiam seruauit, neminem aut facere a[li]quid aut ulla ex parte conueniri debere praecipimus, cum fiscalibus conmodis et litigiis priuatorum constat reliquos dies posse sufficere ET CETERA. DAT. VII K. AVG. RAV[ENNA] DD. NN. HONORIO VIII ET THEODOSIO III ⁹⁾AA. CONSS. a. 409

T et ad c. 19. 26 Br. (NMGE); c. 24^a supplet Iust. 2, 12, 26

¹⁾ nec non om. Iust. ²⁾ Iust. 3, 12, 6 ³⁾ Iust. 3, 12, 7 ⁴⁾ conuiescant Iust. ⁵⁾ non extat ⁶⁾ fuit Stilichone II cons. (= a. 405) Tillemont ⁷⁾ iunge 16, 8, 19 ⁸⁾ = 8, 8, 8 (Iust. 1, 9, 13): iunge 16, 8, 20 ⁹⁾ Honorio VIII et Theodosio v 16, 8, 20 recte

1 obseruationem T^aN die N repetitio T, repetit N, reptito E calculo reuoluentes ut parem E 2 habere] NGE Iust., habere TM nostris etiam om. M uel lucis] ueloces uel E 3 vi aug.] aug. i N roma etymatio GE promatho G 15 uenerandam T^a 18 p[ri]uatis T² 19 ian. Iust. 21 paslagonicae T 24 ad aureliano T 27 cons. T 36 idem] imp. honorius et theodosius (th.

et hon. N) Br. sabbata] ME cum 8, 8, 8, sabbato T Iust., sabbati NG ac] ue G, om. E reliquam M 37 neminem] minime E nulla G conuenire G 38 praecipimus N constat] contra E 39 et cet. om. E dd. nn.] dd. non. N, dd. n. E, domno nostro G, om. 8, 8, 8 VIII] VII G, VIII 16, 8, 20 Iust. (Hal.) III aa. E, aug. III G, v aa. 16, 8, 20 Iust. (Hal.)

INTERPRETATIO. Die Sabbati nullum Iudaeorum aut pro fiscali utilitate aut pro quolibet negotio uolumus conueniri, quia religionis eorum dies non debet actione aliqua perturbari.

VIII DE PACTIS ET TRANSACTIONIBVS¹⁾

1 ²⁾IMP. CONSTANTINVS ³⁾A. AD RVFINVM PPO. POST ALIA: Litigia sententiis uel transactionibus terminata non sinimus restaurari. DAT. IIII ID. MAI ⁴⁾IPSO A. V ET L[ICINIO C. CONSS.] ⁵⁾a. 319

2 ⁶⁾IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PPO. Ubi pactum conscriptu[m] ⁷⁾est atque Aquiliana stipulationis ⁸⁾uinculis firmitas iuris innexa, au[t] gestis secundum legem ⁹⁾adcommodandus est consensus aut poena una cum his quae data probantur ¹⁰⁾ante cognitionem causae ¹¹⁾inferend[ae] est]. DAT. III NON. IUN. CONSTANTINOPOLI IO EVCHERIO ET SYAGRIO CONSS. a. 381

3 ¹²⁾IMPPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. RVFINO PPO. Si qui maior annis aduersum pacta uel transactiones nullo cogentis imperio, sed ¹³⁾libero arbitrio et uoluntate confecta putauerit esse ueniendum uel interpellando iudicem uel supplicando principibus uel non implendo promissa ea, quae ¹⁴⁾inuocato dei omnipotentis nomine eo auctore solidauerit, non solum inuratur 15 infamia, uerum etiam actione priuatus restituta poena, quae pactis probatur inserta, earum rerum et ¹⁵⁾proprietate careat et emolumento, quod ex pacto uel transactione illa fuerit consecutus. Quae ¹⁶⁾omnia eorum mox commodo deputabuntur, qui intemerata pacti iura seruauerint. Eos etiam huius litis uel iactura dignos iubemus esse uel munere, qui nomina 20 nostra placitis inserentes salutem principum confirmationem initarum esse iurauerint pactionum. DAT. V ID. OCT. CONSTANTINOPOLI OLYBRIO ET PROBINO CONSS. a. 395

INTERPRETATIO. Si quis post uicensimum et quintum aetatis suae annum aduersum pactionem uel definitionem suam, quam nulla potestate constrictus emisit, sed uoluntate propria fecisse dinoscitur, aut interpellare iudices aut potestatum animos contra hoc quod fecit precibus adire praesumpserit aut implere neglexerit ea, quae sub sacramenti interpositione 25 definitionis suae scriptura testatur, non solum ex hoc facto pronuntietur infamis, sed nec causam ipsam agere permittatur et poenam, quam in pacto constituit, cogatur exsoluere, et quidquid partibus suis per eandem scripturam fuerit deputatum, illis continuo conferatur, qui emissae pactionis definitionem sine aliqua contrarietate seruauerint. Illos quoque praecipimus similis poenae condicione constringi, qui dominorum nomina coniurant, placitis inserentes, 30 definita implere neglexerint: quod illis pro munere conseruatae pactionis aderescat, qui sacramenta et definita seruauerint.

T et ad 8, 26. 9 r. 3 Br. (NMGE)

¹⁾ Iust. 2, 8, 4. ²⁾ iunge 3, 5, 1: cf. Burg. 33, 5 ³⁾ fuit Constantius (Gothofredus) ⁴⁾ Sirmio ins. 3, 5, 1 ⁵⁾ fuit Constantio A. V et Constantio C. cons. (a. 352) ⁶⁾ Iust. 2, 4, 40 ⁷⁾ pactum uel transactio scripta Iust. ⁸⁾ et acceptilationis inserit Iust. ⁹⁾ innexa est aut subsecutis secundum leges Iust. ¹⁰⁾ probantur Iust. ¹¹⁾ si et aduersarius hoc maluerit ins. Iust. ¹²⁾ Iust. 2, 4, 41: cf. Consultatio 1, 12 Burg. 33, 1 ¹³⁾ sed om. Iust. ¹⁴⁾ ea quae] eas autem Iust. ¹⁵⁾ earum rerum et] et rerum Iust. ¹⁶⁾ quae] itaque Iust.

4 trasactionibus T 8 stipulationis] T familiae G etiam] esse T^a priuata N cum Iust. (Graeci), stip et acceptilationis Iust. probantur G^a 17 emolumentum G 18 mox eorum MG quomodo NGE intemerata] T Iust., intemerati NME, in temeritate G 19 lites N, legis Iust. actura G^a dignus M^aE nomina] INGE Iust. (Latini), numina M Iust. (κατὰ νόδας) 20 inserentis T confirmatione N initarum] ministrarum N, inciorum G iurauerint] iure M pactionem E 21 id.] kl. N olebrio N probino] paulino M, priminio G, firmino E 16 in-

X DE POSTVLANDO¹⁾

- 1²⁾ IMP. CONSTANTINVS A. ANTIOCHO PRAEFECTO VIGILVM. Iussione subuersa, qua certu[s] aduocatorum numerus singulis tribunalibus praefinitus est, omne[s] licentiam habeant, ut quisque ad huius industriae laudem in quo uol[uerit] auditorio pro ingenii sui uirtute nitatur. 4 DAT. K. NOV. SERDICAE CONSTANTINO A. V ET LICINIO CAES. CONSS. a. 319
- 2³⁾ IDEM A. ANTIOCHVM PRAEFECTVM VIGILVM. Destituuntur negotia et temporibus sui[s] excidunt, dum aduocati per multa officia et diuersa secretaria rap[er]untur: ideoque censuimus, ne ii, qui semel protestati fuerint, quod ap[ud] te causas acturi sunt, apud alium iudicem agendi habeant potest[ate]m. PP.³⁾ K. NOV. SERDICAE CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. 9 CONSS. a. 319
- 3⁴⁾ IDEM A. HELLADIO. Saepius claruit quosdam ex aduocatis⁵⁾ existimationi su[ae] inmensa atque inlicita compendia praetulisse, nomine honorariorum, ex ipsis negotiis, quae tunc susceperint, emolumenta sibi certae partis cum graui damno litigatoris et depraedatione poscentes. Ideoque placuit, ut omnes, qui in huiusmodi scaeritate permanserint, ab hac professione penitus auocentur. DAT. III KAL. APRIL. PAVLINO ET IVLIANO CONSS.] a. 325
- 4⁶⁾ IDEM A. AD BASSVM PV. Aduocatos, qui consceleratis depectionibus suae opis egentes spoliant atque nudant, non iure causae, sed fundorum, pecorum et manciorum qualitate rationeque tractata, dum eorum praecipua poscunt coacta sibi pactione transcribi, ab honestorum coetu iudiciorumque conspectu segregari praecipimus. DAT. VIII ID. MART. CONSTANTINOPOLI CONSTANTINO A. VII ET CONSTANTIO C. CONSS.⁶⁾ a. 326⁷⁾
- INTERPRETATIO. Aduocati, id est causas agentes, qui per iniquam cupiditatem susceptos, quorum causas acturi sunt, prius cogunt de rebus suis taliter scriptura intercedente pacisci, ut omnia, quae meliora sunt in agris aut in mancipiis aut in pecoribus, ad eos sub promissa defensione perueniant. Et ideo qui tam scelerati in eos, quibus patrocinium promittunt, fuerint deprehensi, et a conuentu honestorum uiuorum et iudiciorum communione praecipimus segregari.
- 4⁸⁾ IMP. IVLIANVS A. AD IVLIANVM COMITEM ORIENTIS. Si quis aduocatus inter exordia litis praetermissam dilatoriam praescriptionem postea uoluerit exercere et ab huiusmodi optulatione submotus nihilo minus perseueret atque praeposterae defensionis insisterit, unius librae auri condemnatione multetur. D. VII ID. MART. ANTIOCHIAE⁷⁾ IVLIANO A. III ET SALVSTIO CONSS. a. 363
- 5⁹⁾ IMP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. OLYBRIO PV. Quisquis uult esse causidicus, ipsam solam sumat in causas agendo personam, nec idem in eodem negotio defensor sit et quaesitor, quoniam aliquem inter arbitros et patronos oportet esse delectum. ACCEPTA XII KAL. SEPTEMBR. IPSIS AA. CONSS. a. 368. 370⁹⁾

T (desinit in u. 12 honorarior): 10, 3 finis ex Iust. suppletus est: 10, 4^a supplet Iust. 8, 35, 12: ad 10 r. 4 Br. (NMG E)

¹⁾ Iust. 2, 6 ²⁾ iunge c. 1 et 2 huius tituli ³⁾ dat. c. 1 recte: iunge 11, 36, 19
⁴⁾ Iust. 2, 6, 5 ⁵⁾ Si qui aduocatorum Iust. ⁶⁾ subscriptio corrupta: Bassi praefectura urbis incidit in annos 317—319 ⁷⁾ Iust. 2, 6, 6 pr.

2 quae T^a 8 potestati T^a 9 pu. G mus N^a dat.] NGE, pp. M VIII] VI G
 14 ideoque suppleui 16 idem] imp. constantinus Br. pu.] M, ppu. G ppo. N, ppm. E aduocatus NG cum sceleratis N^bG depactionibus NGE opis egentes G, opes egentes (agentes N^a) NM^aE, opere gentes M 17 expoliant E, expoliat G denudat G iure] iurata G 18 tractata dum] tractato E quoaeto E, in quo acta G transcripsit G ab] M*, ad NME, ex G que om. M 19 conspectis G praeepti-

mus N^a dat.] NGE, pp. M VIII] VI G
 20 constantio E VII (III M) ... conss.] consule E c. om. NG 32 aa. om. N olebrio N, ad olybrium Iust. pu.] M Iust., ppo. NG, preposito E quisquis] si quis GE causaedicus E 34 agendo] ME, agendo N, agendi G quaesitor N aliquid N dilectum ME, inc. G^a acc.] ***** E¹, del. E² 36 ipsis aa.] GE, ipso aug. N, II aa. Iust.: subscript. om. M acc. XII] pp. X Iust., pp. romae XV 11, 36, 19

INTERPRETATIO. Quicumque causas suscipere uel agere uoluerit alienas, hoc sibi nouerit uindicandum, ne uelit in eo negotio, quod susceperit, et iudicis et adsertoris habere personam.

- 5^a IDEM AA. ET GRATIANVS A. AD OLYBRIUM PV. Prouidendum est, ne hi, quo in foro aut meritum nobilissimos fecerit aut uetustas, in una parte consistant, aliam a rudibus atque terribilibus necesse sit sustineri. Atque ideo, si in uno auditorio duo tantum praeter ceteris fuerint uel plures, quorum fama sit hilarior, in iudicantis officio sit, ut par causidicorum distributio fiat et exaequetur partibus auxilium singulorum et aequa diuisio procedat. Si quis uero monitus a iudice ea excusatione, quae nequeat comprobari, cuiuscumque parti patrocinium denegauerit, careat foro, sciat etiam nunquam sibi ad agendum copiam posse restitui. Si quis autem ex litigatoribus detectus fuerit separatim tractasse cum pluribus et aduersario suo tali fraude subtraxisse paris defensionis copiam, ostendet procul dubio iniquam a se litem foueri et auctoritatem iudicis a se lusam experietur. D. X K. MART. TREVIRIS VALENTINIANO ET VALENTE III AA. CONSS. a. 370
- 6¹⁾ IMP. HONORIUS ET THEODOSIUS AA. EVSTATHIO PPO. DE RE NECESSARIA ET AD LOCVM. Altero beneficio non solum per forum tuae magnitudinis, sed in uniuersis iudiciis ualuturo, ut filifamilias²⁾, quidquid ex huiusmodi professione uel ipsius occasione quaesierunt uel conquisierint, id post patris obitum praecipuum ueluti peculium castrense proprio dominio ualeant uindicare sub tali forma, quam militantibus ex iure procinctus singuli praerogatiua detulit³⁾. DAT. X KAL. APR. CONSTANTINOPOLI DD. NN. HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422
- INTERPRETATIO. Quidquid uiuo patre filius aduocatus de causarum susceptione adquisierit, sibi nouerit uindicandum, sicut castrense peculium, quod in armis constituti filii probantur acquirere uel illi, qui iudiciariam uiuis parentibus meruerint potestatem.
- 7⁴⁾ IMP. THEODOSIUS ET VALENTINIANVS AA. CYRO PV. Quidquid animi largitate et munificentia praestitimus principali togatis per Orientem eminentissimae praefecturae reuerentia studiorum, id sibi praesenti sanctione praestitum esse cognoscant patroni causarum illustris urbicariae praefecturae. DAT. VII K. IAN. CONSTANTINOPOLI THEODOSIO XII ET VALENTINIANO II AA. CONSS. a. 426

XI DE ERRORIBVS ADVOCATORVM⁵⁾

- 1⁶⁾ IMP. CONSTANTINVS A. FVRIO FELICI. Aduocatorum errores in competenti iudicio litigatoribus non praeiudicant. DAT. V KAL. AVG. CONSTANTINO A. VI ET CONSTANTINO C. 80 CONSS. a. 320

INTERPRETATIO. Aduocatus, si in suscepti causa aliquid in praeiudicium per errorem dixerit, praeiudicare ei, a quo adhibitus est, nullatenus debet, si continuo de ipso errore fuerit reclamatum.

Br. (NMG E): 10 5^a supplet Iust. 2, 6, 7: 10, 7 Iust. 2, 7, 5

¹⁾ Iust. 2, 7, 4

²⁾ Fori tui culminis et uniuersorum iudiciorum aduocati Iust.

³⁾ proprio ... detulit] ad exemplum militum proprio dominio ualeant uindicare Iust.

⁴⁾ cf. Iust. 2, 9

12 x] Iust. (Pl), om. Iust. (Hal.)
 14 eustatio] N. Iust. (S), eustasio MEIust. (M), eustasio G cessaria G^a et om. GE 15 loco N alterius G per om. N in om. E 16 ut] G, ut si NME filiusfamilias G^a, filifamilias E, filii filias NM ex] ad E huiusmodi G quaesierunt uel cumquisierint N, quaesitura uel conquisierunt M, quaesierunt uel conquisierunt E, quaesierunt uel conquisierint G, quaesierunt uel conquisierint (quaesierint Iust. (M), quaesierint uel quaesierunt Iust. (Graeci), quaesierunt Iust. (P^aL), quaesierint Iust. (P^bCR)

17 id] id est E praecipuum] peculium M canstrense G proprium E 18 domino N qua M^aE singuli G^a, singulis G^b, singulus E praerogatiuam G, prorogatiua M precinctus E, praecinctos G^a, praecinctos G^b 19 detulerit E, intuli G dd. nn.] domno nostro G 20 x aa.] M^a Iust., aa. NM, aug. G, aaa. E 29 a. om. N erroris N in] sine ME competendi E 30 constantino a. VI] constantinopolim aug. ** constantino G et const. c.] constantio M, constantio VIII E, om. G

XII DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS¹⁾

- 1^a IMP. CONSTANTINVS A. AD CONCILIVM PROVINCIAE AFRICAE. *Maritus citra mandatum in rebus uxoris cum sollempni satisfactione et alia obseruatione intercedendi habeat liberam facultatem, ne feminae persequendae litis obtentu in contumeliam matronalis pudoris irreuerenter inruant nec²⁾ conuentibus viroꝝ uel iudiciis interesse cogantur.* PP. III ID. MART. 5
HADRYMETO CONSTANTINO A. III ET LICINIO III CONSS. a. 315
- 1^b IDEM A. AD BASSVM PV. *Procuratoribus institutis et post contestatam litem dominis effectis ii qui mandauerant non habeant facultatem negotia persequendi, nisi capitales inimicitiae uel morbus uel alia necessaria causa intercesserit: tunc enim etiam inuitis his transferri³⁾ lis potest.* D. XIII K. IVL. CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS. a. 319
- 1^c IMP. IULIANVS A. SECVNDO PPO. *Nulla dubitatio est post causam in iudicio publicatam⁴⁾ utpote dominum litis procuratorem effectum etiam post excessum eius, qui defensionem⁵⁾ mandauerat, posse inchoatam litem⁶⁾ iurgiumque finire: quippe cum et procuratorem posse eum instituere et ad heredes suos inchoata transmittere⁷⁾ ueteris iuris uoluerint conditiones.* LECTA APVD ACTA PRIDIE NON. FEBR. IULIANO A. III ET SALLVSTIO CONSS. a. 363
- INTERPRETATIO. Qui dominus et procurator de cuiuslibet rei petitione fuerit institutus et susceptam litem uiuo mandatore per actionem repetendo fuerit contestatus, etiam si ille, qui ei mandatum tale fecerat, de hac luce discedat, liceat ei rem, quam repetendam suscepserat, sibi defensare et alium procuratorem in hac causa, si uoluerit, qui repetat, ut dominus ordinare atque actionem ad heredes suos successoresque transmittere: quia sicut in rebus, 20 quae possidentur, procuratores tantum aduersus pulsantes, nam non et domini possunt firmiter ordinari, ita in rebus, quae repetuntur, dominos procuratoresque facere is, qui pulsat ac repetit, iure permittitur. Solum est, ut mandatum ad uicem donationis factum actis habeatur insertum.
- 2^a IMP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. *Commune negotium⁸⁾ et quibusdam absentibus 25 agi¹⁰⁾ potest, si praesentes rem ratam dominum habiturum cauere parati sunt, uel si, quod ab his petitur, iudicatum solui satisfactione firmauerint.* PP. VI ID. DECEMB. DIVO IOVIANO ET VARRONIANO CONSS. a. 364
- INTERPRETATIO. Communes causas absentibus consortibus alii consortes agere possunt, si illi, qui praesentes fuerint, caueant acceptum esse illis, qui absentes sunt, quidquid fuerit 30 iudicatum, aut in praesenti fideiussorem dederint, ut omnia, quae definita fuerint, implere non differant.
- 3^a IMP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIUS AAA. PANCRATIO PV. *In principio quaestionis persona debet inquiri et utrum ad agendum negotium mandato utatur accepto. Quibus rite et sollempniter constitutis potest esse sententia: praeteritis autem his nec¹²⁾ dici 35*

Br. (NMG^E) et ad c. 2. 3 Consult. 3, 12. 13: 12, 1^a. 1^b supplet Iust. 2, 12, 21. 22

- ¹⁾ Iust. 2, 12 ²⁾ nec delet Mommsen ³⁾ Iust. 2, 12, 23 ⁴⁾ agitatam Iust.
⁵⁾ qui agendam uel defendendam litem Iust. ⁶⁾ causam Iust. ⁷⁾ et ad ... trans-
mittere om. Iust. ⁸⁾ Iust. 3, 40, 2 ⁹⁾ post litem legitime ordinatam ins. Iust.
¹⁰⁾ agi] in solidum agi sine mandato Iust. ¹¹⁾ Iust. 2, 12, 24: iunge 4, 23, 2^a Iust.
8, 4, 6 pr.) ¹²⁾ Licet in principio ... inquiri procuratoris, an ad agendum neg. man-
datum a domino litis habeat, tamen si falsus procurator inueniatur, nec Iust.

1 cognitionibus G 11 a. om. E secundum N, secundino G 12 utpote] ut putet E domino G lites NE procuratorum N excessu N defentione N 13 inchoata N quippe E^a et ad om. M 14 incoatas E ueteres NM, actionis (-nes E^b) E iure N uoluerit G, om. M 15 lecta (lecti G^a) apud acta] lecta data NG, lecta Iust. (Hal.), inc. E¹, om. E² a. om. G III N psallustio M 21 pulsatos (-tus N^a) NM dominus NE, domini M 25 communi negotio N 26 capere G^b (non G)

sint parati Consult. quod] M Cons. Iust., quid NG^E 27 iudicato G pp.] ppo. N, data GE VII E, v G diuo iuliano N, iouiano a. Iust. (Hal.) 28 barroniano N, uarraniano G 31 ut] dett., et N, aut MG 33 prancacio G, prancio E pu.] M Iust., po. N, pfo. G, ppo. E, pfp. Cons. principi G¹ 34 quaestiones NG^a personam M inquiri debet Cons. et] qui G, om. Cons. uirum E mandatum NG acceptum G 35 rite et] recte GE^t, rite E^v his] quis uel his G

- controuersiae solent nec potest esse iudicium. ET CETERA. DAT. PRID. NON. APRIL. CONSTAN-
TINOPOLI ANTONIO ET SYAGRIO CONSS. a. 382
- INTERPRETATIO. Cum primum ad iudicem causa fuerit intronmissa, personarum firmitas requiratur, ut is, qui causam alterius prosequitur, mandatum eius, cuius causam agendam suscepserat, proferre procuret. 5
- 3^a IMP. VALENTINIANVS THEODOSIUS ET ARCADIUS AAA. TATIANO PPO. *Quicumque praetorianae uel urbanae praefecturae sublissimae fastigium uel magisterium militare uel consisto-
rianae comitiuae insignia meruerit dignitatis uel proconsulare ius dixerit aut uicarii fuerit
administratione subfultus, si quid ab eo uel infertur iurgium uel refertur, procuratoris per-
sonam in negotii sui iura substituatur. Quod si quis sanctionis huius statuta transgressus 10
iudiciis sese iurgaturus ingesserit, careat eius litis sorte, cuius non per procuratorem expec-
tauit euentum. Iudex nihilo minus, qui contra fecerit, nouerit a se uiginti libras auri, ab
officio quoque suo tantundem ponderis exigendum.* DAT. XVIII K. OCT.¹⁾ ARCADIO A. II ET
RVFO CONSS. a. 392
- 4^a IMP. THEODOSIUS ARCADIUS ET HONORIVS AAA. VICTORIO PROCONS(VLI) ASIAE. Pro- 15
curator, licet maritus sit, id solum exsequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. DAT.
V KAL. IVL. THEODOSIO A. III ET ABVDANTIO CONSS. a. 393
- INTERPRETATIO. Qui uxoris suae negotium fuerit prosecutus, quamuis maritus sit, nihil aliud agat, nisi quod ei agendum per mandatum illa commiserit.
- 5^a IDEM AAA. RVFINO PPO. *Nulla pacto feminae aut amplius, quam sibi competit, agere 20
aut pro aliis possunt interuenire personis.* DAT. III KAL. OCTOB. CONSTANTINOPOLI THEO-
DOSIO A. III ET ABVDANTIO VC. CONSS. a. 393
- INTERPRETATIO. Nulla ratione feminae amplius quam suas causas agendi habeant po-
testatem nec alicuius causam a se nouerint prosequendam.
- 6^a IMP. ARCADIUS ET HONORIVS AA. ANDROMACHO PV. *POST ALIA: Nemo militantium 25
fiatceptor defensorue causarum nec ad cognitionem alieni iurgii suffragator accedat. ET
CETERA.* DAT. PRID. NON. IVL. MEDIOL(ANO) OLYBRIO ET PROBINO CONSS. a. 395
- INTERPRETATIO. Militantes non permittuntur legibus lites suscipere alienas nec procu-
ratores fieri possunt.
- 6^a IMP. ARCADIUS HONORIVS ET THEODOSIUS AAA. ANTHEMIO PPO. *In pecuniariis con- 30
trouersiis, etsi specialiter hoc praecepti uel sententiae minime designat auctoritas, passim uni-
cuique, si tamen ita maluerit, per procuratorem respondendi tribuimus facultatem: nisi forte
quosdam, iustiores nonnunquam ob causas, uehementior maximi iudicis⁵⁾ uocabit auctoritas.*
DAT. PRID. ID. OCT. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. ET PROBO CONSS. a. 406
- 7^a IMP. THEODOSIUS A. ET VALENTINIANVS CAESAR ASCLEPIODOTO PPO. *Si lite contestata 35
procuratorem uel cognitorem, qui litis minister est ordinatus, mori contigerit, minime eius*

Br. (NMG^E) et ad c. 4 Consult. 8, 2: c. 4^a supplet Iust. 2, 12, 25, c. 6^a Iust. 2, 12, 26

- ¹⁾ pp. (acc.?) ... (ut data sit a. 391) Seeck ²⁾ Iust. 2, 12, 21 § 1: iunge 8, 13. 5
³⁾ iunge 4, 3, 1. 4, 8, 9. 11, 30, 52 ⁴⁾ iunge 7, 12. 3. 8, 8, 7 ⁵⁾ maximi iudicis]
Iust. (Latini), sedis uestrae uidetur legisse Thalelaeus (τῆς καθέδρας τῆς ὑπετέρας).
⁶⁾ iunge 4, 14, 1

1 controuersiae G non.] kal. Iust. (Hal.) uu. cc. NM, om. GE 25 andronico NE,
2 anthemio Iust. (Hal.) sacritio G 15 ar- anthronico G pu.] M, ppo. NG^E alia]
cadius] et arc. Cons. uictoriae N, uictori talem N litantum Ga. militantum G^b
M Cons., uictorino E procons.] consi. E 26 defensorque G, defensor sue N cogna-
16 sit om. G missa G², om. E¹ perscrip- tionem N iurgii] iuris uel iurgii G suffra-
erit GE 17 v] Cons. cum 8, 3, 15, xv gatur NME 27 prid. om. N olebrio N
NMG^E III] E abundantius E 20 35 impp. N theod. a. et ual. c.] G, et ual.
idem] imp. G qua N 21 possint N, augg. NE, ual. et M adsclepiodomo N,
posse G interueniri N theodosius N asclepiodoti G contestati G^a 36 lites KE
22 a. om. G III, om. GE uc.] Wallerstein., eius] quis N

quaerantur heredes, ne de superuacuo domino causae laboris occasio protendatur, sed statim ad eum migrent omnes, qui dominus causae fuerat, actiones: et successoribus procuratoris nulla super eo petitio relinquatur, nisi tantum expensarum nomine uel factorum litis causa sumptuum. Nec sane uidetur¹⁾ incongruum cognitori, cum manifestum sit, si cognitor uel praesentis procurator usus fuerit in iudicio prosperiore fortuna uel eadem reflante deuictus, 5 iudicati actionem sine ulla cunctatione in dominum dari uel domino. Et haec quidem in actoris persona de litis ministro edixisse sufficit; ceterum in rei quoque idem licere non dubium est, quamuis abunde legum ueterum obseruatione munita sit, quae, si in rem quoque suam cognitor uel procurator quis fuerit ordinatus, simili modo nihil noui requirere patiuntur. 9 ET CETERA. DATA XVIII KAL. DECEMB. CONSTANTINOPOLI VICTORE VC. CONSS. a. 424

INTERPRETATIO. Procurator est, cui per mandatum causa committitur. Cognitor est, cui sine mandato causam suam agendam praesens praesente iudice litigator iniungit. Si procurator aut cognitor tantummodo, non dominus et procurator effectus post litem contestatam quolibet casu de hac luce discesserit, de mandato sibi negotio ad suum nihil transmittit heredem, nisi tantum sumptuum uel expensarum repetitionem, quam auctorem suum in 15 suscepta causa fecisse probauerit, lis uero ad mandatarem redit. Si praesentis procurator uincatur aut uincat, in dominum uel domino, non in procuratorem uel procuratori actio tribuetur iudicati. Idem esse et in pulsati possessoris procuratore seruandum, si aut uincatur aut uincat. Et si in rem suam quis factus fuerit dominus et procurator, et procuratorem ipse pro sua utilitate iam fecerit, similiter exitus rei iudicatae dominum respiciet, non actorem. 20

XIII DE ACTIONIBVS AD POTENTES TRANSLATIS²⁾

1 ³⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. POST ALIA: Si cuiuscumque modi cautiones ad potentium fuerint delatae personas, debiti creditores iactura multentur: aperta enim credentium uidetur esse uoracitas, qui alios actionum suarum redimunt exatores. ET 24 CETERA. DAT. V ID. IUL. RAV(ENNA) DD. NN. HONORIO XIII ET THEODOSIO X⁴⁾ AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Qui cautiones exigendas potentibus dederint, omne debitum perdant, quia, ubi potest esse repetitio, potestas ad exigendum non debet a creditoribus inuitari.

XIII DE HIS, QVI POTENTIORVM NOMINA IN LITE PRAETENDVNT VEL TITVLOS PRAEDIIS ADFIGVNT⁵⁾

1 ⁶⁾IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALAE PPO. Animaduertimus plurimos iniustarum 30 desperatione causarum potentium titulos et clarissimae priuilegia dignitatis his, a quibus in

Br. (NMG^E): 14, 1 ex parte redit in Edicto Theoderici 46, cf. etiam Burg. 43

¹⁾ id ins. Gothofredus ²⁾ cf. Iust. 2, 13 ³⁾ Iust. 2, 13, 2: iunge 2, 28, 1. 2, 30, 2, 31, 1. 2, 32, 1. 8, 8, 10 ⁴⁾ fuit Honorio VIII et Theodosio V (a. 412) ⁵⁾ cf. Iust. 2, 14 ⁶⁾ Iust. 2, 14, 1: iunge 1, 5, 13. 8, 5, 59. 60. 10, 3, 5. 11, 26, 2

1 queruntur *N*, requirantur *G* ne de] *M*, neue *N*, ne (nec *G*^a) uel *G*, hanc (a^{sc} *E*^a) de *E* superuacuo] Wallerstein., superuacuum *NMG^E* dominio *G* laborem *N* praetendatur *GE^b*, pro*** *E*^a? 2 fuerit *G* actionis *GE* procuratores *NE* 3 eo] eum *GE* nomina *G* faciorum *N*, pactarum *G* lites *NG* 4 cognitorem *G*, cognitorem *E* manifeste *G* sit si] *E*, si sit *M*, est si *N*, sit *G* cognitu *G* 5 praesentes *NGE* fuerit *om. G* prosperior fortuna *M*, prosperioris fortunae *G* reflante] *NE*, non flante *M*, reclamante *G* 6 actione *GM^a*? cunctatione] cognitione uel cunct. *G* domino *N* dari] data *G* 7 actores *N* de litis] *E^b*, delictis *NMG^E*^a edixisse] *ME*, et dixisse *N*, dixisse *G* sufficiat *G* rei] re ei *M*, re *G^b* 8 habendae *M* ueterum] ueterum uel nostrarum *G* quae] quod *G* 9 qui *G* 10 xvii *M* uictori *G*, uictore *N* uc.] uu. *N* 21 translatae *GE* 22 alia] ali *E*, talem *N* si *om. G* modi *om. G* 23 cautiones *E*, causationis *N* ad] ad cuiuscumque *GE* potentium *G* fuerit *NG* dilatae *N*, dilatatae *G* personam *M* creditoris *G* 24 uidentur *N* ueracitas *E* alias *N* actionem *E* redimant *G* 25 v] vii *G* id.] kl. *N* dd. nn.] domino nostro *G* x] xi *G*, *om. E* 28 potentiorum *N*, potentium *E*, potentiorum potentium *G* in lite] illicitae *G* 29 protendunt *G* uel] aut *G* titulis *E* adfigunt *N* 30 imp. *N* misale *N* animum aduertimus *N^a* plurimis *N* 31 disparatione *N^a* et clarissimae] ad clarissima *E* dignitates *N* in ius] iniustae *G*

1 ius uocantur, opponere. Ac ne in fraudem legum aduersariorumque terrorem his nominibus abutantur et titulis, qui huiusmodi dolo scientes coniuent, adficiendi sunt publicae sententiae 2 nota. Quod si nullum in hac parte consensum praebuerint, ut libelli aut tituli eorum nominibus aedibus adfigantur alienis, eatenus in eos qui fecerint uindicetur, ut adfecti plumbo 3 perpetuis metallorum suppliciis deputentur. Quisquis igitur lite pulsatus, cum ipse et rei 5 sit possessor et iuris et titulum inlatae sollemniter pulsationis exceperit, contradictoriis libellis aut titulis alterius nomen crediderit inserendum, eius possessionis aut causae, quam sub hac fraude aut retinere aut euitare temptauerit, amissione multetur nec repetendae actionis, etiamsi 4 ei probabilis negotii merita suffragantur, habeat facultatem. Eos sane, qui se sponte alienis litibus inseri patiuntur, cum his neque proprietates neque possessio competat, ueluti famae suae 10 prodigos et calumniarum redemptores notari oportebit. DAT. V KAL. DECEMB. MEDIOL(ANO) STILICONE VC. CONSS. a. 400

INTERPRETATIO. Cognouimus multos causas suas per potentium personas excusare uel prosequi, ita ut libellos uel titulos eorum nominibus, qui dignitate praeclari sunt, quo facilius terreant possessores, in his domibus, quae ab eis repetuntur, adfigant, aut certe, si aliquid 15 repetatur, nomine magnorum et clarissimorum uirorum prolatis libellis contradictoriis se specialiter excusare. Quod si ex eorum uoluntate factum fuerit, quorum nomina libelli testantur, publice debet dignitas eorum pro omni uilitate notari. Illi uero, qui causas suas tali fraude agere praesumpserint, plumbatis caesi in metallum damnati perdurent. Unde quicumque conuentus de re, in qua dominus esse dinoscitur, si alterius nomine se uoluerit defensare aut 20 alium alterius nomine inquietare praesumpserit, causam perdat et rei, de qua agitur, seu possessionem seu repetitionem amittat, quamuis boni meriti negotium possit habere.

2 IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. FLAVIANO PPO. Regiae maiestatis est, ut nostrae tantum domus et patrimonia titulorum inscriptione legantur. Omnes igitur intellegant publico iuri deputandum id, cui nomen dominicum praescribitur. DAT. III K. DEC.¹⁾ RAVENNAE BASSO 25 ET PHILIPPO CONSS. a. 408

XV DE DOLO MALO³⁾

1 ³⁾IMP. CONSTANTINVS A. AD SYMMACHVM VIC(ARIVM). Optimum duximus non ex eo die, quo se quisque admissum dolum didicisse memorauerit, neque intra anni utilis tempus, sed potius ex eo die, quo adseritur commissus dolus, intra continuum tempus anni eis, quibus 30 esse decertandi ius inuenitur, eiusmodi actionem causa cognita deferri, ita ut, si forte is, contra quem res agitur, longius ullo genere discesserit, nec denuntiandi necessitate petitur oneretur,

Br. (NMG^E): 14, 2 supplet Iust. 2, 15, 1

¹⁾ hoc tempore Theodorus ppo. Italiae erat; pu. Seeck(?) ²⁾ Iust. 2, 20 ³⁾ Iust. 2, 20, 8

1 apponere *G* his] in his *N* 2 qui] protegus *N^a* redemptoris *NM* oportet *N*, qui per *GE* dolos *G* quohibent *N*, oportebat *G* v] xv Iust. 12 stillicone *NE* chohibent *E* efficiendi *E* sint *N* uc.] u *N* 15 repetatur] *G* uel *G^b*, repetantur *NME* 16 prolatis] *G*, probatis *NME* 28 impp. *N* a. *om. N* uic.] *MG* Iust., uc. consol. *E*, *om. N* diximus *G^a* 29 amissum *M* memorauerint *E*, memorauit Iust. neque *om. G^a* annum *G* 30 quod *N* adseritur *M*, adheserit *E* continuum] contentionum *E* eis] *O*, reis *MG*, rei *NE* 31 esse] est *G* ius *om. G^a* inuenitur] imminetur *M* huiusmodi *G* causam *N* differri *G*, differret *E* ut *om. G* is] *G*, is qui *ME*, *om. N* 32 longe *G* necessitatem *M* petitur *NE^b*, petere *G*, peritur *E^a* honoretur *GE^b*, honoratur *E^a* ... competat *om. N* 11 prodigos *N^bMG¹E*.

1 nec eius qui aberit praesentia postuletur. Nec tamen adsistere, si uelit, quisquam prohibeatur
 2 examini, contra quem decernenda intentio huiusmodi fuerit expetita: ita ut impetrata doli
 3 actione lis ad suum iudicem translata intra bienni spatia decidatur, ratione temporis custodita,
 4 cum legitime fuerit apud suum iudicem coepta, exemplo litium ceterarum. Perpetuo uero
 5 silentio conquiescat, nisi ex die, quo impetrata fuerit actio, intra continuum biennium, quod
 6 sequitur, omnis lis fuerit decisa¹⁾. Omnes igitur sciant neque incipiendae post biennium²⁾
 7 neque ante completum biennium³⁾ coeptae, post biennium finiendae doli actionis concessam
 8 licentiam. DAT. VIII KAL. AVG. NAISSO CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Dolus malus est, quotiens per aliquam scripturam uel fraudem ea,
 9 quae definita sunt, per scripturae argumenta mutantur. Vel si quis per chartarum subpo-
 10 sitionem aut subreptionem aliquam id, quod contra se futurum sit, consentire uideatur, in-
 11 ducitur, uel cum his similia discutiente iudice probantur admissa. Et ideo ille, qui queritur
 12 dolo se fuisse grauatum, intra biennium suas et incipiat et definiat actiones: ultra sibi nec
 13 ad incoandum nec ad definiendum tempus nouerit esse concessum. Nam si aut illum, qui
 14 dolum admisisse dicitur, aut illum, qui pertulit, absentem esse contigerit, a tempore, quo
 15 apud iudicem agere coeperit, biennium ad definiendam actionem sciat sibi esse permissum.

XVI DE INTEGRI RESTITVTIONE³⁾

1 ⁴⁾IMP. CONSTANTINVS A. AD POPVLVM. In integrum restitutione minoribus aduersus
 2 commenticias uenditiones et aduersus tutorum⁵⁾ insidias sanctionum praesidio cautum esse non
 3 dubium est: ac si quid forte idem de suo in fraudem tutelae alienasse docerentur, fraudatorio
 4 interdicto prospectum esse minoribus declaratur. DAT. ID. MART. SIRMIO IPSO A. VII ET CAES.
 5 CONSS. a. 326

INTERPRETATIO. In annis minoribus constitutis multum legibus constat esse prospectum.
 6 Et ideo aduersus tutorum fraudes uel uenditiones, quas minoribus aliquibus commentis ex-
 7 torserint, aut quidquid sub tutelae nomine iniuste egerint, nouerint legis beneficio reuocandum.
 8 25

2 ⁶⁾IDEM A. AD BASSVM. Placuit post completum uicesimum et quintum annum ex eo,
 3 quo uicesimi et sexti anni dies inluserit, ad interponendam contestationem in urbe Roma
 4 usque ad anni tricesimi extremum diem spatia prorogari, et intra centesimum urbis Romae
 5 miliarium, si tamen ab his iudicibus, qui Romae sunt, fuerit iudicandum: per omnem uero
 6 Italiam usque ad finem anni uicesimi et noni: in ceteris omnibus prouinciis usque ad con-
 7 pletum annum uicesimum et octauum. Quo transacto tempore manifeste omnes sciant legum
 8 sibi deinceps praesidia denegari, quandoquidem contestationis necessitate depulsa finiendas
 9 integri restitutionum⁷⁾ decidendasque causas certo genere clauerimus. Eandem autem cus-
 10 30

Br. (NMG^E)

¹⁾ tempus anni (73, 30) . . . decisa] biennium de dolo actionem moueri, siue afuerit siue
 praesto est is, qui dolum se passum esse queritur *Iust.* ²⁾ expectes annum ³⁾ cf. *Iust.* 2, 21
⁴⁾ *Iust.* 2, 27, 2: *iunge* 3, 30, 3 ⁵⁾ seu curatorem *addit Iust.* ⁶⁾ § 1 . . . 4 usque ad
 75, 12 supputentur = *Iust.* 2, 52, 5 ⁷⁾ restitutiones *Mommsen*

1 abierit *G*, haberet *N*, habuerit *E* dias] inducias *G* 20 ac] ut *E* eidem *G*
 postoleretur *N*, adsistere] adsentire *ME*¹⁾ fraude *G* fraudaturi interdictum *E* 21 sy-
 2 appetita *G* ita ut] aut *NG* 3 trans- nio *N*, sirmii *Iust.* a. om. *N* VII] VIII
 latam *N* decedatur *N* rationem *N*, ratio *G* *Iust.* (*M*) c.] caesario *N*, cetera *E* 26 a.
 coepta] praecepta *G* litigium ceterorum *E* om. *E* post uic. et q. annos expletos *G*
 perpetuum *G* 5 fuerat *N* intra continuum 27 quo] qui *NG*^a urbem romam *E* 28 cen-
 biennium] cottidia nobiennio *G* 6 omnis] *M*, tesimum] trecesimum *G* urbe *N* 29 mi-
 omnes *NGE* omnis *M* incipiendam *G*, liarium *G*^a 30 ad] in *G*^a italiam] et
 incipienda *E* 7 biennium] b. quod sequitur *G* aliam *N* noni] non *E* 31 omnia *G*
 coeptae p. biennium om. *G* finiendi *NGE* 32 praesidium *E* denegare *N* contesta-
 8 naiisso *N*, nauso *E* c.] uu. cc. *N* 17 in- tiones *E* depulsae *N* 32 finienda *NG*
 tegris restitutionibus *G* 18 in integrum] 33 integri] *M*, in integri (—ris *E*) *NE*, sint
 integram *G* restitutione] *E* *Iust.*, restitu- integrum *G* decedendasque *N*, decedendas *G*
 tionem *NMG* 19 uindictiones *E*^a insi- certe *N* eadem *ME* custodire *G*

1 todiri temporum conuenit rationem, si¹⁾ forte quis beneficio nostro aetatis ueniam fuerit con-
 2 secutus, ex eo die, quo indulgentia nostra in iudicio competenti fuerit intimata eique adminis-
 3 tratio rei propriae reserata²⁾, ut ad persequendas in integrum restitutiones finiendasque causas
 4 iuge tempus habeat praestitutum³⁾. Si quando sane in minoris iura successerit minor, minime
 5 prohibeatur, cum quintum et uicesimum aetatis suae annum transierit, integri restitutionis
 6 beneficio uti tempore inlibato. Quod si maioris fuerit minor iura nactus, quantum ad eas
 7 pertinet actiones⁴⁾, quas ex persona maioris fuerit consecutus, tantum temporis ad exponendas
 8 integri restitutiones decidendasque causas accipere debebit, quantum defuncto, cuius heres
 9 aut honorum possessor docebitur extitisse, reliquum fuerat. Cum uero maior successionem
 10 fuerit adeptus minoris, si quidem ciuili iure ab intestato uel ex testamento successerit, mox
 11 cum creta fuerit uel adita⁵⁾ hereditas, si uero honorario iure, ex quo honorum possessio fuerit
 12 accepta, examinando integri restitutionis negotio solida sine ulla deminutione tempora subpu-
 13 tentur, quae non pro locis, regionibus atque prouinciis, in quibus morantur, qui heredes aut
 14 honorum possessores sunt, obseruari iubemus, sed in quibus defuncti domicilia conlocauerant.
 15 DAT. VIII KAL. AVG. NAISSO. PP. ROM(AE) NON. OCTOB. CONSTANTINO A. IIII ET LICINIO C.⁶⁾
 16 CONSS. a. 315

INTERPRETATIO. Iustum uidetur, ut post uicesimum et quintum annum, ubi uicesimus
 et sextus annus fuerit ingressus, deposita apud iudicem contestatione petat, qui sibi uoluerit
 ea, quae in annis minoribus aut per se aut per tutoris uel curatoris uitium male acta sunt,
 salua et integra pro aetatis infirmitate restitui. In his dumtaxat prouinciis usque ad uicesimum
 20 octauum annum, si contestatus fuerit, integra ei saluo principali negotio, quae male amiserat,
 reformantur. Nam et qui serenitati nostrae pro uenia aetatis crediderit supplicandum, hoc
 sibi nouerit esse concessum, ut sine praeiudicio indulgentiae nostrae, quod in sequenti lege
 21 comprehensum est, usque ad constitutum superius tempus liberum habeat in rerum, quas
 male gesserit, proprietate restitui. Quod si forsitan minor annis in illius hereditate suc-
 22 cesserit, qui et ipse in annis minoribus ab hac luce discessit, non prohibendus est, cum ad
 uicesimum et sextum annum peruenerit, ut sibi, unde illi competebat, reparationem agendarum
 rerum interposita contestatione requiratur. Sin uero minor hereditatem illius, qui plena et
 23 integra aetate defecit, acceperit, mox in integrum fuerit restitutus, ea tempora in negotiis
 prosequatur, quae defuncto maiori legibus competebant. Cum autem maior minori seu ex
 24 testamento seu ex quocumque iure successerit, cum primum ad eum hereditas defuncti per-
 uenerit, quidquid pupillo potuit pro integri restitutione competere, in illius transeat actionem,
 ita ut illius prouinciae forum sequatur, in qua defunctus minor habitasse dinoscitur.

3 ⁷⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IULIANO II PROC(ONSVLI) AFRICAE. Et mulieribus

Br. (NMG^E) et ad c. 3 Consult. 9, 12

¹⁾ Ea, quae de temporibus in integrum restitutionum legibus cauta sunt, custodiri con-
 uenit, et si *Iust.* ²⁾ permissa *Iust.* ³⁾ ita tamen ut numquam minoribus uiginti
 quinque annis constitutis de his, quae ante impetratam ueniam aetatis gesserunt, auxilium in
 integrum restitutionis degenetur *addit Iust.* ⁴⁾ causas *Iust.* ⁵⁾ cum fuerit adita *Iust.*
⁶⁾ ad. a. 319 (Constantino A. V et Licinio C. cons.) *ducunt et locus quo constitutio data*
est (cf. 2, 15, 1) et *praefectura urbana Bassi* (317—319) ⁷⁾ *Iust.* 2, 21, 8: *iunge* 4, 22, 6

2 competendi *E* fuerint *G*^a 3 reser- ata *E*^a] concreta *NG* fuerit . . . possessio
 uata *NGE* in om. *N* (*Mo.*) 4 iugi *NE* (successio *E*) om. *G* 11 accepta fuerit *G*
 praestitum *N* quando] quis *G* minoribus 12 integris *N*, in integris *G*, in integrum *Iust.*
M, maiores *NE* successerint *M* 5 pro- restitutiones *N*, restitutionibus *G* solidas *N*
 hibetur *G* *Iust.*, prohibetur *E*, prohibetur *N*, 13 locis] diminutione *ME*, dominatione *G* 13 locis]
 probetur *M* quintum] quartum *G* annum 14 defucti *G*^a domicilia *N* conlocuae-
 aetatis suae *G* integris *M*, in integris (—ri *E*) 15 vii *G* natio *E*,
 6 beneficium *E* inlibatos *G* maiores *N* 16 misso *G*¹⁾ pp.] ppo. *NE*, ppo. accepta *G*
 natus *G*^a, nactus *G*^b *Iust.* 7 ad] id *M* 8 in- rom. om. *G* aa. IIII et licinio] *O Bernensis*,
 tegris *M*, in integrum *GE* *Iust.* restituito- a. et licinio utrisque II *Iust.* (*Hal.*), a. (a.
 nis *Iust.* decedendasque *N*, dicendasque *E*, om. *N*) VIII et constantio c. (c. om. *NE*)
 9 relicum *M*, relinquum *G*^a 10 minores *N* *NME*, const. a. uc. *G* 34 iuliano II om. *G*,
 ex testam.] extam. *G*^a 11 cum creta (cre- II om. *E* Cons. *Iust.* proc.] ppo. *E* et
 mul.] in mul. *E*

et¹⁾ minoribus in his, quae uel praetermiserint uel ignorauerint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. DAT. FRID. NON. MART. RAV(ENNA) CONSTANTIO VC. CONSS. a. 414

INTERPRETATIO. Minoribus mulieribus sicut et uiris ita in causis omnibus subuenitur. Maioribus uero mulieribus pro fragilitate sexus in multis rebus, quas per ignorantiam praetermiserint, sicut lex ipsa loquitur, iubet esse consultum: id est, ut, si fideiussores pro quibuscumque accesserint, pro ipsa fideiussione non teneantur obnoxiae. Et si in difficilioribus causis ius uel leges nescientes mandati chartulam pro negotiis suis forte subscripserint, ut earum, cui mandauerint, negotium exequatur, et ille in charta non solum procuratorem, sed et dominum si se scripserit, deceptis per hanc fraudem mulieribus subuenitur. Reliqui autem contractus, quos firma aetate publice et sollempnibus scripturis gesserint, in sua firmitate perdurent.

XVII DE HIS, QVI VENIAM AETATIS IMPETRARVNT²⁾

- 1³⁾ IMP. CONSTANTINVS A. AD VERINVM⁴⁾. Omnes adulescentes, qui honestate morum praediti paternam frugem uel maiorum⁵⁾ patrimonia urbana uel rustica conuersione rectius⁶⁾ gubernare cupiunt et⁷⁾ imperiali auxilio indigere coeperint, ita demum aetatis ueniam impetrare audeant, cum uicesimi anni clausae aetas adulescentiae patefacere sibi ianuam coeperit ad firmissimae iuuentutis ingressum⁸⁾: ita ut post impetratam aetatis ueniam idem ipsi⁹⁾ principale beneficium adlegantes non solum perscriptorum annorum numerum probent, sed etiam testibus aduocatis honesta aut simili aut potiore dignitate praeditis¹⁰⁾, morum suorum instituta probitatemque animi testimonio¹¹⁾ uitae honestioris edoceant. Quod cum ea condicione effecerint, in alienatione praediorum ius tantum legitima aetatis optinebunt, quantum per annorum dimensiones ac temporum leges et natura singulis quibusque deferre consueuit.
- 1¹²⁾ Feminas quoque, quarum aetas biennio uiros non sera pubertate praecedit, seruato etiam in hoc temporis interuallo decem et octo annos egressas ius aetatis legitima mereri posse sanximus: sed eas¹³⁾, quas morum honestas mentisque sollertia, quas certa fama¹⁴⁾ commendat. 25 Has uero¹⁵⁾ propter pudorem ac uerecundiam¹⁶⁾ in coetu publico demonstrari testibus non cogimus, sed percepta aetatis uenia annos tantum probare tabellis uel testibus¹⁷⁾ misso procuratore concedimus, ut etiam ipsae in omnibus contractibus tale ius habeant, quale uiros¹⁸⁾

Br. NMGE

¹⁾ et mul. et om. Iust. ²⁾ Iust. 2, 44 ³⁾ pr. § 1a, 2 = Iust. 2, 44, 2 ⁴⁾ pu. addit Iust. ⁵⁾ auorum Iust. ⁶⁾ urbana... rectius om. Iust. ⁷⁾ super hoc ins. Iust. ⁸⁾ clausae... ingressum] metas implerint Iust. ⁹⁾ per se ins. Iust. ¹⁰⁾ aduocatis... praeditis] idoneis aduocatis Iust. ¹¹⁾ et testimonium Iust. ¹²⁾ quarum... uero] quas morum honestas mentisque sollertia commendat, cum octauum et decimum annum egressae fuerint, ueniam aetatis impetrare sancimus, sed eas Iust. ¹³⁾ feminarum ins. Iust. ¹⁴⁾ tabellis uel testibus] testibus uel instrumentis Iust. ¹⁵⁾ mares Iust.

1 quae uel] quae E Cons. praetermiserit uel ignorauerit N auctoritatis N^a, actoribus M 2 prid.] III G rau. om. Iust. constantino NE Cons. uc. om. N Cons. Iust. 12 impetrauerunt index N Iust., impetrant N, impetrabunt G 13 honestate morum] in honesta temporum G 14 rectius] secius G 15 gubernatione G imperiale N degere G impetra** audeant G^a 16 aetas E uiginti annis GE clausa G, causa M 17 ad] ac G ingressum... ipsi] in se M impetrata aetate N ipse N 18 perscriptorum] ME Iust. (PL), perscriptorum N Iust. (CR), perscriptoribus G 19 similia aut ME², similia in N potiore] potiori N, potior M, potiora E^b, potiora E^a, potuere uel aut potiere G 20 institutam E

probitate quae G testimonium G Iust. honestiores NG 21 efficit G^a in alia natione G legitima om. M aetates N 22 demensiones (—nis N) NE, dementiones G legis ME et] in E differre G 23 aetate N, om. G^a uiro G¹ sera] se a N, uera E 24 egressos M, egressas G aetates N 25 sancimus O Iust., sanctimus E sed] si G honestas] etas G mentesque NE 26 ac] et G in coetu] coetui Iust. 27 cogemus G perceptam E, prosepata N aetates N ueniam E probare tabellis] ME²?, probaret ab illis N, probare tabulis E^b, probare tabulis uel ab illis (sic) G procuratorem G 28 concedemus N ipsam N uirus E^a, uerus N^a

2 habere praescripsimus¹⁾. Ita ut senatores apud grauitatis tuae officium de suis moribus et honestate perdoceant, perfectissimi apud uicariam praefecturam, equites Romani et ceteri apud praefectum uigilum, nauicularii apud praefectum annonae²⁾. Cui aetati quoniam inter plenam perfectamque adulescentiam et robustissimam iuuentutem media est, firmatae aetatis appellationem inponimus, ut prima aetas pueritiae sit, sequens adulescentia, firmata haec³⁾ 4 tertia, quarta legitima, quinta senectus habeatur. In ipsis etiam contractibus hac appellatione consignanda, ut non nudum nomen uenditoris inseratur tabulis emptionum, sed ab illo, qui firmatae aetatis sit et honestus uir habeatur, emisse illum significetur et uenditorem esse firmatae aetatis⁴⁾: ita tamen, ut, quia spes adempta perfidiae est, et in uendendis praediis diligentiores esse persistent, qui beneficium meruerunt principale, nec praedia sine decreto 10 alienent. DAT. V ID. APRIL. THESSAL(ONICAE). PP. III KAL. IVN. ROM(AE) CRISPO II ET CONSTANTINO II⁵⁾ CC. CONSS. a. 321

INTERPRETATIO. Adulescentes, qui honestis moribus esse probantur et ad gubernandas facultates suas idoneam cupiunt habere personam, oportet eos primum, antequam ad legitimam aetatem perueniant, id est, ubi uir uiginti annorum esse coeperit, auxilium principis implorare, 15 et accepto huius rei beneficio eo ordine apud testificationem publicam allegare, ut probent se uiginti annorum implesse curricula et honesta conuersione transigere et sic praedia sua in aliena iura cum decreti tamen interpositione transferre liberam habeant potestatem. Feminae uero, sicut biennio in pubertate minores sunt, ita et retracto biennio, ubi ad octauum decimum annum peruenerint, eas tamen, quas morum et honestatis commendat opinio, non in 20 publicum annos suos probare cogendae sunt, sed misso procuratore per scripturam annos eos, quos superius diximus, se habere demonstrent et similem, quam uiri in contractibus habeant facultatem: ita ut qualis uel quam digna persona sit, apud talem iudicem haec quae dicta sunt debeat adprobare. Ergo cum fuerint post adulescentiam hac aetate firmati, in ipsis quoque scripturis uel uenditionum instrumentis honestos se et firmatos aetate conscribant. 25 Hoc tamen illis liceat, qui beneficium, ut diximus, principis pro confirmanda aetate meruerint, nec praedia sua sine iussu iudicis uel decreto, quod ex praeepto iudicum uel consensu curialium datur, alienare praesumant.

XVIII DE IVDICIIS⁶⁾

- 1⁷⁾ IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM. Iudicantem oportet cuncta rimari et ordinem 30 rerum plena inquisitione discutere, interrogandi ac proponendi adiciendique patientia praebita ab eo: ut, ubi actio partium limitata sit, contentiones non occursu iudicis, sed satietate altercantium metas compresserint, saepius requiratur et crebra interrogatione iudicis frequentetur,

Br. (NMGE)

¹⁾ ita tamen, ut praedia sine decreto non alienent addit Iust. (u. i. § 4) ²⁾ § 2 Iust. ita mutauit: Sed senatores quidem clarissimi uiri in hac regia urbe commorantes apud sublimitatem tuam, ceteri uero apud praetorem, in prouinciis autem omnes apud earum rectores de suis moribus et honestate perdoceant ³⁾ et uenditore e. f. aetatis delet Kipp ⁴⁾ Crispo III et Constantino III (= a. 324) Gothofredus ⁵⁾ Iust. 3, 1 ⁶⁾ Iust. 3, 1, 9: umge 11, 30, 11

1 praescripsimus] N, perscripsimus M, praecipimus G, conscripsimus E, rescripsimus Iust. grauitates E suae N et] et de G 2 perfectissime N equitis M et om. M cetera E 3 uigilium NG^a, praeuigilium G^b, nauigium E^t cui aetati] ciuitatis G 4 plenas N et] ac M media est] mediae G firmatae] M*, firmitate MG, firmitatem E², firmitate E¹? aetate appellatione imponemus N 5 pueritia E sequis G¹ adulescentia E firma G 6 tertiam N senectutis M hac] et G 7 uenditores N, uendentis M tabulis] in t. ME emptionem NE 8 firmitate NG, firmitate E¹,

firmata E² aetate E firmatae aetatis] firmitatis N, firmitate G^b 10 meruerint NE 11 v] VI G pp.] ppo. N III] III NG iun.] ME Iust. (P^bL), ian. NG Iust. (P^a), iul. Iust. (Hal.) constantio G 12 II om. E cc.] uc. E, uu. cc. M, om. NG 19 retracto] ME, se tracta N, transacto G 30 a. om. N iudicentem N cuctos G^a 31 proponendo N patientiam N probita M 32 ut] et E ubi actio] abiectio G limita E^a contentiones (—nis G²)... 34 metas om. G¹ occursum G², occurso E iudices N 33 compresserint M*, compraeserint uel contemserint G requirantur M iudices N frequententur ME

ne quid noui resideat, quod adnecti allegationibus in iudicaria contentione conueniat, cum ad alterum hoc proficiat, siue definienda sit causa per iudicem siue ad nostram scientiam referenda¹⁾. Nec ad nos mittatur aliquid, quod plena instructione indigeat²⁾. DAT. PRID. ID. IANVAR.³⁾ SIRMIO CRISPO II ET CONSTANTINO II CC. CONSS. a. 321

INTERPRETATIO. Index cum causam audire coeperit, litigatorum assertiones uel responsiones patienter accipiat et omnia plena discussione perquirat. Nec prius litigantibus sua sententia uelit obuiare, nisi quando ipsi peractis omnibus iam in contentione non habuerint quod proponant. Quo usque rei ueritas inuenitur, frequenter interrogari oportet, ne aliquid praetermissum fortasse remaneat: quia si apud ipsum finienda causa est, totum debet agnoscere, si uero ita res exigit, ut ad principis notitiam deferatur, plena discussis omnibus data 10 relatione debet esse suggestio.

⁴⁾ IDEM A. AD MAXIMUM PV. AD LOGVM. Eum, qui sciens iudicio adesse neglexerit, ut contumacem iudex poena multabit. DAT. X KAL. IVN. SIRMIO PROBIANO ET IVLIANO CONSS. a. 322

⁵⁾ IDEM A. AD SEVERVM PV. Nulli prorsus audientia praebetur, qui causae continentiam diuidit et ex beneficii praerogatiua id, quod in uno eodemque iudicio poterat terminari, apud 15 diuersos iudices uoluerit uentilare: poena proposita, si quis⁶⁾ contra hanc supplicauerit sanctionem atque alium super possessione, alium super principali quaestione iudicem postulauerit, ut, rei quae petebatur integra aestimatione subducta, quintam portionem rei publicae eius ciuitatis inferat, in cuius finibus res de qua agitur constituta est. PP. III KAL. AVG. PAVLINO 19 ET IVLIANO CONSS. a. 325

INTERPRETATIO. Nullus penitus audiatur, qui unius causae propositionem apud duos iudices parti uoluerit, ut apud unum de negotio principali proponat et ab alio sibi momenti beneficio rem postulet consignari. Quod si quis hoc facere fortasse praesumpserit, eiusmodi poena se nouerit condemnandum, ut nec illud quod repetit ulla ratione recipiat et quintam portionem facultatum suarum, de quantum ibi possederit, rei publicae ciuitatis illius cedat, 25 in cuius finibus res de qua agitur fuerit constituta.

[XVIII DE ORDINE IVDICIORVM]

1 IMP. CONSTANTINVS A. AD CALPURNIANVM. Quoniam civili quaestione intermissa saepe fit, ut prius de crimine iudicetur, quod utpote maius merito minori praefertur, ex quo criminalis quaestio quocumque modo cessauerit, oportet civilem causam uelut ex integro in iudicium 30 deductam discingi, ut finis criminalis negotii ex eo die, quo inter partes fuerit lata sententia, initium civili tribuat quaestioni. DAT. ID. MART. NEPOTIANO ET FACVNDI CONSS. a. 336

Br. (NMG^E) omissa c. 2: c. 2 supplet Appendix II 3: tit. 18 A supplet Iust. 3, 8, 4 r. 4

¹⁾ Iudices oportet imprimis rei qualitatem plena inquisitione discutere et tunc utramque partem saepius interrogare, ne quid noui addere desiderent, cum hoc ipsum ad alterutram partem proficiat, siue definienda causa per iudicem siue ad maiorem potestatem referenda sit Iust. ²⁾ et cetera suppl.?, cf. G ad u. 11 ³⁾ Iun. Seck ⁴⁾ iunge 2, 4, 2 ⁵⁾ Iust. 3, 1, 10 ⁶⁾ poena ei ex officio iudicis imminente, qui Iust.

1 ne] GE Iust., num NM noui] nobis M contentione] c. uel discussione G 2 ad] ME, om. NG siue] et siue G, sibi N causam N 3 referendam G aliquis N plenam instructionem G^a prid.] III G, III E 4 synio N II et] II E, III N constantio M cc.] uu. cc. M, u. c. E, III N, om. G 8 inuenitur] M, prouenitur N, peruenitur E, peruenitur G 11 suggestio] s. et cetera G 12 idem] imp. constantinus Appendix 13 poenam multauit App. 14 ad seuro E pu.] M,

ppo. urbis N, ppo. G^aE, ppo. G^b contentientia G 15 diuidet E, dicit M ex beneficii] benefici* G^a 16 quis] c E 17 aliam G possessionem NG, possessiones E aliam super principalem questionem G 18 rei] NM*E, res MG petatur M integra] in M 19 ciuitates N, ciuitati G agetur N pp.] ppo. N, dat. G Iust. III] in E aug. paul. et iuliano] GE Iust., iul. aug. paulino N, aug. iul. et paul. M 31 discingi Iust. (Graeci), distingui Iust. (Lat.)

XVIII DE INOFFICIOSO TESTAMENTO¹⁾

1 ²⁾ IMP. CONSTANTINVS A. AD LVCRIVM VERINVM. Fratres uterini ab inofficiosis actionibus arceantur, et germanis tantummodo fratribus aduersus eos dumtaxat institutos heredes, quibus inustas constitit esse notas detestabilis turpitudinis, agnatione durante sine auxilio praetoris 4 petitionis aditus reseretur. DAT. ID. APRIL. SIRMIO CONSTANTINO A. V ET LICINIO G. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Fratribus uterinis, id est diuersis patribus et una matre natis, non liceat de inofficioso contra testamentum fratris agere. Sed germanis fratribus praetermissis, id est uno patre natis, si turpibus personis, id est infamibus fuerit hereditas derelicta, hoc est aut pro libidine meretricibus aut pro inhonesto affectu naturalibus aut certe thymelicis uel de libertis suis, agendi contra testamentum licentia reseruatur, si tamen is ipse germanus 10 non pro crimine suo exilio fuerit deputatus aut per captiuitatem fuerit seruus effectus aut per emancipationem successionis uel actionis iura perdiderit.

³⁾ IDEM A. AD CLAVDIVM PRAESIDEM DACIAE. Licet legum auctoritas filiorum potius quam matrum personis uoluit laborem incumbere, ut de inofficioso agentes intra praefinita tempora doceant nullo suo uitio factum nec offensionem se parentibus praestitisse, sed iugiter 15 obsecutos, ut naturae ipsius religio flagitabat, disciplinam inlaesam inoffensamque seruasse, ut his probatis remouere parentum ualeant testamenta: tamen si⁴⁾ mater contra filii testamentum inofficiosi actionem instituat, inquiri diligenter iubemus, utrum filius nulla ex iusta causa laesus matrem nouissima laeserit uoluntate nec luctuosam ei et legitimam reliquerit portionem, ut testamento remoto matri successio deferatur, si tamen defuncto consanguinei 20 agnati non sint superstitis: an⁵⁾ mater inhonestis factis atque indecentibus uotis⁶⁾ filium forte obsedit insidiisque eum uel clandestinis uel manifestis adpetiit uel inimicis eius suas amicitias copulauit atque in aliis sic uersata est, ut inimica eius potius quam mater crederetur, ut hoc probato inuita etiam adquiescat filii uoluntati. DAT. VIII ID. FEBRVAR. SERDIC(AE) 24 CRISPO II ET CONSTANTINO II CC. CONSS. a. 321

INTERPRETATIO. Quamuis leges filiis, si praetermissi testamento fuerint, maiorem quam matribus agendi dederint potestatem, ut de inofficioso matris testamento proponant, id est, si quarta debita portionis suae filio dimissa non fuerit, ita tamen, si probare potuerint, quod matris in nullo laeserint pietatem, sed se obsequium, ut decuit, praestitisse: sic testamentum matris, in quo praetermissi fuerint, non ualebit. Nam si mater contra testamentum filii, quod 30 inofficiosum dixerit, agat, debet diligenter requiri, si contra filium mater nihil egisse probatur, aut si nullis insidiis uel publice uel secreta eum laedere fortasse temptauerit: ne forsitan consilium aduersus filium inimicis suis, quod inpium est, auxiliumque praestiterit. Quod si factum non fuerit, potest remouere praetermissa mater, quia ei quartam de rebus suis por-

Br. (NMG^E)

¹⁾ Iust. 3, 28 ²⁾ Iust. 3, 28, 27 mutata ³⁾ Iust. 3, 28, 28 ⁴⁾ Liberi de inofficioso querellam contra testamentum parentum mouentes probationes debent praestare, quod obsequium debitum iugiter, prout ipsius naturae religio flagitabat, parentibus adhibuerunt: nisi scripti heredes ostendere maluerint, ingratos liberos contra parentes exstitisse. sin autem Iust. ⁵⁾ defuncto... an om. Iust. ⁶⁾ machinationibus Iust.

2 lucricium N, lucritium E uirinum NE 3 institutus N 4 inustas] O, iniustas MGE, iniusta N constituerit G detestabilis E turpitudines E, turpidinis G^a agnationes E^a, hac natione G durantes sine GE, durantes in N praetores N 5 petitiones NE auditus N sernio N const. a. v (v u. c. E, v om. MG) et licinio (uicinio M) c. (uu. cc. N, om. E)] crispo et const. Iust. (PL), crispo II et const. caes. II Iust. (Hal.) 13 a.] augg. N datiae NG, dachiae M, duciae E 14 ut] aut N inofficiosum N 15 doceantur G nullo in ME nec] ne NM* 16 obsecutus NE^b, obsecu*atus E^a seruasset G 17 his probatis] pro his batis G¹

remouere p. ualeant testamenta NGE, remoueat p. uoluntatem testamenta M matrem M testamento inofficioso N 19 uoluntatem NE nec] ut nec N ei om. N et] Iust., nec Br. legitime E requirit G^a 20 testamentum remotum G matre N, matris E, matres E 21 agnatio N sunt G indigentibus G, in decedentibus N 22 eum] cum N adpeti N, expetit et G 23 sic] si M inimici E eius om. G matris E 24 ut om. M probato] M*M^bE, probatum NM*G filii] lesi filii G uoluntatem NE, uoluntate G VIII] VII Iust. (PL), III Iust. (Hal.) syrdice GE 25 crispo] N, crispo cos. G, crispo k M II cc.] II c. M, II G, om. NE

tionem filius non dimisit, quod filius fecerat testamentum: si tamen filio fratres consanguinei agnati, id est uno patre nati, aut eorum filii per uirilem sexum non esse probantur. Nam si mater, ut superius dictum est, pro manifestis inimicitiiis suis praetermissa docebitur, inuita adquirescat laesi filii uoluntati.

- 3 ¹⁾ IDEM A. AD CONCILIVM BYZACENORVM. Seruus necessarius heres instituendus²⁾ est, 5
1 quia non magis patrimonium quam infamiam consequi uidetur. Unde claret actionem inoffi-
ciosi fratribus relaxatam, cum infamiae adaspergetur uitii, qui heres extitit, omniaque fratribus
2 tradi, quae per turpitudinem aut aliquam leuem notam capere non potest institutum. Ita in
hac quoque parte, si quando libertis heredibus institutis fratres fuerint alieni, inofficiosi actione
proposita praeualeant in omnibus occupandis facultatibus defuncti, quas ille perperam ad 10
libertos uoluerat pertinere. DAT. VII KAL. AVG. COLONIAE AGRIPPINAE³⁾ PACATIANO ET HI-
LARIANO CONSS. a. 332?

INTERPRETATIO. Si seruo per necessitatem debiti a domino cum libertate hereditas fuerit dimissa, quia huiusmodi persona uidetur infamis, germanis fratribus, qui praetermissi sunt, agendi contra testamentum datur facultas, ut remota infami persona, salua tamen quam 15 meruit libertate, hereditatem germani fratres ad se debeant reuocare. Nam et si praetermissis fratribus liberti per testamentum heredes fuerint instituti, simili modo germani defuncti eos a bonis fraternae hereditatis excludent sibi que omnia quae reliquerit uindicabunt.

- 4 ⁴⁾ IMP. CONSTANTIVS A. ET CAESAR OLYBRIO. Cum scribit moriens, ut arbitrato boni uiri, si quid minus filiis sit relictum quam modus quartae, qui per successionem bonis tantum 20 liberis debetur, efflagitat, id ipsum ab herede isdem in pecunia compleatur, manifestum est nullam iam prorsus nec super testamento nec super donationibus querellam remanere, praesertim cum uniuersam eandem repellat et reprimat, quae ad pecuniam redigit, iusta taxatio. DAT. XIII KAL. IVN. TAVRO ET FLORENTIO CONSS. a. 361

INTERPRETATIO. Quotiens pater filiis per testamentum de facultatibus a se dimissis 25 quartam dari praeceperit portionem et hoc in nummo fieri bonorum uirorum arbitrio crediderit committendum, seu hoc testamento siue donatione conscripserit, nullam contra patris uoluntatem filius habeat actionem, dummodo quartam portionis suae, quam erat habiturus de omnibus, quae tempore mortis suae pater reliquerit, consequatur in nummo.

- 5 ⁵⁾ IMPPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. HYPATIO PPO. Intra quin- 30
quennium, quod inofficiosi actionibus constitutum est, liberis quoque, parentum iudicia inofficiosa causantibus eadem temporis curricula praestituta sunt. DAT. V KAL. IVN. PATAVI MEROBAYDE II ET SATVRNINO CONSS. a. 363

INTERPRETATIO. Intra quinque annos a die mortis defuncti, quicumque inofficiosum dicere uoluerit testamentum, incoandae actionis licentiam se nouerit habiturum. Quod tem- 35 poris spatium etiam filii sibi, si contra parentum testamenta ac uoluntates agere uoluerint, agnoscant esse concessum. Quo transacto si repetitio incoata non fuerit, omnium personarum de inofficioso intentio conuiescat. Ceterum intra quinquennium incoata usque ad tricennium obtineat actionem.

Br. (NMG E)

- ¹⁾ § 1. 2 = Iust. 3, 23, 27 mutata: iunge 4, 10, 1 ²⁾ institutus tuendus Kipp: institutus est quia delet Mommsen ³⁾ Constantinus hoc anno Coloniae Agrippinae non fuit
⁴⁾ iunge 2, 20, 1 ⁵⁾ iunge 16, 7, 3: cf. Lex Rom. Burg. 31, 2

5 bizaciorum ME, bizacionorum N, baia-
norum G 6 quia] qui GE infamia N
unde claret] ut declararet N inofficiosi G,
inofficioso N 7 relaxa N aspergitua E,
respergitur G 8 aliquem M 10 illi N^a
11 uoluerit N^a?, uoluit G VII] VI 4, 10, 1
colonia G post illariono agripinae M,
egripini E, agripino G, paene N pagatiano
et hilarino E 18 reliquerint libri 19 con-
stant. M, constantinus NGE caesarius N
scribit] scriptus ME^a?, scrib et E^b ut] aut M
arbitrantur G 20 filiis] bonis f. G sit
suis ME successione N 21 efflagitatum

E^a?, efflagitati E^b ipsum] iustum G ab
heredes N, ad heredem de G impleatur G
22 nulla tam N testamentum NGE re-
mouere M 23 uniuersa G tandem E
pocuniam G^a redegit M iuxta taxatio N,
accio iuxta (iusta G^v) 24 XIII] NM, XIII
M^aE, XII G iul. G tarro N florentio
(-ti** G¹) G 30 ual.] et ual. G epatio E,
sipasio G 32 eadem om. N temporibus N
curriculum N, curricula G restituta G
VI] VI E, XII uel XV 16, 7, 3 iun.] G cum
16, 7, 3, ian. NME 33 II om. E

- 6 ¹⁾ IMP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. Aduersus iudicium omnibus integris atque seruatis, quibus inofficiosi actio aut de inmodicis donationibus coeperit forte competere, uel qui se praeteritum esse testatur. Nos enim ita huiusmodi institutiones firmandas esse censuimus, ut competentibus actionibus uiam minime clauderemus. DAT. XVI KAL. MART. 4 RAV(ENNA) P. C. HONORII VIII ET THEODOSII V AA. a. 413

INTERPRETATIO. Contra uoluntatem defuncti ita omnia, quae superiori lege sunt statuta, seruentur, ut et de inofficioso agere liceat et, si quis se praeteritum dixerit, audiatur. Sed ita haec omnia obseruari praecipimus, ut, si qua alia propositio fuerit de testamento uel donatione, quae possit opponi, in omnibus audiatur.

- 7 ²⁾ IMP. THEODOSIVS A. ASCLEPIODOTO PPO. Si quis defuncti agnouerit uoluntatem, de 10 inofficioso agere prohibetur. DAT. VII KAL. MART. CONSTANTINOPOLI VICTORE VC. CONS. a. 424
INTERPRETATIO. Qui per testamentum sibi aliquid derelictum acceperit aut uindicauerit et uoluerit contra uoluntatem defuncti agere, licentiam penitus non habebit.

XX DE INOFFICIOSIS DONATIONIBVS³⁾

- 1 ⁴⁾ IMP. CONSTANTIVS A. ET CAESAR OLYBRIO. Illud omnino dubitari non conuenit⁵⁾, 15 quod inmodicarum donationum omnis querella ad similitudinem inofficiosi testamenti legibus fuerit inducta et sit in hoc actionis utriusque uel una causa uel similis aestimanda uel idem et temporibus et moribus. DAT. XIII KAL. IVN. TAVRO ET FLORENTIO CONSS. a. 361

INTERPRETATIO. Certum est, quod donatio facta de inofficioso testamento querellae similis iudicatur, contra quam similiter praetermissus, etsi ei minus, cui haec actio competit, 20 quam quartae portionis suae modus est, dimittatur. Intra quinquennium superius constitutum agere permittitur. Et sicut inofficiosum testamentum, ita potest agere, ut donatio uacuetur.

XXI DE INOFFICIOSIS DOTIBVS⁶⁾

- 1 ⁷⁾ IMP. CONSTANTIVS A. AD MAXIMUM PRAESIDEM CILICIAE. Cum omnis hereditas dote dicatur exhausta⁸⁾, concordare legibus promptum est, ut ad exemplum inofficiosi testamenti 25 aduersus dotem inmodicam exercendae actionis copia tribuatur et filiis conquerentibus emolumenta debita deferantur. DAT. XIII KAL. IANUAR. SIRMIO DATIANO ET CEREALE CONSS. a. 363

INTERPRETATIO. Quotiens per dotem ita omnes hereditas euacuata probatur, ut quarta hereditatis ipsius non fuerit reseruata, liceat filiis ad similitudinem inofficiosi testamenti contra dotem agere et debitam sibi portionem ex lege repetere. 30

Br. (NMG E)

- ¹⁾ iunge 1, 2, 12. 8, 17, 4. 4, 4, 4^a (Iust. 6, 23, 19) ²⁾ = 4, 4, 7 pr. ³⁾ Iust. 3, 29
⁴⁾ Iust. 3, 29, 9: iunge 2, 19, 4 ⁵⁾ Non conuenit dubitari Iust. ⁶⁾ Iust. 3, 30 ⁷⁾ Iust. 3, 30, 1 ⁸⁾ Cum omnia bona tua a matre tua dote dicantur exhausta

1 iohanne E aduersum N 3 qui se] et temporibus M dat.] GE Iust., datur
quis in E institutione E 4 censuimus] N, censemus G, concessimus M, sanctimus E
ut] aut G, ut in E clauderimus G XIII
8, 17, 4 XII G Iust. 6, 23, 19 5 p. c.] ppa. E
honorio E VIII G, VI E theodosio E
aa.] aa. cons. MGE 10 ad asclepiodotum
(-ditum E) NGE 11 prohibemus O VII]
XVI 4, 4, 7 uictor N ue.] ss. G 15 con-
stant. M, constantinus NG, constantianus E
a. om. NE et caes. om. Iust. olebrio N
16 donationem N omnes NE, omnem G
quaerellas N, querelam G testamento N
inducta] iudicatum G, introducta Iust. acti-
ones N 18 et om. G tempore et mori-
bus G, temporibus et minoribus E, moribus

et temporibus M dat.] GE Iust., datur
dat. NM XIII] v N iul. NG Iust. flo-
rentio] fl. pp. E^a 24 constant. M, constan-
tinus NGE praeside N ciliciae] glic. E
omnes N 25 exhausta] exhausta N, expli-
cata expleta et euacuata exhausta G cum
superscriptione glossa proptum G^a testa-
mento E 26 exercendam actiones N con-
querentibus] E, conquarentibus NMG e-
molumenta] G², emolu emolumentum dicitur lu-
crum praeonium uel mercis laboris siue fructus
laboris menta (cum superscriptione manus 2
glossa) G¹ 27 differantur N, referentur G¹
XIII] NE, xv G, IIII Iust. (Hal.), XVI M,
XIII M^a ianuar.] M, iun. NGE^a Iust. (Hal.)
sirinio N cereali II G

2 IDEM A. ET IVLIANVS CAESAR POMPONIANO. Dote ab uxore marito data filios ex priore matrimonio, si neque ultra dodrantem neque in fraudem legis Papiae constituatur, de hac repetenda nullam habere constat actionem. DAT. XV KAL. IANVAR. SIRMIO ¹⁾ IPSO AVGVSTO X ET IVLIANO CAES. III CONSS. a. 360

INTERPRETATIO. Si mulier marito secundo dotem dederit et ex priore marito filios habuerit, et non eis tres uncias, id est quartam portionem de rebus suis reseruauerit, dos, quae contra legem Papiam secundo marito data est, non ualebit. Hic de iure addendum, quid sit lex Papia.

XXII DE HEREDITATIS PETITIONE ²⁾

1 IMP. CONSTANTINVS A. ET C. AD MAXIMVM PV. Si is, qui dignitate Romanae ciuitatis amissa Latinus fuerit effectus, in eodem statu munere lucis excesserit, omne peculium eius a patrono uel a patroni filiis siue nepotibus, qui nequaquam ius agnationis amiserint, uindictetur. Nec ad disceptationem ueluti hereditariae controuersiae filiis liceat accedere, cum eius potissimum status ratio tractanda sit, non quem beneficio libertatis indultae sortitus acceperit, sed is, in quo munere lucis excesserit. DAT. III KAL. FEB. SERDICAE IPSO AVGVSTO VII ET 15 C. CONSS. ³⁾ a. 326 ⁴⁾

INTERPRETATIO. Si quis cuius Romanus libertus intercedente culpa Latinus libertus fuerit effectus, si in eadem Latinitate sine reparatione prioris status ab hac luce discesserit, facultatem illius patronus uel patroni filii uel nepotes, qui tamen per uirilem lineam descendunt et emancipati non fuerint, sibimet uindicabunt. Nec si filios, quos cuius Romanus genuerit, fortasse dimiserit, aliquid de eius hereditate praesumant, quia non quaerendum est, in qua libertate nati fuerint, sed in qua pater eorum positus condicione defecerit.

XXIII DE REI VINDICATIONE ¹⁾

1 IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. CRISPINO COMITI ET MAGISTRO EQVITVM. Quisquis armatae militiae stipendiis communis in solo publico uel aedificium aliquod construxerit uel saeptis quibuslibet spatia certa concluderit, perpetuo iure et firmo dominio eadem ex nostra generali auctoritate possideat nec per subreptionem aliquis postea eadem loca a nostra clementia audeat postulare. Illud quoque sancimus, si quisquam militum simili condicione ante hoc tempus loca publica possidenda detinuit ac postea eadem per alias competitionum nebulas detectus fuerit amisisse, reformari eadem, ita tamen, si probatum fuerit a nullo antea possessum solum hac qua ostendimus a milite ratione detentum: uel si in alios forte eorum

Br. (NMGE)

¹⁾ Sirmii Constantinus hoc die non fuit ²⁾ Iust. 3, 31 ³⁾ ad a. 320 (Constantino A. VI et Constantino cons.) ducit Maximii praefectura ⁴⁾ Iust. 3, 32

1 pompiano E dotem N filius MGE^a, filiis E^b priori GE² 2 dorantem N neque in] nullus G 3 petenda E^a constat habere G subscriptionem om. G^a XVI M ian.] iun. G^b x om. M 4 caes. om. MG^bE III om. M 7 hic de i. addendum (abdendus E) ... lex (lex om. M *) papia] ME, om. NG 10 constant. MG, constantius N et om. G ad maximo N pu.] M, ppo. N, praefectum G, ppm. E ad hunc titulum uidentur trahenda esse, quae inter Paulum I, 13 B § 2 et 3 inserit G: alia in priori libro theodosii similis lex querenda titulo secundo is qui] quis G, * is E^a dignitatem NE ciuitates N 11 emissa N

statum N omnem NM 12 ad patronum G a. om. GE qui] eius qui G agnationes N, agnitionis GE^a amiserit E 13 ueluti] litis uel G hereditario controuersiae M 14 statutus E libertates N, liberatis E^t 15 is] his NG locis N serdicie N VII om. GE 16 c.] tesunt G 19 facultates G 24 imp. om. G theod. et hon. E crisponi NM^a, crisponi M^bM*E comite G quisquis] si quis N 25 communitus] M*, comonitus NE, comminutus G^t, comminutus G², comonitur M 27 a om. NE^a 28 audiat N 29 alia E^a 30 admisisse M, amissa G si] ut si G 31 solo N hoc E a milite] simili G detenti E in om. G alius N, alia G

2 militum uoluntate translatum fuisse, quod tenuerant, potuerit perdoceri. Ne quis sane post hanc definitionem nostri numinis subripiendo postulare audeat haec spatia, de quibus praesens oraculi nostri forma comprehendit, poenam uiginti librarum auri iubemus adscribi. DAT. V KAL. MART. RAV(ENNA) ASCLEPIODOTO ET MARINIANO CONSS. a. 423

INTERPRETATIO. Quicumque militans in solo publico aedificium fortasse construxerit aut aliquid pro utilitate sua crediderit facienpum, per nullius calumniam penitus repellatur, sed hoc perpetuo in eius iure permaneat. Idem miles nostris utilitatibus seruiens, si locum publicum construxerit uel ad excolendum fortasse tenuerit, si hoc tamen nullus antea tenuit, cui miles ipse peruasor extiterit, simili ratione possideat. Contra quam rem etiam si subreptum principi fuerit, non solum impetrata non ualeant, uerum etiam improbus petitor uiginti 10 libras auri fisco cogatur exsoluere.

XXIII DE FAMILIAE HERCISCVNDAE ¹⁾

1 ²⁾IMP. CONSTANTINVS A. AD VERINVM. Cum diuidundae res erunt, dubitari non potest ab heredibus suis consensum sine ulla controuersia commodandum. Quod uero ad huiusmodi spectat scripturas, in quibus talis defunctorum fuisse mens inuenitur, ut de testamento intellegatur tantummodo cogitatum, etsi repugnare ius uideatur, huiusmodi quoque conscriptiones inter suos dumtaxat heredes ualere oportet, quemadmodum ualent scripturae simpliciter incoatae, quas nulla sollemnitate adminicula defendunt, solis nixae radicibus uoluntatis. Licet enim sub testamenti uocabulo coeptae, cum perfectae non sint neque appellari aliter ullo modo possint, euanuisse uidentur, tamen dispositiones ultimae coloratam iuris imaginem referentes iustius in se legum procliuem fauorem debent prouocare. Quam ob rem cum filiis ac nepotibus ciuili iure uel auxilio praetoris ut suis heredibus defuncti successio deferatur, etiamsi coeptum neque inpletum testamentum esse memoretur, uel si ab utilitate uerborum uel sollemnitate iuris inanis scriptura esse dicatur, considerari specialiter uoluntatem placet et obsecundari protinus, cum res diuiduntur, nec retineri amplius, quam quod singulorum personis detegatur adscriptum, ut et memoria defuncti non uioletur parentis et occasiones litium dirimantur. DAT. III KAL. SEPTEMB. CRISPO II ET CONSTANTINO II CONSS. a. 321 (324?)

INTERPRETATIO. Quando facultas patris inter filios uel nepotes diuiditur, specialiter uoluntas patris uel aui paterni debet in omnibus custodiri, cuius testamentum etiamsi non fuerit perfectum aut si non legitimo numero testium subscribatur nec gestis allegetur, tamen si agnoscitur defunctus, de quo supra dictum est, de facultate sua aliquid ordinasse, quidquid unumquemque de filiis uel nepotibus cuiuscumque sexus habere uoluerit, hoc sibi sine consortis repetitione defendat: nec praesumat aliquis, quod alteri consorti auctor ille dimiserit, sed hoc inter filios et nepotes ex filiis masculis obseruetur, quod uoluntate auctoris per quamcumque scripturam probabitur ordinatum.

Br. (NMGE)

¹⁾ Iust. 3, 36 ²⁾ h. c. argumento fere consentit cum c. 1^a eodem anno ad Bassum datae: Verinus pu. fuit annis 13 Sept. 323—3 Ian. 325

1 uoluntatem E tenerat GE perdocere E, edoceri M ne] si** (ue uel ne) G sane] tamen G post] per M 2 hac N nominis NGE subripiendum E 3 poena NG 4 asclepiodoto NG mariano N 12 familia GE 13 diuidundae res] M, diuidunt heredes N, diuidendae res GE 14 controuersia M commodendum G huiusmodis N 15 expectat MG, spectant N tales N defunctorum G^a mens fuisse G 16 cogitatum N ius] quis N conscriptione NE 17 quaeammodum M 18 quos G nullas N solennitates NE adminicula G^a solis] uel solis G nexae MGE, nexa N uolun-

tates N 19 cepti G ullu E 20 dispositionis libri coloratum M imagine NM, imagines E perpeccentes N 21 legum] legem uel G^b, inc. G^a debeat M cum] cu G 22 ciuili M praetores N ut] cum G defunctis successio G, defunctis accessio M deferatur G, deferretur M etiamsi coeptum] ac si inceptum G 23 inpletum] impletum est N 24 considerare G 25 detegitur NGE 26 memoriam E uolentur NG parentes NGE litum N^a 27 III] vi N, III M* sept.] dec. N^a crispio N II cons.] II N, c. cons. M, cesar consulibus E, consul. G

1^a IDEM A. AD BASSVM. *Inter omnes dumtaxat heredes suos, qui ex quolibet uenientes gradu tamen pares uideantur esse, uel emancipatos, quos praetor ad successionem uocat, siue coeptum neque impletum testamentum uel codicillus seu epistula parentis esse memoratur siue quocumque alio modo scripturae quibuscumque uerbis uel iudiciis inueniantur relictas, iudicio familiae heriscundae, licet intestato ad successionem liberi uocentur, seruato senatus consulti auxilio defuncti dispositio custodiatur, etsi sollemnitate legum huiusmodi dispositio fuerit destituta.* D. ROMAE K. . . . CRISPO II ET CONSTANTINO II CC. CONSS. a. 321

2 IDEM A. AD CONSTANTIVM PPO. Nulli quidem de bonis usurpandis uiuorum nec diuidendi¹⁾ contra bonos mores concessa licentia est: sed si praecipiente matre bona eius inter se liberi diuiserunt, placuit omnifariam nobis huiusmodi diuisionem durare, si modo usque 10 ad extremum eius uiuendi spatium uoluntas eadem perseuerasse doceatur. DAT. III ID. IVN. CONSTANTINO ET MAXIMO CONSS. a. 327

INTERPRETATIO. Licet uiuorum bona ut diuidantur, iniustum sit, tamen si mater uiuens facultatem suam filiis praeceperit et permiserit diuidendam et usque ad exitum uitae suae in eadem uoluntate perstiterit, diuisio inter filios facta perduret. 15

XXV DE COMMUNI DIVIDENDO²⁾

1 3) IMP. CONSTANTINVS A. GERULO RATIONALI TRIVM PROVINCIAEVM. In Sardinia fundis patrimonialibus uel enfyteuticariis per diuersos nunc dominos distributis oportuit sic possessionem fieri⁴⁾ diuisiones, ut integra apud possessorem⁵⁾ unumquemque seruorum⁶⁾ agnatio permaneret. Quis enim ferat liberos a parentibus, a fratribus sorores, a uiris coniuges segregari? Igitur qui dissociata in ius diuersum mancipia⁷⁾ traxerunt, in unum redigere eadem cogantur: ac si cui propterea redintegrationem necessitudinum serui cesserint, uicaria per eum, 20 qui eosdem susceperit, mancipia reddantur. Et inuigila, ne per prouinciam aliqua posthac querella super diuisis mancipiorum affectibus perseueret. DAT. III KAL. MAI. PROCVLO⁸⁾ ET PAVLINO CONSS. 25

INTERPRETATIO. In diuisione patrimoniorum seu fiscalium domorum siue priuatorum obseruari specialiter debet, ut, quia iniustum est filios a parentibus uel uxores a maritis, cum ad quemcumque possessio peruenerit, sequestrari, ut mancipia, quae permixta fuerint, id est uxor cum filiis et marito suo, datis uicariis ad unum debeant pertinere, cui necesse fuerit commutare, quod sollicitudo ordinarum debet specialiter custodire, ut separatio fieri omnino 30 non possit.

Br. (NMGE): 24, 1^a supplet Iust. 3, 36, 26 pr.

1) diuidendis Mommsen 2) Iust. 3, 37 3) pr. § 1 usque ad u. 21 cogantur = Iust. 3, 38, 11 4) Possessionum diuisiones sic fieri oportet Iust. 5) successorem Iust. 6) agnatio] uel colonorum adscripticiae condicionis seu inquilinorum proxima agnatio uel adfinitas Iust. 7) uel colonos ins. Iust. 8) Optato (a. 334) Gothofredus

8 ad constantio N, ad constantinum M ppo.] ppu. G², inc. G¹ usurpandis] obseruandis G uirorum NG diuidendi] M, diuidendi NGE 9 bones N (teste Mommsen) moros N praecipientem matrem N 10 obnefariam N, omnenefariam E^t, benefariam G diuisione N usque] quoque M 11 id.] k. G 12 constantio N, constantinopoli constantio (-tino MG) MGE et] i et E 16 commune G diuidendo E, diuidendum G 17 gerolo rationabili E, ierolae rationale G 18 emptaenticariis N,

fiteutigariis (enfit E^b) E diuersus E^a dominus NE^a 19 integram G agnatio G^b inc. G^a 20 quis enim] qui M referat G sororem G coniugis N 21 qui] quod G, si qui Iust. adtraxerunt G, traxerint Iust. eadem redigere Iust. 22 necessitudinem E cesserunt GE uicariam pro eum N 23 qui] quae E susceperint NME reddatur G inuigila ne] Mommsen, in uigilia ne N, inuigilante M, inuigilant E, inuigilandum ne G aliquam GE post haec NG 24 quaerellas s. diuersos E III] VII G

XXVI DE FINIVM REGVNDORVM¹⁾

1 2) IMP. CONSTANTINVS A. AD TERTVLLIANVM V(IRVM) P(ERFECTISSIMVM) COMITEM DIOE-CESEOS ASIANAE. Si quis super inuasis³⁾ sui iuris locis prior⁴⁾ detulerit querimoniam, quae finali cohaeret cum proprietate controuersiae⁵⁾, prius super possessione quaestio finiatur et tunc agrimensore ire praecipiat ad loca, ut patefacta ueritate huiusmodi litigium terminetur. 5

1 Quod si altera pars locorum adepta dominium subterfugiendo moras attulerit, ne possit controuersia definiri, locorum ordine electus⁶⁾ agrimensore dirigatur ad loca, ut, si fidelis inspectio tenentis locum esse probauerit, petitor uictus abscedat⁷⁾; at si controuersia eius clauerit, qui primo iudiciis detulerit causam, ut inuasor⁸⁾ ille poena teneatur edicti⁹⁾, si tamen ui 2 ea¹⁰⁾ loca eundem inuasisse constiterit. Nam si per errorem aut incuriam domini loca ab 10 aliis possessa sunt, ipsis solis cedere debent¹¹⁾. DAT. VIII KAL. MART. BESSI GALLICANO ET SYMMACHO CONSS. a. 330

2 IDEM A. AD BASSVM PV. Si constiterit eum, qui finalem detulerit quaestionem, priusquam aliquid sententia determinetur, rem sibi alienam usurpare uoluisse, non solum id quod male petebat amittat, sed quo magis unusquisque contentus suo rem non expetat iuris alieni, 15 is, qui inreptor agrorum fuerit in lite superatus, tantum agri modum, quantum diripere¹²⁾ temptauit, amittat. LECTA APVD ACTA XII KAL. IUL. GALLICANO ET SYMMACHO¹³⁾ CONSS. a. 330

INTERPRETATIO. Si quis peruasor finium fuerit adprobatus eo, quod priusquam aliquid iudicio finiretur, id, quod alter tenuerat, inuasisset, non solum illud, quod male praesumpsit, amittat, sed ut non unusquisque rem alienam occupet, cum fuerit in causa deuictus peruasor 20 iuris alieni, tantum spatii restituat, quantum praesumpsit inuadere.

3 14) IDEM A. AD VNIVERSOS PROVINCIALES. POST ALIA: Si finalis controuersia fuerit, tunc demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur apud praesidem, esse constiterit; cum de maiore spatio causa, quoniam non finalis, sed proprietatis est, apud ipsum praesidem debeat terminari. Et si socius quid petat a socio, ante praeses iudicet, an 25 praestari aliquid oporteat, et tunc demum illud per arbitros restituatur, quod constiterit esse soluendum. DAT. KAL. AVG. BASSO ET ABLAUIO CONSS. a. 331

4 IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. NEOTERIO PPO. Quinque pedum 1 praescriptione summota finalis iurgii uel locorum libera peragatur intentio. Sola sit igitur huiusmodi litibus una praescriptio, quae improbi petitoris refrenare possit inuidiam, si 30

Br. (NMGE) ommissa 26, 1: titulus 26 extat apud Grom. (Erf. Guelf.)

1) Iust. 3, 39 2) pr. § 1 usque ad 8 abscedat = Iust. 3, 39, 3: 9 inuasor seqq. = Iust. 8, 4, 5 3) inuasis om. Iust. 4) de finibus ins. Iust. 5) quae proprietatis controuersiae cohaeret Iust. 6) a loc. ordine selectus Lachmann 7) Quod si altera pars, ne huiusmodi quaestio terminetur, se subtraxerit, nihilo minus agrimensore in ipsis locis iussione rectoris prouinciae una cum obseruante parte hoc ipsum faciens perueniet Iust. 8) inuasor locorum Iust. 9) legitima Iust. 10) ea om. Iust. 11) sunt, sine poena possessio restitui debet Iust. 12) adimere Iust. 13) fuit et Basso (a. 317: Gothofredus) 14) de iungendis cf. ad 1, 16, 6

1 regendorum G 2 uirum . . . 3 asianae om. Iust. 3 iuris sui Iust. 6 attulerit Guelf., afferret Erf. 7 ordine electus] ordines et electus Erf., ordines et directus Guelf. 9 edicti] addictus Guelf. uim Erf. 10 eundem om. Erf. constiterint Erf. incuria Erf. 11 VIII] Guelf., XVIII Erf., XVI Iust. (Hal.) 3, 39, 3, VI Iust. (PL) 3, 39, 3 Iust. 8, 4, 5 mart.] mai. Iust. 8, 4, 5 bessi] Iust. (PL) 3, 39, 3, ueronae Iust. (Hal.) 3, 39, 3, om. Grom. Iust. 8, 4, 5 13 idem] Grom., imp. constantinus Br. pu.] Grom. M Iust. (SR), puc. Iust. (P), po. N, ppm. E, pp. Iust. (C), praef. G^b, inc. G^a constituerit N detu-

lerit GE, distulerit N, retulerit Grom. M 15 quo] quod Grom. MG suo] suam Grom. G expectat Grom. NM^aE alieni is] alienus Erf. N (Mo.), alieni Iust. 16 inruptor G, inrepto NE, inreptor Erf. modo NE quantum] quam M 17 lecta] licet E acta] senatum Grom. 19 inuasisse NMG 22 tunc Guelf. 23 arbitros non negentur Erf. intra] contra Erf. 24 esse . . . 25 praesidem om. Erf. consistit Guelf. quoniam] quondam Guelf. 26 aliquid om. Erf. 27 ablato Guelf. 28 neoterio Guelf., neotherico Erf. quinque] ku. quinque Guelf. 30 huiusmodi igitur Guelf. litibus] Lachmann, legitur Erf., legis Guelf.

2 ueteribus signis limes inclusus finem congruum erudita arte praestiterit. Nec uero prolixioris temporis in huiusmodi iurgiis locum habebit ulla praescriptio, cum diurno otio alienum rus quis se asserat diligentius coluisse, quando omne huiusmodi iurgium solo praecipimus iure discingi, quo artis huius peritis omnem commisimus sub fideli arbitrio notionem. DAT. VII 4 KAL. AVG. ARCADIO A. ET BAVTONE CONSS. a. 385

5 1) IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PPO. Cunctis molitionibus et machinis amputatis finalibus iurgiis ordinem modumque praescripsimus ac de eo tantum spatium, hoc est pedum quinque, qui ueteri iure praescripti sunt, sine obseruatione temporis arbitros iussimus iudicare²⁾. Quod si loca in controuersiam ueniant, sollempniter de his indices recognoscent; et seu ciuilibus seu criminalibus actio competet, tribuetur ita, ut causa cognita et 10 redditioni obnoxius decernatur nec poenam conuictus aufugiat. DAT. PRID. NON. NOVEMB. CONSTANTINOPOLI ARCADIO A. II ET RVFINO CONSS. a. 392

XXVII SI CERTVM PETETVR DE CHIROGRAFIS³⁾

1^a IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. THEODORO PPO. *Quisquis iudici fenebrem pecuniam mutuauerit, si in prouincia fuerit uersatus quasi emptor legum atque prouinciae, uel si quis collectarius honoris pretium dederit ambientibus, exilii poena una cum ipso iudice plectetur.* DAT. XVII K. NOV. BASSO ET PHILIPPO CONSS. a. 408

1 IMPPP. HONORIVS THEODOSIVS ET CONSTANTIVS⁴⁾ AAA. PALLADIO PPO. Super chirografis mortuorum hanc seruari uolumus perpetua obseruatione sententiam, ut, qui inter absentes intra hoc iuge quinquennium, inter praesentes uero biennium iudicium competentibus non publi- 20 cauerit cautiones nec conuenerit debitoris heredes, actione priuatur. Hic tamen si intra tempora constituta processerit, absque ullo sequestrationis obiecto prius manum defuncti probare iubeatur: hoc enim toto iure cantatum est, ut scripturam prolator adfirmet, quam tamen adstrui non sola manus conlatione conueniet (quid enim aliud falsarius agit, quam ut similitudinem ueritatis imitetur?), sed aliis multiplicibus documentis, ut probet magnae securitatis²⁵ fuisse, quod siluit. Nam si publicam iudiciorum aditionem amicitiarum forsitan impediuit adfectio, priuatam saltim conuentionem testis audiuit, libertus aut seruus agnouit, admonere² etiam potuit sub mortis uicinitate languentem. Quod si se forsitan causetur absentem, maiori-

Grom. ad tit. 26: Br. (NMGE) ad tit. 27: 27, 1^a supplet Iust. 4, 2, 16

¹⁾ Iust. 3, 39, 6 ²⁾ pr. = Iust. 3, 39, 5 ³⁾ cf. Iust. 4, 2 ⁴⁾ fuit Idem (u. i. N)

1 signis limes incl. finem Erf., finem cum si quis 1. incl. Guelf. 2 iurgiis om. Guelf. 3 quis] Lachmann, quisquam Erf., quisque Guelf. asserat se Guelf. 4 annis Erf. arbitrio notionem] edd., arbitrio nationem Erf., arbitratione iudicium Guelf. dat.] Guelf., pp. Iust., pp. alexandriae Erf. VII] VIII Iust. arcadio om. Guelf. a. om. Erf. 6 et om. Guelf. rufo Guelf. ppo.] p. p. k. Guelf. motionibus Guelf.^a, monitionibus Guelf.^b 7 machinis] magnis Erf. ordinem modum-que] omnem modum quem Guelf. praescribimus Guelf. 8 praecepti Erf. 9 de his om. Guelf. iudicare cognoscens Guelf. 10 et om. Erf. competet Erf. 11 redditione Guelf. obnoxios Erf. nouemb.] nouenli Erf. 12 constantinop. constantino pio et Guelf. a.] Iust., om. Grom. 13 certum] rectum G petitur NG, petatur E Iust.

18 hon. th. et const. (constantinus GE) MGE, hon. et th. N 19 perpetuae G, perpetuam E obseruationis G 20 iugi NE^b, iure GE^v uiro G¹ iudicis E^a publicauerint G 21 contenerint N debitores NE¹, debitores si G, debitoris in E² actiones E^a priuatur ME^a, priuatur N infra G 22 absque G manu G sequestratione N, sequestrationis E obiecto N manu NG 23 cantatum] statutum E scriptura N prolatur N, probatur E, probator G^t tamen om. E 24 sola] M, solum NG-E falsarius] causator M aget N 25 imittetur G, emittetur N 26 publica iud. additione GE^a? amitarum E^a inpetiuit G 27 effectio N priuatus M testes N libertus] et 1. E admonere N (Mo.). 28 mortuis E uicinitatem N, ciuitate E se om. G causentur G absentem] absente praesertim G

ribus adstrui potest conuentio longinqua documentis, promissae solutionis epistulare rescriptum. 2^a Ac ne id ipsum qui cautionem fingit imitetur, producat in medium portitores, qui alternae partis scripta confirmet, a quibus tamen uerum uel sacramento dignitas uel supplicii terror exploret quamuis ad inluminandam hereditarii debiti fidem et causas oporteat fenoris adpro- 5 bari et pecuniae baiulos hinc inde produci. His ac talibus si destituerit taciturnitas longinqua documentis, in euidenti est ueteratorum calumnias non solum repetitione priuandas, 3 uerum etiam seueritate cohibendas. Sed si uiuentis ante hanc legem facta cautio proferatur, quam suam neget ille qui petitur, sequestret pecuniam litigaturus ex falso. Cauendum est enim, ne infitiandi fomitem ministremus obnoxiiis. Quod tamen tunc conueniet custodiri, si inter praesentes utrosque uiuentes necdum uiginti anni, inter absentes necdum triginta do- 10 ceantur emensi. Alioquin, si chirografi fides sub silentio iudicialiae conuentionis statutum tempus excesserit, probari prius debitum conueniet, tunc repositi sequestrationis necessitate 4 submota; sin uero suam quidem manum fateatur obnoxius, sed nihil sibi numeratum pro hac obligatione causetur, tunc chirografi discuti oportebit aetatem, ut, si iure delata contestationibus 5 tempora debitor taciturnus exegit, caullationis istius perdat obstaculum. De cetero uero 15 sancimus, ut omnes deinceps cautiones intra duodecennium uim contestationis accipiant, quam debitor facta nouatione promittat. Sed si mediis temporibus peregrinetur obnoxius, quo nouatione longior obsit absentia, uolumus creditorem ante duodecennium praestitutum aditis iudiciis edictum mereri auctoritatemque postibus debitoris adfigere, domesticas etiam conuenire 7 personas: nullus enim per tanta contestationum poterit documenta mentiri. Quod ideo ante 20 duodecennium iubemus agitari, ut per interualla temporis longioris inelamatus aduertat confutari debere, si fides non agnoscitur petitorum, nec obesse iam post adscripta tempora creditori, si post has contestationum uoces longa debitoris absentia uel reddibitio proteletur uel nouatio iusta ludatur. Et quamuis nescire promulgata non liceat, per omnem hunc annum 24 pendere iubemus edictum. DAT. V KAL. AVG. RAV(ENNA) EVSTATIHO ET AGRICOLA CONSS. a. 421

INTERPRETATIO. De cautionibus mortuorum hoc praecipimus obseruari, ut, si debitor absens defunctus fuerit et mortuum eum creditor esse cognouerit, cautionem suam intra quinquennium iudici non differat publicare. Si uero praesente creditore defecerit, intra biennium defuncti publicet cautionem, ita tamen, ut manus mortui conferatur et agnosci possit illius esse subscriptio, aut conuenisse illum, dum uiueret, aliquibus scientibus ualeat adprobare, et 30 causas ipsius debiti, unde pecuniam contraxit, exponat. Quod si supra personam mortui detegitur fortasse mentiri, non solum pecuniam non recipiat, sed etiam seueritatem legis incurrat. Nam de reliquo inter uiuorum personas haec obseruanda decernimus, ut omnes cautiones debitorum intra duodecim annos debeant contestari ita, ut a debitoribus renouentur.

Br. (NMGE)

1 longinqua] longinqua quae M promissae solutionis (—nes N) epistulare rescriptum] lectionem corruptam uario modo sanare studuerunt uiri docti: promissaeque Gothofredus, epistulari rescripto Cuiacius, expostulare rescriptum Ritter (2 cautionem] per GE fingit] fecit G^t imittitur NG, emittitur E, medio G portitoris E, porteiures N 3 partes NE uel om. G sacramento] saera M dignitatis N supplicio tortor O 4 explore et quamuis libri hereditarius G 5 baiolus N ac talibus] actibus M^aE si] se G distituitur E, distulis G^t, institutis G^v longinquitas M 7 corrigendas G^t, cohercendas E^v uiuentes N ante hac MG^aE^a lege M acta G^t 8 petitor N, patitur M^a, patitur M pecunia N ex falso] id falso M, et falsum G^t 9 inficiendi GE, infiniendi N fomitem] M^a, formite M tunc] ita NG conuenit NG custodire N 10 utriusque N doceatur E^a 11 emensum N fides] des E^a iudicialiae conuen-

tiones N 12 conuenit et tunc G sequestrationes NE 13 sin] si MG sua MG manum] E, manu NMG obnoxios E 14 tunc] tum pro E^a uel tunc pro E^b oportet ueritatem G dilata GE 15 debetur N exigit E caullationis] cantionis N ceueros NE^a 16 sancimus G contestationes N 17 debetur N, debita M nouationi promittant M mediis his E^a, mediis his E^b nououatione G^a, nouationes N, non uocatione G^b 18 longiore absistat G absentiae N praestitum N adhibiti iudicis E 19 edictum om. M debitores adfigere N 20 nullus] neque G^t per] post G^bE, pos G^a contestationem N 21 longiores N declamatus G, dei clamatus E^a? aduertat] aduersarium M 22 deberi N, debitorem G petitoris G^t 23 contentio N uoces om. E^a debitores GE^a derebitio N postoletur G^t 24 laudatur GE^a, ledatur G^v nesciri G, nouere N 25 v om. G rau. om. G eustasio MG^aE, constantino (—tio Mo.) N agricola N

Quod si forsitan ante duodecim annos debitorem peregrinari contigerit, iudicis mereatur edictum, quod in postibus debitoris sui pro contestatione debiti affigere et homines illius conuenire non desinat, ut cum fuerit taliter debitum contestatum, excusationem qui peregrinatur longi temporis habere non possit, nec ideo se excuset, quod non renouauerit cautionem. Sane si debitor suam esse dixerit cautionem, sed nihil se de ipsa cautione asserat accepisse, tempus debet inspicere cautionis, ut, si intra quinquennium cautio conscripta cognoscitur et probatum fuerit, quod in cautione continetur acceptum, debitor suam impleat cautionem. Si uero, quae in cautione scripta sunt, intra quinquennium tradita non probantur, is, cuius cautio est, non teneatur obnoxius: nam transacto quinquennio, si de cauta et non consignata pecunia debitor dixerit, nullatenus audiatur.

XXVIII DE PECVNIAE SEQUESTRATIONE PROHIBITA¹⁾

¹⁾ IMP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. POST ALIA: Quotiens ex quolibet contractu pecunia postulat. sequestrationis necessitas conquiscat: oportet enim debitorem primo conuinci et sic solutioni succumbere²⁾. Quam rem cum iuris ratio, tum³⁾ ipsa aequitas persuadet, ut probationes secum adferat debitoremque conuincat pecuniam petiturus. ET CETERA. DAT. V ID. IVL. RAV(ENNA) HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Quotiens ab aliquo pecunia repetitur, non prius cogatur sequestrare pecuniam ille qui petitur, quam ille qui repetit debitorem suum certa prius probatione conuincat et sic pecuniam, quam se dedisse conuincerit, adhibita probatione recipiat.

XXVIII SI CERTVM PETETVR DE SVFFRAGIIS⁴⁾

⁴⁾ IMP. IVLIANVS A. AD POPVLVM. Foedis commentis, quae honorum merito deferuntur, quidam occupare meruerunt et, cum meruissent in re publica quolibet pacto uersari, repetendam sibi pecuniam, quam inhoneste soluerant, impudentius atque inhonestius arbitrantur: alii etiam, quae tunc donauerant uel potius proiecerant ob inmeritas causas, inuadenda denuo crediderunt. Sed quia leges Romanae huiusmodi contractus penitus ignorant, omnem repetendi eorum, quae prodige nefarieque proiecerunt, copiam prohibemus. Qui itaque repetere nititur uel repetisse conuincitur, et quod dedit apud suffragatorem eius manebit uel extortum restituet et alterum tantum tantum uiribus inferre cogatur. DAT. KAL. FEBR. CONSTANTINOPOLI MAMBERTINO ET NEVITTA CONSS. a. 362

INTERPRETATIO. Aliquantum pro sua uoluntate suffragia dedisse probantur et postea, cum ad militiam peruenerunt, ea quae dederant repetere uel auferre contra rationem inhoneste et illicite praesumpserunt. Ideoque praecipimus, ut quicumque aliquid pro praestandis sibi, quae petiit, dedisse dinoscitur, non habeat licentiam repetendi: qui uero repetere fuerit conatus, hoc ille habeat qui accepit, aut si certe sublatum ei fuerit, reformetur et aliud tantum ille qui abstulit fisco cogatur inferre.

Br. (MNGE)

¹⁾ de prohibita s. pec. Iust. 4, 4 ²⁾ Iust. 4, 4, 1: de iungendis cf. ad 2, 13, 1
³⁾ pulsari Iust. ⁴⁾ non tantum iuris ratio, sed et Iust. ⁵⁾ de suffragio rel. om. Iust. 4, 3
⁶⁾ cf. Ammianus 22, 6, 5

11 pecunia E, om. G sequestratione G¹ meruerant N, meruissent G¹ in re] in rei N, iure E¹, inire G⁷ publicam N quolibet et pactu E 23 impudentius] O, imprudentius NMGEE 24 tunc] tanto G donauerint G 25 legis ME omnes G¹E¹ repetendi eorum] repetendorum G 26 quae om. E^a prodigi NE^b, **digi E^a nefariaeque E^b, ne forum aequae E^a cupia N repetere nititur] repetentur N 27 conuincetur N et om. NG manebit] mandauit G¹ extorto E 28 restituit libri inferri G cogatur NGE constantinopoli] const. pf. M 29 martino E, archad' G neuita MG

12 postuletur G
 13 sequestrationes N
 14 conuincit] conuincit M*, cognosci G¹
 15 persuadit NGE probationis G¹E¹ et cetera om. M
 16 v] E cum iungendis plerisque, vi Iust., VII NM, VIII G XII G, XIII E theod. x om. G 20 petitur N, petatur E suffragiis] suffr. ab eo cui denuntiatur fuerit nominandis E 21 imp. . . . populum om. E fedis M, fides NGE commentes N meritorum deferantur G quidam] quam M

¹⁾ IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PPO. Si qui desideria sua explicare cupientes ferri sibi a quoquam suffragium postularint et ob referendam uicem se sponsione constrinxerint, promissa restituant, cum ea quae optauerint consequantur; si artibus moras nectent, ad solutionem debiti coartandi sunt. Sed si quid eo nomine in auro uel argento uel in ceteris mobilibus datum fuerit, traditio sola sufficiat et contractus habeat perpetem firmitatem, quoniam conlatio rei mobilis inita integra fide hac ratione cumulat. Quod si praedia rustica uel urbana placitum continebit, scriptura, quae ea in alium transferat, emittatur, sequatur traditio corporalis et rem fuisse completam gesta testentur; aliter enim ad nouum dominum transire non possunt neque de ueteri iure discedere. Quod si quis, dum solo commonitorio de suffragio nititur, bona duxerit occupanda, reus temeritatis ac uolentiae 10 retinebitur atque in statum pristinum possessio reducet, eo a petitione excluso, qui non dubitauit inuadere, quod petere debuisset. DAT. IIII NON. MART. CONSTANTINOPOLI ARCADIO III ET HONORIO II AA. CONSS. a. 394

INTERPRETATIO. Si quis, dum necessitates suas expedire desiderat, aliquid commodi se daturum esse promiserit, perceptis, quae uoluit constrictus hoc sine ulla dilatione implere cogatur. Quod si aliquid in auro uel argento uel in ceteris rebus mobilibus obtulerit, firmum sine scriptura permaneat, quia res mobiles in suffragiis scripturam penitus non requirunt, sed sola traditione firmantur. Quod si loca urbana uel rustica dare placuerit, scriptura sequatur atque traditio, et de completis omnibus uel re tradita gesta confecta proferantur, nam aliter possessio ad alterum dominum transire non poterit. Sane si, quis sine tali scriptura sessionem alterius crediderit occupandam, reus uolentiae teneatur et integrum quod inuaserit reddat omni sua repetitione damnata.

XXX DE PIGNORIBVS²⁾

²⁾ IMP. CONSTANTINVS A. AD VNIVERSOS PROVINCIALES. Intercessores a rectoribus prouinciarum dati⁴⁾ ad exigenda debita ea, quae ciuilliter poscuntur, seruos aratores aut boues aratorios⁵⁾ pignoris causa de possessionibus abstrahunt, ex quo tributorum inlatio retardatur. Si quis igitur intercessor aut creditor uel praefectus pacis uel decurio in hac re fuerit detectus, a rectoribus prouinciarum capitali sententia⁶⁾ subiugetur. DAT. IIII NON. IVN. SIRMIO CONSTANTINO A. IIII ET LICINIO IIII CONSS. a. 315

INTERPRETATIO. Multi pro fiscali debito seruos cultores aut boues aratorios de possessionibus causa pignoris auferre praesumunt, de quorum laboribus tributa redduntur, et ideo si quis creditor uel cura pacis uel curialis aut quicumque exactor hoc facere praesumpserit, a prouinciae iudice puniatur.

Br. (NMGEE)

¹⁾ Iust. 4, 3, 1 ²⁾ cf. Iust. 8, 13 ³⁾ Iust. 8, 16, 7 ⁴⁾ Executores a quocumque iudice dati Iust. ⁵⁾ aut instrumentum aratorum ins. Iust. ⁶⁾ detectus, aestimando a iudice supplicio Iust.

1 imppp.] interpr. G theod. et hon. arch. quod] nam G qui G, q̄ E 10 reus] eos G
 aug. G qui (quis G^a) desideria] quid de temeritates N 11 in] ad M reducitur NGE
 causa N, inc. E^a 2 ferre N suffragio a excludo N 12 IIII] III N Iust. (Hal.), VI
 quocumque G postularent E, postulauerint Iust. (P), v Iust. (L), om. G constantinop.
 G Iust. 3 sponsionis G 4 nectant Iust., om. G III] II G 13 hon.] theod. G aa.
 nectant E, necterint G^a eo] eorum G om. G 23 pigneribus M 24 a. om. N
 argento] in arg. GE 5 in om. Iust. uniuersas E a] ac E, om. G 25 datis ME
 traditio E sufficiat G Iust. habes G seruus NE aratores aut boues om. M
 perpetim GE, perpetuam Iust. 6 conlocatio M possessio] E¹ abstrahuntur G reddatur G 27 si] ut si N pacis] libri cum Interpr. et Iust. (B. ελογωγοτος), pagi
 7 transferat emittantur E, transferre nitatur G^a, uel uici Iust. (Latini) 28 sententiae E
 transfert enitatur G^b 8 sequetur M subiungitur N, iudicetur G IIII] III Iust.
 traditio E completa M testantur G, iul. G sermio N, firmio M, sirmi Iust.
 testantque N 9 dominum] NGE Iust. (dett.), constantino a.] constantino constantinopolim G
 dominium M Iust. (optimi) uerteri N 29 lic. IIII] lic. G Iust.

1^a ¹⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PROBO COM. S. L. *Pignorum gratia aliquid quod ad culturam agri pertinet auferri non conuenit.* DAT. III ID. IVN.²⁾ CONSTATE ET CONSTATIO CONSS. a. 414

2 ³⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. POST ALIA: Nexum non faciat praediorum nisi persona, quae iure potuit obligare; per seruum autem uel procuratorem, colonum uel actorem seu conductorem praediorum possessioni inuito uel inscio domino imponi non posse et iuris et legum auctoritatibus decantatur. ET CETERA. DAT. ID. IUL. RAVENNA HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Non obliget possessionem nisi ille, qui proprius dominus esse dinoscitur: nam neque per seruum neque per procuratorem siue colonum aut actorem aut conductorem, si res fuerit obligata, praediorum domino poterit exhiberi.

XXXI QVOD IVSSV⁴⁾

1 ⁵⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. POST ALIA: Dominos ita constringi manifestum est actione praetoria, quae appellatur quod iussu, si certam numerari praecerint seruo actoriae pecuniam. Igitur in perpetuum edictali lege sancimus, ut, qui seruo colono conductori procuratori actoriae possessionis pecuniam commodat⁶⁾, sciat dominos possessionum cultoresue terrarum obligari non posse. Neque familiares epistulas, quibus homines plerumque commendantur absentium⁷⁾, in id trahere conuenit, ut pecuniam quoque⁸⁾, quam non rogatus fuerat, impendisse se pro praediis mentiatur, cum, nisi specialiter ut pecuniam commodet⁹⁾ a domino fuerit postulatus, idem dominus teneri non possit. Creditaque quantitate multari uolumus creditores, si huiusmodi personis non iubente domino nec fideiussoribus specialiter acceptis fuerit commodata¹⁰⁾ pecunia. DAT. V ID. IUL. RAV(ENNA) HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Nullus dominum ad reddendum debitum, sicut hucusque fiebat, adstringat, nisi si seruo suo uel actori pecuniam rogante domino praestitisse conuicerit. Et ideo si quis seruo colono conductori procuratori uel actori pecuniam non rogante domino dederit, sciat dominos terrarum propter hoc debitum nullatenus posse teneri; sed qui non rogante domino pecuniam talibus personis crediderint aut fideiussores non acceperint, ea quae commodata sunt se nouerint perdituros nec a domino posse repositi.

Br. (NMG^E): 30, 1^a supplet Iust. 8, 16, 8

¹⁾ iunge 5, 16, 1^a (Iust. 11, 59, 13) ²⁾ Constantinopoli ins. ³⁾ Iust. 8, 15, 8, cf. Edictum Theodorici 121: de iungendis cf. ad 2, 13, 1 ⁴⁾ cf. Iust. 4, 26 ⁵⁾ Iust. 4, 26, 13: de iungendis cf. ad 2, 13, 1 ⁶⁾ mutuum det Iust. ⁷⁾ commendant absentem Iust. ⁸⁾ quoque om. Iust. ⁹⁾ praestet Iust. ¹⁰⁾ credita Iust.

4 iohanne E post alia om. NG facit G Iust. 5 personam E iure] in iure NG, iuri E^a, in re E^b obligare] N Iust., obligari MGE autem uel] aut M, autem Iust. procuratorem G colonum uel N, colonum uel Iust. (dett.) 7 posse et] posset E^a, posse E^b iures N, iure Iust. et om. E id.] v id. iungendae iun. N rauenna] rau. NM 8 XII] xv G x om. G 12 quo ME, de quod G 13 talia N (Mo.) dominus NE 14 quod] quo ME certa N, certum GE nominari G praeceperit NE 15 actoriue] auctori uel N dictali N, edicta E^t, euicta E^t legi G sanximus G 16 actoriue] E^v Iust., auctor ipse N, acminui

E^t, ue MG 16 commendat G^t dominus NM^a (uel M^b) GE possessionem G 17 cultores ueterarum NGE^b familiares] per f. G hominum G 18 plerumque] nonnumquam pl. G id] his M extrahere G, tradere ME^a 19 non om. G se om. Iust. nisi] nihil G^t ut] prout M, ** G^a 20 commodat a domino] NE, commedata (commend. G^b) a domino G, commodatam dominus M creditamque G, credi itaque N (Mo.) quantitatem NGE 21 creditoris G nec] nec pro (per G^a) G fideiussoris E^a 22 vi MG iun. N XIII] xvi M, x Iust. (Hal.) 23 x] vi Iust. (Hal.) aa.] a. E, om. G^t

XXXII DE PECVLIO¹⁾

1 ²⁾IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOHANNI PPO. POST ALIA: Hoc quoque creditoribus non negamus³⁾, ut, si liber a rationibus fuerit quas regebat inuentus actor seruus procuratorae praediorum, utilis actio pateat de peculio. ET CETERA. DAT. V ID. IUL. RA- 4 V(ENNA) DD. NN. HONORIO XIII ET THEODOSIO X AA. CONSS. a. 422

INTERPRETATIO. Hoc sane creditoribus uolumus esse praestandum, ut actor uel seruus siue procurator possessionis, qui pecuniam a creditore susceperit, si nihil de rationibus suis domino debuerit, pro pecunia quam accepit de peculio quod habet creditoribus reddat.

XXXIII DE VSVRIS⁴⁾

1 IMP. CONSTANTINVS A. AD DRACILIANVM AGENTEM VICES PPO. Quicumque fruges humidas 10 uel arentes indigentibus mutuas dederint, usurae nomine tertiam partem superfluum consequantur, id est ut, si summa crediti in duobus modis fuerit, tertium modium amplius consequantur. Quod si conuentus creditor propter commodum usurarum debitum recuperare non 1 luerit, non solum usuris, sed etiam debiti quantitate priuandus est. Quae lex ad solas pertinet 2 fruges: nam pro pecunia ultra singulas centesimas creditor uetatur accipere PP. CAESAREA 15 XV KAL. MAI. PAVLINO ET IULIANO CONSS. a. 325

INTERPRETATIO. Quicumque fruges humidas, id est unum et oleum, uel quodcumque annonae genus alteri commodauerit, non plus ab eo propter usuram quam tertiam partem accipiat, id est ut super duos modios qui accepit tertium reddat. Quod si conuentus fuerit ille qui commodat et pro maiore usura noluerit debitum suum adiecto tertio modio a debitore 20 recipere, etiam debitum perdat. Quam rem ad solas fruges praecipimus pertinere: nam quando pecunia fuerit commodata, nisi unam tantum centesimam a creditoribus exigi non iubemus.

1^a ⁵⁾IDEM A. AD POPVLVM. Pro auro et argento et ueste facto chirographo licitas solui uel promitti usuras iussimus.

2 ⁶⁾IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PPO. Quicumque ultra 25 centesimam iure permissam aliquid sub occasione necessitatis eruerit, quadrupli poenae obligatione constrictus sine cessatione, sine requie protinus ablata redhibebit. Hi uero, qui antea pari furore grassati uspiam detegentur, in duplum extorta restituant. DAT. VIII KAL. NOVEMB. CONSTANTINOPOLI HONORIO NB. P. ET EVODIO VC. CONSS. a. 386

⁷⁾INTERPRETATIO. Si quis plus quam legitima centesima continet, hoc est tres siliquas 30 in anno per solidum, amplius a debitore sub occasione necessitatis accipere uel auferre praesumpserit, post datam legem sine ulla dilatione ea, quae amplius accepit, constrictus quadrupli poena restituat. Ea uero, quae ante legem tali ratione data sunt, in duplum uolumus reformari.

Br. (NMG^E): c. 1^a supplet Iust. 4, 32, 25

¹⁾ cf. Iust. 4, 26 ²⁾ Iust. 4, 26, 13 § 4: de iungendis cf. ad 2, 13, 1 ³⁾ Sane creditori licentiam damus Iust. ⁴⁾ Iust. 4, 32 ⁵⁾ fortasse iungendae sunt 2, 16, 1? 3, 30, 3? (d. id. Mart. Sirmi Constantino A. VII et Constantio C. CONSS. a. 326) ⁶⁾ cf. Edictum Theodorici 134: iunge 5, 13, 30. 5, 15, 2. 2^a (Iust. 11, 58, 12). 5, 18, 1 ⁷⁾ cf. Leu Wisigoth. 235

2 ad iohannem N alia om. G 3 non om. G 5 liber a] liber M, liberta G fuerat quas gerebat G, quas gerebat fuerit Iust. 4 ue] uel E, om. G utiles E vi id. iun. E rau. om. NM 5 dd. nn.] domno E, om. MG XIII om. G 10 dracilianum N, tracialianum M, dratiliano E: cf. Eusebii uita Constantini 1, 31 Ἀραυλιανὸν . . . τῷ διεκρονί τὰ τῶν ἐπαρχῶν agentem] actorem agentem NGE uices (necis E) ppo.] NE, uices praefectus praetorio G, uicar. praef. M 11 superfluum G consequatur GE^a 12 id est . . . consequantur om. G 13 recipere MG noluit N,

15 creditoribus G uetator N, non uetatur G ppo. cesaream xv kal. mai. N, data xi k. mai. caesaria G 25 aaa. om. N genesis N 26 promissam N aliquid] quidquid M necessitates NE eruerit] seruauerit G quadrupli E poenae] N, poena et G, poena et hac E 27 contractus E^a sine requie sine cessatione G reque N, reliqua E^a redebebit NE, redemit G hii NGE^a 28 crassati G, grassatu * E^a uspia N denegentur G^t duplo E vii G 29 nb. p.] N, nob. * E, VIII M, VII G euodidio N, theodosio G ue.] uu. cc. N, om. M*

3 IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYOHIANO PPO. Frustra debitores in annis minoribus constitutorum usuras se restituere non debere contendunt, quia senatoria eos dignitate praeditos esse testantur. Unde sortem cum usuris in stipulationem deductis restituant. DAT. VIII KAL. DECEMB. CONSTANTINOPOLI CAESARIO ET ATTICO CONSS. a. 397

INTERPRETATIO. Sine causa senatoribus in annis minoribus constitutis debitum cum usuris reddere dissimulant debitores propter hoc, quod senatorio genere nati debitum cum usuris integris recipere non iubentur: et ideo, quod cautione per stipulationem promissum est, reformetur.

4 IMPPP. ARCADIVS HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. OPTATO PV. Senatores sub medietate centesimae usurae ad contractum creditae pecuniae censemur admitti. Itaque omnes intelligent nullum florentissimo coetui sociatum fenus exercentem ultra medietatem centesimae uel iure stipulari uel petere posse usuram: quin etiam, si quid praeter moderatam nostri numinis definitionem fuerit flagitatum, inminuendae sorti pro huius legis auctoritate cessurum. DAT. FRID. ID. IVN. NICIAE STILICHONE II ET ANTHEMIO CONSS. a. 405

INTERPRETATIO. Senatores, qui pecuniam ad centesimam praestare uoluerint, non amplius usurae nomine quam medietatem legitimae centesimae a debitoribus suis accipiant, nec amplius ut caueant aut se cautione constringant, qui commodatam suscipiunt pecuniam, forte cogantur. Nam si ab eis amplius fuerit requisitum, sciant se senatores hoc quod commodauerint perdituros.

[XXXIII MANDATI]

1 IMP. CONSTANTINVS A. VOLVSIANO PPO¹). *In re mandata non pecuniae solum, cuius est certissimum mandati iudicium, uerum etiam existimaticnis periculum est: nam suae quidem quisque rei moderator atque arbiter non omnia negotia²), sed pleraque ex proprio animo facit, aliena uero negotia exacto officio geruntur nec quicquam in eorum administratione neglectum ac declinatum culpa uacuum est.* a. 313—315?

Br. (NMGE): titulum 34 suppleni ex Iust. 4, 35, 21

¹) pu. ? ²) negotia] e re? (u. i.)

1 euticiano NMG, eutatiano E frustra] omnes fr. G 2 constitutorum G, constituti ME 3 testatur E^a in om. G^t stipulatione NG 4 VIII M, XVII G^b, XIII G^a attico] ad-grecio G 9 hon.] et hon. N optato pu. (ppo. E)] ME, ppo. optato ppo. N, optato ppo. urbis G medietatem NE 10 pecuniam E censimus N, censuimus G 11 nullam E coetu E^a, cytuis N centesimo G 12 iuri E stipulare N posse om. N quid] quis N moderatum G no-

minis libri 13 flagitatum V leges auctoritatem N censurum E, censuram NG 14 prid.] III G niciae] NMG, nitiae E stilicone NMGE II om. E anthemio] anthemio uc. ME, antimio II N 22 negotia sed] Iust. (M), negotia Iust. (CR): οὐ πάντα κατὰ τὸ πρᾶγμα, πολλὰ δὲ ἐξ ὀκείας ποιεῖ προαιρέσεως Iust. (Basilica), διοικεῖ τὰ ἴδια πράγματα οὐ πάντως κατὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἀλλὰ ἰδίᾳ βουλήσει ἀπὸ διοικεῖ Thalelaci adnotatio

LIBER TERTIVS

I DE CONTRAHENDA EMPTIONE¹)

1 ²)IMP. CONSTANTINVS A. AD PROFVTVRVM PF. ANNONAE. Venditionis atque emptionis fidem nulla circumscriptionis³) uiolentia facta rumpi minime decet. Nec enim sola pretii uilioris querella contractus sine ulla culpa celebratus litigioso strepitu turbandus est. PP. 5 ID. AVG. CONSTANTINO A. V ET LICINIO C. CONSS. a. 319

INTERPRETATIO. Cum inter ementem et uendentem fuerit res definito pretio comparata, quamuis plus ualeat quam ad praesens uenditur, hoc tantummodo requirendum est, si nihil fraudis uel uiolentiae egit ille, qui comparasse probatur: et si uoluerit reuocare qui uendit, nullatenus permittatur. 10

2 ⁴)IDEM AVG. AD GREGORIVM. Qui comparat, censum rei comparatae cognoscat: neque liceat alicui rem sine censu uel comparare uel uendere. Inspectio autem publica uel fiscalis esse debeat hac lege, ut, si aliquid sine censu uenierit et id ab alio deferretur, uenditor quidem possessionem, comparator uero id quod dedit pretium fisco uindicante perdat. Id etiam placuit neminem ad uenditionem rei cuiuslibet accedere, nisi eo tempore, quo inter uenditorem et emptorem contractus sollemniter explicatur, certa et uera proprietate a uicinis demonstraretur; usque eo legis istius cautione currente, ut, etiamsi subsellia uel, ut uulgo aiunt, scamna uendantur, ostendendae proprietatis probatio compleatur. Nec inter emptorem et uenditorem sollemniam in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta uenditio penitus sepulta deperat. DAT. FRID. NON. FEBRVAR. CONSTANTINOPOLI FELICIANO ET TITIANO CONSS. a. 337

INTERPRETATIO. Quicumque uillam comparat, tributum rei ipsius, sicuti et ius possessionis se comparasse cognoscat, quia non licet nulli agrum sine tributo uel solutione fiscali aut comparare aut uendere. Quod si subpressa fiscali solutione aliquis uendere ausus fuerit uel comparare praesumpserit, nouerint, inter quos talis fuerit secreta transactione contractus,

Br. (NMGE)

¹) Iust. 4, 38 ²) iunge 14, 3, 1 ³) circumscriptione aut Gothofredus ⁴) Vat. 35, 3—6: pr. = Iust. 4, 47. 2 § 1 extr.

3 profuturam G pf.] ppo. G^a?, ppu. G^b annona] anno G uenditiones N emptiones N, emptionis G 4 fidem] idem ME^t circumscriptiones N, circumscriptionis M uiolentiam N factam N, fucto E^a, factu E^b rumpi] rum G dicit E 5 uiliores NE^b quaerellae N litigiosus G pp.] dat. NG 6 id.] II id. G a. om. N c.] aug. N, III G, om. E 11 a. ad greg.] augg. et caess. Vat. comparare NG 12 liceant N censum M autem] aut G 13 haec N censum N uenierit] Vat., uenierit N, uendiderit MGE id.] post Vat. aliquo Vat. deferretur Vat., defertur NG 14 uero id.]

uel G precio G deperdat Vat. 15 accedere] licet acc. G quo] quam Vat. 16 certa] Vat., ut certa libri 17 cautione] ratione N etiamsi] etiam N (Mo.) M subselliae G ut om. M 18 ostendite G proprietates N neque G emptore et uenditore M 19 adquisitas G 20 dat. . . feliciano (filic. N, felice G) et titiano (tyciano E, teciano N) conss.] data III kal. sept. a ppf. ad correctorem piceni aquileia. accepta III k. oct. albae constantino a. III conss. (a. 313) Vat.: possis cogitare de iterata a. 337 constitutione, Gregorianus enim ppo. fuit a. 336. 337

Th. o. Vat.